Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Hafner Zoltán

„Egy kötetre való...” Babits Mihály 1900–1903 között írt verseinek keletkezéstörténete

Doktori értekezés

Témavezető:
Szörényi László

Szeged
2015

TARTALOM

Bevezető …… 2

Keletkezéstörténeti jegyzetek I. (Az *Angyalos könyv* első füzete) …… 12

Keletkezéstörténeti jegyzetek II. (1903. június–december között írt versek) … 97

Szakirodalmi rövidítések jegyzéke …….. 115

Az *Angyalos könyv* első füzetének tartalomjegyzéke, a költő datálásaival …. 119

Függelék

Babits Mihály 1900–1903 között írt versei ……. 126

Betűrendes mutató …….. 199

BEVEZETŐ

Babits Mihály művei kritikai kiadásának előmunkálatai közel három évtizede, az 1980-as évek második felében kezdődtek: az MTA Irodalomtudományi Intézete keretein belül ez idő alatt főként a kutatómunkához elengedhetetlenül szükséges alapművek készültek el: a kéziratos hagyaték négykötetes katalógusa, a mintegy száz esztendőt feldolgozó bibliográfia és a költő életrajzi kronológiájának első három vaskos kötete.[1] A költői életmű szerteágazó textológiai munkálatai és a keletkezéstörténeti jegyzetek megírása ezek, illetve az első levelezéskötetek publikálása[2] nélkül sokáig csak akadozva haladhatott előre, ráadásul a legtöbb szakmai problémával is a korai művek esetében kellett szembesülniük a filológusoknak. A költőnek ez a legkevésbé dokumentált életszakasza: nemcsak a konkrét életrajzi adatok hiányosak gyakorta, de sok levél is elkallódott, az egészen korai (s javarészt publikálatlanul maradt) versek pedig szinte kizárólag utólagos tisztázatok formájában maradtak fenn – épp emiatt ezek keletkezésének folyamatát, az első gondolatcsírától a fogalmazványokon és a variánsokon át nem is követhetjük nyomon, s a Babits általi datálásuk is csak nehezen revideálható.[3]

A költő hagyatékának mintegy ezerháromszáz verskézirata közül több mint száz a kiadatlan költemény; jelentős hányadukat azoknak a korai műveknek a csoportja alkotja, amelyek az *Angyalos könyv*ként ismert kéziratos gyűjteményben maradtak ránk. Mint ismeretes, az összeállítás utólagos elnevezését azért kapta, mert kemény kötéstábláját Vittore Carpaccio nevezetes képének *(Jézus bemutatása a templomban,* 1510, Accademia delle Belle Arti, Velence) zenélő angyala díszíti, melyet Török Sophie készített, 1935-ben. Maga a gyűjtemény azonban valójában három különálló, más-más időben lejegyzett, illetve megszerkesztett kézirategyüttest foglal magába. A szakirodalomban máig vitatott kérdés,

hogy Babits mikor köttette egybe a füzeteket. Mivel Török Sophie naptárbejegyzéseiben nem található ezzel kapcsolatban semmiféle utalás, így feltételezhetően erre még házasságkötésük (1921. január 15.) előtt került sor, valószínűleg a tízes évek második felében.

A 274 oldalas *Angyalos könyv*ben 237 oldalnyi a számozott, szöveges rész, 37 oldal maradt számozatlanul, üresen. – A füzetek mérete 210×170 és 205×165 mm; a kötéstábla 220×172 mm. A 11–13. és a 18–23. fóliók rongáltak, csonkultak; a károsodás következtében a rajtuk levő szöveg helyenként nehezen olvasható. Lelőhelye: OSZK Fond III/2356. Az első fólió rektóján Török Sophie tintaírású bejegyzése: „Angyaloskönyv. Mihály versei 1900–1912-ig és a Literátor (megj. 1916. Nyugat II. 813–849.) Carpaccio zenélő angyalát rajzolta Török Sophie 935-ben." – Az első füzet (2–21. fólió) *Troubadur-kor* címmel az 1900. július és 1903. április között írt verseket tartalmazza, kronologikus rendben; a második füzet (24–70. fólió) *Versek 1903. jan. – 1906. jul.* címmel, megbontva az időrendet, különálló ciklusokba gyűjti e három és fél év termését; a harmadik füzetet (71–237. fólió) viszont már Fogarason kezdte el Babits, valamikor 1909 folyamán és néhány év múlva, még az 1910-es évek közepe előtt hagyta abba. E füzetbeli verseket keltezés nélkül, ám többnyire keletkezésükkor vagy azt követően jegyzi be Babits, s már nem csak tisztázatokat, hanem vázlatokat, fogalmazványokat, javításokat és néhány vers publikált változatának újságkivágatait is tartalmazza.

Mint e vázlatos leírásból is kitűnik, az *Angyalos könyv* formai és keletkezéstörténeti szempontból is három különálló szövegkorpuszt alkot, melyek egymástól eltérő, önálló megközelítést tesznek szükségessé. A szakirodalom mindmáig az első füzetben található versekkel bánt a legmostohábban: Babits tizenhét és húszéves kora között írt zsengéiből legfeljebb szemelvényesen, illusztrációképp jelentek meg egyes darabok és Rába György nagymonográfiája sem foglalkozik velük, holott a füzet összeállítására az egyetemista

Babits sok időt és nagy figyelmet fordított. Legrészletesebben – ám csupán vizsgálódásainak mellékszálaként – Kelevéz Ágnes írta le a füzet főbb formai sajátosságait: „A versek rögzítése előre megfontolt, tudatosan végigvitt formai szempontok szerint történt: a füzetben egységesen két hasábra osztva, egymás után sorakoznak a költemények. Az új oldalakon, hasonlóan a nyomtatott szövegekhez, megszakítás nélkül folytatódnak a versek. A nyomtatásban szokásos hasábos tördelési módot utánzó tisztázattal Babits nemcsak a napilapok versközlési módját utánozza, hanem végig keskeny margójával, apró betűivel, tagolási jellegével a biblia klasszikus szedését is imitálja, ezzel önmaga számára is mintegy külön hangsúlyozza kéziratos füzetének fontosságát és jelentőségét. […] A költemények csoportosítása tudatosan megszerkesztve az időrendet követi, de ennek alárendelve a versek nagy része egy-egy címmel ellátott hosszabb ciklust is alkot. A költő számára az időpontok folyamatos feltüntetése különösen fontos: egy-egy jelentősebb dátum kedvéért (pl. egy új év kezdete) néha tizenkilenc számozott költeményből álló ciklust *[Egy tél Budapesten]* is félbeszakít. Az évszámokat, hónapokat mindig következetesen balra zárja és aláhúzza, szinte fejezetcímként tünteti fel azokat, ezzel szemben a valódi címek, szintén aláhúzva, mindig a hasáb közepére vannak állítva. A kézirat egészére az aprólékos kimunkáltság, az önmaga által kialakított formai szabályok szigorú betartása a jellemző. […] A füzet címe csupa nagybetűből áll, tintája mintha kissé halványabb lenne, mint az első oldal szövege, a betűknek nincs elég tere, épp hogy befférnek a lap felső széle és az első sorok közé. Vagyis minden külső jellemző azt bizonyítja, hogy Babits utólag illesztette a füzet élére az összefoglaló címet. A nagybetűk cizelláltsága viszont azonos a füzetben található egyes verscímek betűivel, vagyis minden jel arra vall, hogy a versek letisztázását azzal fejezte be Babits, hogy utólag címet adott neki: *Troubadur-kor*. Rendhagyó cím. A korszakolás igényét hordozza magában, mellyel Babits burkoltan azt állítja (szinte a jövő irodalomtörténészeinek nyújtva segítséget), hogy több részre osztható költői életművének ez lesz az első szakasza.”[6] Azért idéztük ilyen hosszan a kiváló Babits-kutatót, mert

gyakorlatilag ez az összes információnk, amelyet a külsődleges jegyek alapján kiszűrhetünk a kézirat vizsgálatával. Hogy Babits pontosan mikor és miért tisztázta le ezeket a korai verseket, mennyire rostálta meg őket, s hogy a ciklusokká rendezés és a címadás mennyiben lehet az utólagos szerkesztési munka része, szintén nem tudhatjuk pontosan, legfeljebb következtethetünk azokra.[7] – Amikor például Babits az egyik 1929 februárjában adott interjújában futólag említést tesz arról, hogy „1902-ben már majdnem egy kötetre való verset írtam”,[8] valószínűleg az *Angyalos könyv* első füzetének összeállítási munkálataira utal ezzel, és ezt a feltevésünket erősíti az 1902 végén, egy képzeletbeli szerkesztőhöz írt *Levél* című verse, mely arról tanúskodik, hogy Babits 1902 végén, ha szorongva is, de először fontolgatja komolyabban, hogy a nyilvánosság elé lépjen. Feltételezésünk szerint a *Troubadour-kor* címmel ellátott gyűjtemény jórészét is ekkor kezdi összerendezni, vagyis korábban, mint azt a szakirodalom eddig feltételezte.[9] A füzet végén ugyan még 1903. áprilisi datálású verseket is találhatunk, de erre az lehet a magyarázat, hogy a vizsgaidőszak miatt Babits átmenetileg felfüggesztette a versek letisztázását, majd később – folytatva megkezdett munkáját – az időközben készült új verseket is még melléjük másolta.[10] Mindezen feltevést az egységes íráskép és tipográfia is megerősíti; még kisebb javításokkal is csupán akkor találkozhatunk, ha azok másolás közben ejtett tollhibákból erednek. Úgy tűnik, a versek gyakran a címüket is közvetlenül a füzetbe másolás előtt kapták. A ciklusok egyes darabjairól sem eldönthető mindig, hogy valóban egy időben születtek-e – sokkal inkább gyaníthatjuk, hogy egy-egy téma, motívum vagy élmény alapján rendezte össze és látta el őket Babits összegző, közös főcímmel, gyakran a versek tartalmára *(Első szerelem, Etelka, Erzsike, A dunaparti kis leány…)*, keletkezésük helyére vagy idejére (*Egy tél Budapesten, Nyári éj, Szüret idején)* utalva ezzel. Amikor tehát Babits az *Angyalos könyv*ben megadja verseinek keletkezési dátumát, az a versfüzérek esetében az *egyes* darabok megírására, nem pedig az utólagos ciklusba rendezésük, illetve végső tisztázatuk elkészültére vonatkozik.

Az összegző áttekintésre 1902/3 fordulóján valószínűleg több okból is szüksége lehetett a fiatal költőnek: fontosnak tűnhetett saját költői szerepkeresésének szempontjából, de bizonyos életrajzi mozzanatok is közrejátszhattak benne. A füzet verseit 1900 júliusától indítja, vagyis azt követően, hogy leérettségizett, és 1903 tavaszán zárja, abban az évben amikor, húszéves lesz és egyetemi alapvizsgáját letéve elhatározza, hogy (francia és a latin stúdiumokat háttérbe szorítva) inkább a filozófiatörténet felé tájékozódik.[11] Miközben a versekből kiolvashatóan egyre elégedetlenebb önmagával, illetve addigi lírai teljesítményével, feltűnően termékeny is ez a periódus, a későbbiekben soha ennyi verset nem ír ilyen rövid idő alatt.[12] 1902 végére mintegy százhúsz verse gyűlt már össze, vagyis teljesen indokolt, hogy elérkezettnek lássa az időt költői termésének ünnepélyes áttekintésére, melynek a dokumentálása lett ez a füzet. Fontos volt számára e gyűjtemény utóbb is, amikor beköttette, hiszen a maga számára – mint azt Kelevéz Ágnes is megjegyzi – „ez volt az első szimbolikus lépés a tudatos költői lét felé”.[13]

Tudjuk, a közlési vágy és a nyilvánosságtól való félelem feszültsége kamaszkorától tetten érhető Babits irodalmi tevékenységében. Verseit titokban, magának írta, az önképzőkörben, majd kezdetben a Négyesy-szemináriumokon is csak bírálataival és fordításaival tűnt fel, a szélesebb nyilvánosság elé pedig kortársaihoz képest megkésve, 1908-ban, huszonötéves korában lépett. Bár műveit ekkorra már egyre rendszertelenebbül datálja és köteteiben eltünteti az időbeli nyomokat,[14] a versek kronológiai olvasatának szükségességét utóbb is gyakran hangsúlyozza, kiváltképp Ady verseinek gyűjteményes kiadásai kapcsán, de egyéb irányú filológiai érdeklődésének is számos nyoma fennmaradt esszéiben s publicisztikai írásaiban.[15] Az 1910-es évek második felétől pedig (vagyis amikortól már nem füzetekbe gyűjti össze egy-egy periódus verstermését) saját maga teremti meg az időrendi rekonstrukció lehetőségét. Kétszer is vallott verseinek keletkezéstörténetéről: 1916-ban Svájcban élő filozófus barátjának, Szilasi Vilmosnak első három, már megjelent verskötetének lapjaira írta be, illetve diktálta le versei születési

helyét, idejét, utalva olykor azok keletkezési körülményeire is, majd néhány évvel később, Szabó Lőrincnek bővebben is beszélt versei élményhátteréről.[16] – Az idő előrehaladtával egyre inkább rá is érvényesek lesznek Goethéről írt szavai: „Az írók művei egy sorozatba illesztendők, mely maga egy szerves egység. Nem a mű egység, de a nagy egység: az *író*." [17] Már az általunk vizsgált periódus fennmaradt versei, levelei is igazolják Buda Attilának ezen idézetre rímelő megállapítását: „Babits azt a felfogást vallotta, hogy az ember jelleme, erkölcse és cselekedetei, s ami a fő: alkotásai egymással összefüggenek; nem választható el a mű és az alkotója."[18]

Az *Angyalos könyv* első füzetének már-már feledésre ítélt, és javarészt még ismeretlen zsengéi nem csak egy meghatározó jelentőségű írói életmű genezisébe kínálnak bepillantást, hanem a kronológiai rendszerezésnek köszönhetően a művek közötti belső összefüggésekre is jobban fény derülhet, emellett újabb értelmezési lehetőségeket is kínálnak, akár a későbbi, ma már klasszikusnak számító munkák esetében is. A versek keletkezéstörténeti háttere a költő műveltségének, szerepmintáinak, esztétikai ízlésváltozásának feltérképezésében szolgálhat komoly segítségül az eljövendő kutatók számára.

Az első füzetből először Török Sophie publikált verseket az 1945 végén megjelent *Összes versek* (Franklin, Bp.) címet viselő kiadásban. Ezek: *A zengő szobor dala, Sok súlyos álom, Napszálltakor; Olvasás közben, Memento, Tájkép, A Spinoza-szobor előtt.*[19] Ezt követően csak 1977-ben, a Belia György által gondozott *Összegyűjtött versek* (Szépirodalmi, Bp.) c. kiadványban bővült e korai kézirat-együttes anyaga, ám akkor is mindössze a *[Sok a város háztetője…]* kezdetű verssel. 1985-ben, a hagyaték verskéziratait feldolgozó Melczer Tibor gondozásában jelent meg az addig kiadatlan versekből válogatás, *Aki a kékes égbe néz* (Magvető, Bp.) címmel. Ő nyolc újabb zsengét közölt: az *Egy tél Budapesten* c. ciklus 5. darabját, a *Rómeó és Júliá*t, a *Jégvirágok* c. ciklus 3. darabját, valamint az *Egyházpolitika, Zola, Viharjelek, Idyll* és *Privata* címűeket.

Az *Angyalos könyv* első füzetének 137 verséből az elmúlt hatvan évben mindössze 16 jelent meg a Babits halálát követő gyűjteményes kiadásokban. Így tehát a leendő kritikai kiadás számos újdonsággal szolgálhat, és nemcsak az egyes művek, de a fiatal Babits szellemi tájékozódását illetően is. A keletkezéstörténeti jegyzetek több helyen korrigálják, illetve tovább pontosítják az egyes darabok eddig feltételezett megírási idejét, és Babits későbbi műveinek alaposabb megismeréséhez is fontos tájékozódásul szolgálhatnak, néhány esetben pedig épp e verseknek köszönhetően módosíthatjuk majd például az olyan jelentős verseknek is a datálását, mint amilyen *A lírikus epilógja,* melyről eddig úgy véltük, 1903 júniusában született, valójában azonban 1904 februárja a helyes időpont.

Dolgozatunk Babits korai verseinek keletkezéstörténetét igyekszik végigkísérni 1900 júliusától 1903 decemberéig. Az adott fejezetekben az egyes versek keletkezési idejére, életrajzi hátterére, irodalmi forrásaira, az életműn belüli kapcsolódási pontokra és összefüggésekre vonatkozó információkat gyűjtöttük össze, jelentősen kibővítve azokat saját kutatásaink eredményeivel. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy több esetben semmiféle kézzelfogható adat nem áll rendelkezésünkre, ezért ilyen esetekben csak néhány sorban tudtuk rögzíteni hiányos ismereteink tényét. A versek jegyzeteit, amikor szükséges, *Magyarázatok* alfejezettel zárjuk, melyben az adott vers egyes szavaira, soraira vonatkozó információkat adjuk meg. Munkánkat nem tekintjük minden szempontból véglegesnek, ám ebben a formájában is minden bizonnyal megvitatásra érdemes; a számos új eredmény mellett akadhatnak olyan észrevételek, kiegészítő megjegyzések, amelyek a nyomtatott formában való megjelenés előtt még hasznosíthatók lehetnek.

A jelen dolgozatban először bemutatásra kerülő versek szöveggondozása Somogyi Ágnes áldozatos munkája; a lektorálási munka első fázisát a keletkezéstörténeti jegyzetek szerzője végezte el. Itt tartozom köszönettel mindazoknak, akik munkámat az elmúlt évek során nagy megértéssel és türelemmel segítették: mindenekelőtt az MTA BTK

Irodalomtudományi Intézet Babits-kutatócsoportja tagjainak: Láng Józsefnek, Jankovics Józsefnek, Kelevéz Ágnesnek, Róna Juditnak, Stauder Máriának. Külön köszönet illeti témavezető professzoromat, Szörényi Lászlót, aki mindvégig értékes tanácsokkal szolgált a filológiai problémák megoldásához. Ugyanígy hálával tartozom egyetemi tanáraimnak, Balázs Mihálynak és Ilia Mihálynak, akik a textológiai kérdések iránt felkeltették érdeklődésemet.

Jegyzetek a Bevezetőhöz

[1] *Babits Mihály kéziratai és levelezése (Katalógus) I–IV.* Összeállította Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Melczer Tibor, Nemeskéri Erika, Papp Mária. Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993. (Klasszikus magyar írók kéziratainak és levelezésének katalógusai [3] – Sorozatszerkesztő: Láng József.) – Stauder Mária–Varga Katalin: *Babits Mihály Bibliográfia.* Argumentum Kiadó–Magyar Irodalom Háza–MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest, 1998. – Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1883–1908.* Balassi Kiadó, Budapest, 2011. (Babits-kronológia 1.); Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914.* Balassi Kiadó, Budapest, 2013. (Babits-kronológia 2.); Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1915–1920.* Balassi Kiadó, Budapest, 2015. (Babits-kronológia 3.)

[2] *Babits Mihály levelezése 1890–1906.* Sajtó alá rendezte Zsoldos Sándor. Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, Budapest, 1998.; *Babits Mihály levelezése 1907–1909.* Sajtó alá rendezte Szőke Mária. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.; *Babits Mihály levelezése 1909–1911.* Sajtó alá rendezte Sáli Erika, Tóth Máté. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. – A további kötetmegjelenésekről lásd https://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/kutatasok/babits-kutatocsoport/a-babits-kritikai-kiadas-kotetei.

[3] A kutatásokat mindemellett a hagyaték hányatott sorsa, majd a költő (és általában a Nyugat-nemzedék által képviselt esztétikai normarendszer) kedvezőtlen kultúrpolitikai megítélése is jó ideig hátráltatta. – Bővebben lásd Nemeskéri Erika–Láng József: *Előszó,* in: *Babits Mihály kéziratai és levelezése (Katalógus) I. Analekták.* Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993. 3–9.

[4] Kelevéz Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez.* Argumentum, Budapest, 1998. 60. – Az *Angyalos könyv* fedelének reprodukcióját lásd uo., 285.

[5] Az *Angyalos könyv* három füzetének részletes leírását lásd *Babits Mihály kéziratai és levelezése (Katalógus) I.* Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993. 257–266., ill. Kelevéz Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez.* Argumentum, Budapest, 1998. 59–72., 241–263.

[6] Kelevéz, i. m. 61–62.

[7] Ugyanígy eldöntetlen kérdés, hogy például a versek év szerinti füzetbe másolása tekintetében nyújtott-e példát a diák Babitsra nagy hatást gyakorló Petőfi költői eljárása, aki több alkalommal maga is külön füzetbe másolta egy-egy év verstermését. Vö. *Petőfi Sándor Összes költeményei (1838 –1843). Kritikai kiadás.* Sajtó alá rendezte Kiss József és Martinkó András. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. 120.

[8] A Szilágyi Ödönnel készült beszélgetés a Délibáb 1929. február 29-ei számában jelent meg, in: Babits Mihály: „*Itt a halk és komoly beszéd ideje.*" *Interjúk, nyilatkozatok*

vallomások. Sajtó alá rendezte Téglás János. Pauz–Westermann Kiadó Kft., Celldömölk, 1997. 254.

[9] Vö. Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1883–1908.* Balassi Kiadó, Budapest, 2011. (Babits-kronológia 1.) 178–179.

[10] A jelen dolgozatban az utolsó két vers *(Idyll, Memento)* nem szerepel, mivel egyelőre eldöntetlen, hogy azok valóban 1903 áprilisában, vagy jóval később, 1906 tavaszán születtek-e.

[11] Babits ekkor még nem sejthette, hogy az 1903. évvel valóban lezárul költői indulásának első periódusa, és 1904 legelejétől, épp filozófiai olvasmányainak köszönhetően, már olyan új versek is születnek, amelyek közül néhány bekerül majd első, 1909-ben megjelenő *Levelek Iris koszorújából* (Nyugat, Bp.) c. kötetébe.

[12] Babitstól az 1900 és 1903 közötti időszakból összesen 149 verse maradt fenn. – Az ezt követően publikált verseinek keletkezési idejét vizsgálva 1903 és 1941 között összesen 327 (évszámmal ellátott) versének többsége az 1903-tól 1914-ig terjedő időre esik; ez idő alatt 187 dátumozott verset ír, ami éves átlagban 16-ot jelent. – Lásd még Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1883–1908.* Balassi Kiadó, Budapest, 2011. 209.

[13] Kelevéz, i. m. 62.

[14] Vö. Kosztolányi Dezső: *Babits Mihály,* Nyugat, 1916. jún. 1., 11. sz. 644., ill. uő. *Írók, festők, tudósok. Tanulmányok magyar kortársakról. I.* Gyűjtötte, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Réz Pál. Szépirodalmi, Budapest, 1958. 232.

[15] Lásd pl. *Az irodalom halottjai* (1910), *Nietzsche mint filológus* (1911), *Az én könyvtáram* (1927); vagy saját műveinek kronológiai olvasata kapcsán megemlítendő, hogy az *Irodalmi problémák* (1917) és a *Gondolat és írás* (1922) c. kötetében Babits megadja az egyes szövegek keletkezési dátumát, az *Írás és olvasás* (1938) darabjait pedig már eleve megírásuk rendjében közli.

[16] Megjelenésük adatai: Gál István: *Babits egyes verseinek keletkezéséről.* Irodalomtörténet, 1975. 2. sz. 443–462.; ill. Kelevéz Ágnes: *Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről.* Irodalomtörténeti Közlemények, 1994. 5–6. sz. 743–757. – Szabó Lőrinc gyorsírásos feljegyzéseinek átirata: *[Önéletrajz a gyermek- és ifjúkori éveiből],* in: Babits Mihály: *„Itt a halk és komoly beszéd ideje…" Interjúk, nyilatkozatok, vallomások.* Szerkesztette, válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Téglás János. Pauz–Westermann Kiadó Kft., Celldömölk, 1997. 57–79.

[17] *Az irodalom elmélete* (1919), in: B. M.: *Esszék, tanulmányok.* Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1978. 608.

[18] Buda Attila: *Babits Mihály levelezése 1890–1906.* In: *Babits Mihály levelezése 1890–1906.* Sajtó alá rendezte Zsoldos Sándor. Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, Budapest, 1998. 349.

[19] Ettől kezdődően egészen 1993-ig csak cenzúrázva jelentek meg a gyűjteményes kiadások: az 1960-as évekbeli kötetekből kimaradt a *Vásár,* a *Szittál-e lassú mérgeket,* a *Csonka Magyarország,* az *Áldás a magyarra* és az *Erdély* c. versek, valamint a *Dal az esztergomi bazilikáról* 4. versszaka és a *Hazám* 3. versszaka. Az 1977-ben kiadott *Összegyűjtött versek*ből már csak három vers maradt ki: *Szittál-e lassú mérgeket, Áldás a magyarra, Erdély.* A *Dal az esztergomi bazilikáról* 4. versszaka továbbra sem jelenhetett meg, a *Hazám* 3. versszakából viszont csak az utolsó öt sort kellett elhagyni, a *Vásár* c. versnek pedig már csupán egy sorát; a *Csonka Magyarország* címváltoztatással *[Bár lenne hangom tiszta…],* szintén egy sor kihagyással jelenhetett meg. – Lásd még Szörényi László: *Szöveggondozás – magyar módra. Delfinológiai vázlat.* In: Sz. L.: *„Multaddal valamit kezdeni”.* Magvető, Budapest, 1989. 267–269., ill. uő. *Delfinárium. Filológiai groteszkek.* [Bővített változat.] Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1998. 56–58.

AZ *ANGYALOS KÖNYV* ELSŐ FÜZETE

1

Első szerelem

Az *Angyalos könyv* 1900. július-december közé sorolt verseinek első darabja. – Sásdi Sándor *Babits Mihály iskolaévei* c. cikkében Babits egy meg nem nevezett osztálytársának emlékeire hivatkozva, megemlít egy Edit nevű polgárista lányt, aki a 17 éves, hetedikes gimnazista Babitsnak tetszett. Mint írja: „Úgy emlékszem, személyesen nem ismerte, de – vers formájában levelet írt hozzá.” (Újság, 1941. aug. 17. 187. sz. 4.) Az említett verses levél nem maradt fenn, de mint Belia György is írja, az *Első szerelem* c. versfüzér élményháttere mögött talán ezt a diáklányt feltételezhetjük. (Belia 1983, 128–129.) Babits Szabó Lőrincnek tett vallomásai során „első szerelmeként” megemlít ugyan egy szintén Edit nevű pécsi lányt, ám a két személy nem lehet azonos, ez utóbbi élmény ugyanis négy-öt évvel korábbi: „Apám egy kollégájának, Lukács Adolf későbbi kolozsvári egyetemi tanárnak a lánya, Edit volt az első szerelmem. De ezt csak úgy elképzeltem tizenkét-tizenhárom éves koromban.” (Téglás 1997, 75.)

Babits az *Angyalos könyv*beli első négy művét (az *Első szerelem* mellett az *Etelka,* a *Diák-nóta* és az *Emlék* c. verseket) együtt datálta 1900. július-december közé, ám a lány balatoni nyaralására történő versbéli utalás egyértelművé teszi a nyári keletkezést. – Belia György *Két fejezet Babits Mihály életrajzából* c. tanulmányában (Dt 1955. 10. sz. 66.) ezt a többi, részben általa ott idézett költeménnyel együtt pécsi keletkezésűnek tartotta. Feltételezése azonban nem egészen helytálló, hiszen Babits édesanyja férje halála (1898. május 12.) után visszaköltözött Szekszárdra, s a gimnazista Babits rendre ott vakációzott. Ha a vers néhány darabja valóban Pécsett született is, de ciklusba rendezésükre vagy

például a 7. sorszámú versre, amelyben a lány balatoni elutazását említi, már Szekszárdon kerülhetett sor.

Mint tudjuk, Babits 1906-ig nemigen őrizte meg versei fogalmazványait, csak a tisztázatukat rendezte, illetve másolta be kéziratos gyűjteményeibe. Az *Angyalos könyv* első füzetének verseit – *Troubadour-kor – 1900. jul.–1903. ápr.* (2–21. fólió) – az időrendnek megfelelően, két hasábba osztva másolta le 1903 tavaszán. Feltételezésünk szerint az sem kizárt, hogy a ciklus végleges elrendezésére is csak nem sokkal ez előtt került sor – mindenesetre a címadás és a mottó mindenképp azt sejteti, hogy az összeállítás későbbi az egyes versek megírási dátumánál.

Belia György megállapítása szerint: „A nagyon rossz versek annyira rosszak, hogy csak a fűzfapoézis címszó alá sorolhatók – döcögő, silány sorok, s nem forrósítja át őket az őszinte élmény; talán nem is volt szerelmes, csak szeretett volna az lenni.” (Belia 1983, 129.) A diák még csak tanulgatja a verselési technikát, és megfogalmazási kísérleteiben is idegen, főként 19. századi mintákat követ, mindenesetre korához képest már ezek a zsengék is nagy olvasottságot sejtetnek. A versfüzér harmadik tagversének első két sorából például („Álom, álom édes álom… / Lesz-e nékem édes párom?”) Vörösmarty-áthallás érződik: a *Helvila halálán* c. versben háromszor is előfordul: „Álom, álom, édes álom! / Altass engem, légy halálom!”, és e sor inverzével találkozhatunk a *Csongor és Tündé*ben: „Álom, álom, édes álom / Ah, csak most ne légy halálom.” – I. felv. 206–207. sor; l. még uo. 199–200. sor. (Babits Vörösmarty költészetével már igen korán ismerkedni kezdett, nyolcadikos korában pedig a városi megemlékezésen *Vörösmarty nyelvezete* címmel terjedelmes értekezést olvasott fel; szövege nem maradt fenn a hagyatékban. L. még Belia 1983, 121., ill. Pécsi Figyelő 1900. dec. 4., 3. – Édesapja és atyai nagyapja Vörösmarty-kultuszáról l. Belia 1983, 17–18., valamint Babits: *A mai Vörösmarty,* id.: Belia 1983, 17. – Édesanyjának szintén kedves szerzője volt, több versét kívülről is tudta.)

Reviczky Gyula *Altató* c. versében (aki talán szintén Vörösmartytól vette át) a hivatkozott sor szintén háromszor szerepel, három variációban: „Álom, álom, édes álom, / Suhanj végig szempillámon”; „Álom, álom, édes álom, / Érkezésed mindig áldom.; „Álom, álom, édes álom! / Szemem, íme már lezárom.”

De Reviczky lehetséges hatása konkrétabban is gyanítható: első, *Ifjuságom* (1883) c. verseskötete nyitódarabjának ugyanis *Első szerelem* a címe, s a kilenc versből álló ciklus névtelen hölgye szintén szőke és kékszemű, valamint a ciklus előtt egy kétsoros mottó is olvasható; emellett az angyal-metaforával, valamint az „édes álom” jelzős szerkezettel is többször találkozhatunk a versekben. – A hasonlóság feltűnő, hisz Babits *Troubadour-kor* c. (kötet) összeállítása élén szintén az *Első szerelem* című, mottóval ellátott versfüzér áll (feltehetőleg csak véletlenül, de a benne szereplő lány szintén szőke és kékszemű) – mindezek tovább erősítik azt a feltevésünket, hogy utólagos, tudatos szerkesztés eredménye a versösszeállítás, ennek konkrét időpontja azonban nem megállapítható; legkésőbbi dátuma 1902 őszére tehető. (Reviczky gyűjteményes verskötetét Koroda Sándor adta ki 1895-ben és 1900-ban, majd egy újabb változatban, 1902-ben.) L. még *Levél* c. vers jegyzete.

2

Etelka

A Babits által 1900. július-december közé datált versek második darabja, és az *Angyalos könyv*beli besorolása a megírás időrendjére is utal egyben. A versciklus névadójáról ezúttal sincs információnk, ám kizárható, hogy valóságos név lenne. Míg az *Első szerelem* c. versfüzér névtelen alanya szőke volt, e ciklus nyitóverse rögtön közli, hogy immár valaki másról van szó. Az összesen tizenhárom versből álló ciklus nyári, szekszárdi élmények kapcsán született, valószínűleg július-augusztus folyamán. Mivel az iskolaév június 28-án ért véget, Babits csak az ezt követő napokban utazhatott haza

vakációra; az aratás (vö. 4. rész) hagyományosan június 29-én, Péter-Pál napkor veszi a kezdetét – vagyis a vers keletkezése (az *Angyalos könyv*beli datálást igazolva) valóban nem eshet júliusnál korábbi időpontra. Kétséges azonban, hogy a valós és elképzelt érzelmek miként keverednek a cikluson belüli egyes darabokban, s hogy ezek mennyire köthetők egyetlen személyhez.

A laza szerkezetű, narratív elemeket elvétve tartalmazó versfüzérből mindössze annyi konkrétum szűrhető le ugyanis, hogy a lány barna hajú – majd váratlanul arról értesülünk a 6. részben, hogy fekete. Ugyanígy nehezen értelmezhető, hogy a friss szerelmes a második versben már egyszerre több lány után sóvárog, majd a folytatásban kiderül, hogy az újonnan megismert lány máris távolra került (valószínűleg elutazott) – az ezt követő részek pedig inkább szólnak bárki, semmint egy konkrét személy utáni vágyakozásról. A versfüzér végére aztán kiderül, „Hűtelenné lett a kedves", aki valószínűleg megint csak az a bizonyos barna lány lehet. Mindezen ellentmondások alapján, feltételezésünk szerint, a ciklus versei ugyan 1900 nyarán keletkeztek, de részben egymástól függetlenül, és nem is feltétlenül egyetlen személyhez köthetően. Gyaníthatóan ez esetben is (l. még *Első szerelem* c. vers jegyzete) inkább utólagos összeállításról és címadásról lehet szó.

Érdemes még megemlíteni Babits két lányismerősét az ekkori időszakból, mert nem zárható ki, hogy esetleg kapcsolatba hozhatóak a versfüzér darabjaival. Az egyikőjük egy Klein Ilonka nevű diáklány, aki 1900. szeptember 27-én Keszthelyről az alábbiakat írja: „Kedves Misi! / Már régóta készültem megköszönni azt a szép verset, mit emlékkönyvembe írt, de a körülmények mindeddig meggátoltak abban. S hogy megmutassam, miszerint többször gondolok Önre, fogadja ezuttal jókivánataimat kedves névnapjára." (BML 1890–1906, 35., ill. 393.) – A levél írójáról nincs közelebbi információnk, és a hivatkozott verset sem ismerjük, de találkozásukra valószínűleg

Szekszárdon került sor a nyár folyamán. (Ebben az esetben talán ő lehet az a bizonyos barna lány, aki megismerkedésük után hamarosan már el is utazott.)

Babits Szabó Lőrincnek lediktált vallomásaiban ügyvéd nagybátyjáról, Ujfalusy Imréről szólva, megemlíti annak testvérét is, Ujfalusy Lajost: „Egy keresztény, magyar úri családból – nyomdász! Ennek magyarázata, hogy nem tanult. Nem tudta az iskoláit elvégezni, lusta volt vagy mi, és nyomdász lett. Ő alapította az első nyomdát Szekszárdon. […] Élete végén eladta nyomdáját Molnár Mór zsidónak, aki az üzletet rögtön felvirágoztatta, és Spanyolországba exportált. Ennek unokája volt első szerelmeim egyike." (Téglás 1997, 64.) „Majd rátérek" – teszi még hozzá Babits, ám erre a beszélgetésük során már nem került sor. Az említett lányról így tehát szintén nem tudunk semmi közelebbit, így azt sem például, hogy haja fekete volt-e, de talán a hozzá fűződő gyengéd érzelmek szintén az 1900. évi nyári vakációhoz köthetők. (Molnár Mór kapcsán megemlítjük, hogy fennmaradt egy 1908. november 24-én kelt levele a költő hagyatékában, melyben írást kér a készülő szekszárdi *Garay János Képes Naptára* számára. Babitsnak az *Édes az otthon* című verse jelent meg az 1908-as kiadványban; l. még BML II, 164., 383.)

Mint Belia György írja, nem tudható, hogy Babits Petőfit követve választotta-e az *Etelka* címet. (Belia 1983, 129.) – A Petőfi-imitáció ugyan nem zárható ki, de nem is bizonyítható, hisz Dugonics András nevezetes munkája óta e névhasználatnak a magyar irodalomban komoly hagyománya van. (Ugyanez a költői névadás figyelhető meg egyébként később *A gólyakalifá*ban is.) Szintén Belia György a *Két fejezet Babits Mihály életrajzából* c. tanulmányában (Dt 1955. 10. sz. 66.) méltán feltételezte a műben meglévő Petőfi- és Heine-élményt, még akkor is, ha Babits népies zsengéiben e két költő hatását általában is ott érezhetjük. – Erősen valószínűsíthető emellett az 1. tagvers 3. szakasza „hajával megkötött" metaforájának Zrínyi-ihletése, a *Szigeti veszedelem* 1. énekének 72. strófájából: „Cumilla szép haja megkötözé szüvét / Iffiu Delimánnak…" – Nem valószínű

azonban, hogy e képet Babits közvetlenül innen vette, inkább Aranynak az *Új Zrínyiász népies kidolgozásá*ban találkozhatott vele, ahol az említett két sor így szól: „Kumilla szép haja megkötözé szivét / Ifjú Delimánnak…” (Arany diákkorától fogva meghatározó szerzője volt Babitsnak.)

A versfüzér 7. tagjában emlegetett, Kárpátok-béli Tengerszem-rege feltételezhetően a Tátra északi oldalán, a mai Lengyelországban lévő, magyarul *Tengerszem*nek nevezett Cerny-Staw tóhoz fűződhetett. Közelebbit nem tudunk róla, ám nem is biztos, hogy konkrét irodalmi utalással van dolgunk, a női tekintetnek (ill. szívnek) tengerszemhez való hasonlítása ugyanis több költőnél előfordul, például Petőfi *Kérdezed: szeretlek-e?*, valamint *Szeretlek, kedvesem!* c. versében.

A 8. tagversben megjelenő „lidércnyomásos” éjszakában Babits elalvás előtti gyerekkori félelmeinek emlékét is ott érezhetjük, mely sokáig elkísérte (visszatér majd jóval később írt verseiben is), s amelyről így vallott Szabó Lőrincnek: „Álmaimra ma is emlékszem. Féltem elaludni, olyan rossz álmaim voltak. Megtettem, hogy tűt vittem az ágyba és szurkáltam magamat, hogy el ne aludjam. Persze hiába.” (Téglás 1997, 72., ill. l. még uo., 65–66.)

A versek ciklussá alakításában, valamint a címválasztásban megint csak gyanakodhatunk Reviczky hatására: az ő *Ifjuságom* c. kötetében ugyanis az *Első szerelem* c. ciklust szintén egy másik hölgyhöz írt szerelmi sorozat követi, amely az *Emma* címet kapta. Talán Babits címadásában, pusztán a hangalaki hasonlatosság miatt is, közrejátszhatott Reviczky műve.

3

Diák-nóta

Az *Angyalos könyv* 1900. július-december közé datált verseinek harmadik darabja, amely már minden bizonnyal Pécsett született, Belia György szerint valamikor az ősz

folyamán. (Dt 1955. 10. sz. 67.) Közelebbi időpontot nehéz lenne meghatározni, de feltételezésünk szerint inkább a tanév második felében írhatta Babits, közvetve erre utalhat a 11. sorban emlegetett „hó, fagy” is. Mivel szeptembertől nyolcadikos diákként Babits lett a gimnázium önképzőkörének alelnöke, ez a tisztsége a tanulás mellett rengeteg új elfoglaltságot jelentett számára (szüretre, e jelentős családi eseményre sem tudott hazautazni október elején). A fennmaradt önképzőköri jegyzőkönyvek alapján tudjuk, hogy pl. az aradi vértanúk emlékére rendezett ünnepségre írt megnyitó beszédet, majd ezt követően *Vörösmarty nyelvezeté*ről készített egy hosszú tanulmányt, szavalógyűléseken szerepelt (Aranytól a *Tetemrehívás*t, Vörösmartytól *A merengőhöz* c. verset, s valószínűleg *A vén cigány*t szavalta, kevés sikerrel), valamint *Pünkösdi rózsa* címmel elbeszélést is írt. (Az említett szövegek nem maradtak fenn a hagyatékban. L. még Róna 2011, 142–146.)

A *Diák-nóta* „kedélyes, ártatlanul ironikus vers”, amely „csak formakészségével tűnik ki” (Csányi 1990, 53–54.), s mint Belia György megjegyzi a versben tükröződő hetyke szabadosság itt nyilvánvalóan erős pózolást jelent, amelynek – ilyen formában – Babits későbbi vallási szkepticizmusában nem lesz folytatása. (Belia 1983, 77–78.) – Gyerekkori vallásosságáról, kételyeiről egyébként így vallott utóbb Babits Szabó Lőrincnek: „Én egy mintagyerek voltam, annak éreztem magamat. […] mint mintagyereknek, imponáltak a szentek. Mert úgy éreztem magamat, hogy nekem is szentnek kell lennem. Mikor második gimnáziumba kerültem, kezdtem kételkedni. Sokkal okosabb voltam, semhogy ne láttam volna, hogy apám nem hisz istenben és ilyen dolgokban, és hogy mint szabadelvű ember direkt csúfolja a papokat. Az apámat pedig szörnyen csodáltam. A tanáraim is iszonyú tekintélyek voltak, és ez így iszonyú diszharmóniát képezett. Én imádkoztam az apámért minden este, hogy ne jusson pokolra, lassan elkezdtem gondolkozni, hogy hátha az apámnak van igaza, hiszen okos ember, ő jobban tudja. Akkor az jutott eszembe, hogy én hitetlen vagyok, és meg kell térnem, mert hátha most rögtön meghalnék. És akkor csináltam azt a Pascal-féle gondolatot, hogy ha

nem is biztos a túlvilág, hinni kell, mert legalább biztosít és megnyugtat. Rengeteg álmatlan éjt okoztak ezek." (Téglás 1997, 73.) A vallással kapcsolatos gondjait, problémáit mélyítette később nemi ösztönének tudatosulása is, amelyről szintén beszélt Szabó Lőrincnek: „IV. osztályba jártam, mikor először öntudatos nemi érzéseim voltak. Akkor jöttem rá, hogy valami ilyen dolog is van, és borzasztóan meg voltam rémülve. Szégyelltem magamat önmagam előtt, és nagy szellemi tragédia volt, főleg, mert nem mentem meggyónni, restelltem a paptól." (Téglás 1997, 74–75.)

Az iskolai konzervatív szemlélet és a példának tekintett apa liberális szelleme közötti feszültség áttételesen szintén kiérezhető a versből. Mivel Babits édesanyjának nagybátyját, Kelemen Lászlót épp a vers megírásának idején, 1900 őszén nevezték ki pécsi kanonokká, elképzelhető, ám nem bizonyítható, hogy ez is hatott a költői témaválasztásban.

A szívre tűzött virág képével Petőfinél találkozhatott a *Jőj, tavasz, jőj* c. versében („És amíg ő e virágot szűzi / Pirulással én szivemre tűzi").

Magyarázat

1. sor: *páter* (lat): katolikus pap (Latinul pater = atya)

12. sor: *Eb ura fakó* (szólás): Nekünk nem parancsolsz! – O. Nagy Gábor gyűjtésében: „Ebnek ura a kutya, de nem az enyém!" A mondás már egy 1678-as színműben is szerepelt, de nevezetessé az 1707-es ónodi országgyűlés után lett, amelyen kimondták: „Eb ura fakó! Ma napságtúl fogvást József nem királyunk." (A fakó színt jelöl, a fatörzs árnyalatát. Főként szürkés lóra mondják, de hajdan kutya színe is lehetett.)

4

Emlék

Az *Angyalos könyv* 1900. július-december közötti versek negyedik, utolsó darabja. Nem eldönthető, hogy Babits még Pécsett írta-e, ahol december 19-ig tartott a tanítás (e hónapban 3-án, 9-én és 16-án is szerepelt önképzőköri rendezvényeken) vagy inkább már Szekszárdon, a karácsonyi szünidőben. A cím nem csak a tizenhét éves kamasz fiú egyik meghatározó élményére, s egyben az *Angyalos könyv* nyitódarabjára az „első szerelemre", hanem az 1900. év egészére is visszautal – ez alapján viszont inkább a vers december végi keltezése tűnik valószínűbbnek. A vers álom-motívumával az *Első szerelem* harmadik, [Álom, álom, édes álom…] kezdetű darabját is felidézi.

5

Játékok

A Babits által 1901. január-május közé keltezett versek első darabja. A megírás élménye a karácsonyi vakációhoz kötődik, s valószínűleg a vers is még ekkor, Szekszárdon született, legfeljebb véglegesítésére kerülhetett sor Pécsett. (A II. félévi tanítás január 5-én kezdődött, 27-én pedig már felolvasást is tartott Babits az önképzőkörben.) Nem kizárt azonban, hogy a két eredetileg különálló vers csak később kapta a közös, *Játékok* főcímet (legkésőbb 1902 végén, 1903 tavaszán, mielőtt Babits az *Angyalos könyv*be másolta volna őket).

A gyűrűsdi az egész magyar nyelvterületen ismert és elterjedt játék volt. A játszók körbe állnak, egy középen marad, nála van a gyűrű (esetleg más apró tárgy). A körön kívül is áll valaki. Énekelnek – ez esetben valószínűleg azt a dal, amelyből Babits is idéz („Kinek van / Kinek van…"). Közben az osztó, akinél a gyűrű van, körbe jár, és

mindenkinél úgy tesz, mintha a kezébe csúsztatná a gyűrűt. Az ének végén a körön kívül álló bejön a körbe és megpróbálja kitalálni, kinek a kezébe rejtette az osztó a gyűrűt. Akire rámutat, az szétnyitja tenyerét, mutatja, hogy üres vagy nem. Ha nincs ott a gyűrű, a kereső újra kimegy, ha igen, ő lesz az osztó, akinél megtalálta, az megy ki, a volt osztó pedig beáll a többiek közé. Játsszák úgy is, hogy nincs osztó, hanem zsinegre fűzik a gyűrűt. A zsineget mindenki összeszorított öklébe fogja úgy, hogy az öklök összeérnek. A gyűrűt ide-oda mozgatják, s a keresőnek meg kell találnia. Akinél megtalálja, azzal cserél. (L. még *Magyar néprajz,* VI. k. 642–643.)

A *Líra, kalendárium, mese, vers, kabala* c. novellisztikus írásában Babits így emlékszik gyerekkora szilveszteri játékára, a giccre: „Kisleányok voltak akkor [1899. dec. 31-én] nálunk, a húgom leánypajtásai, és én, leányok között nevelődött fiú, elfogultan ültem közöttük, és szokásból és unottan egy olyan játékot játszottunk, amit mindig Szilveszter estéjén szoktunk játszani.

Valakinek nem volt szabad odanézni, és akkor választottunk egy diót. Aztán az illető mindaddig szedte a diókat, míg a végzetes dióhoz nem ért. Akkor mindannyian felkiáltottunk, és több dióhoz nem volt szabad nyúlni. Néha valaki mindjárt először a tiloshoz ért, és szokott lenni akkor gaudium [ujjongás]. Máskor olyik boszorkányosan mind kiszedte a diókat a tabu körül, és azt az egyet hagyta utoljára. Így egyik egész vagyont halmozott fel maga előtt dióból, másik befizetni sem tudott, akkor, mikor a kasszát meg kellett tölteni. A játék általában csöndes volt, csak olykor zavarták meg a nagy benevetések és belekiáltások. Lassan, gondolkozva szedtük ki a diókat, mintha bonyolult számítások vezérelnék választásunkat, holott csak a véletlen vezetett. És ez a játék, amit csak Szilveszter napján szoktunk játszani, jelentett valamit.” (Ny 1912. 1. sz. 5.)

A *Halálfiai*ban futólag szintén említést tesz a játékról, de mint karácsonyi szokásról: „Imrus morcan gubbadt magába, s a hangulat oly rossz volt, hogy a rendes karácsonyi diójátékot, a *giccet* sem vette föl senki.” (BMHF I., 458.)

6

Epizódok

Babits feljegyzése szerint a versciklus 1–3. darabja 1901. január-májusban, a 4–9. rész pedig szeptember-december között készült el. A vers élményháttere alapján bizonyosra vehető, hogy az *Epizódok* egyes darabjai az *Angyalos könyv*beli besorolásnak megfelelően, valóban a *Játékok* után és az *Egy tél Budapesten* előtt született. Belia György a ciklus első három darabját 1901 tavaszára keltezi, a következő hatot pedig (követve Babitsot) szeptember-december közé (Belia 1983, 129.) – a megírásuk helyszíne ennek megfelelően tehát Pécs és Budapest. Ugyanakkor néhány (pl. a 4., 6. sorszámú) vers mögött gyaníthatóan nyári élmények rejlenek, kérdéses azonban, hogy ezeket Szekszárdon írta-e. Mindenesetre feltűnő, hogy Babitsnak egyetlen verse sem maradt meg az 1901. év nyári hónapjaiból. A ciklus 8. és 9. verse valószínűsíthetően Szekszárdon, a karácsonyi szünidőben született. Feltételezésünk szerint, akár csak a korábbi versciklusok esetében, Babits az *Epizódok* darabjait is csak később, valamikor 1902 folyamán fűzte össze és látta el összefoglaló címmel, már az után, hogy az *Egy tél Budapesten* c. ciklus versei is elkészültek – ez utóbbi ciklus versei ugyanis részben párhuzamosan készültek az *Epizódok*ba felvett darabokkal.

A vers keletkezésének életrajzi hátteréről csak feltevéseink lehetnek – ebből az időszakból fennmaradt két Landerer Elzának írt képeslap, amelyek „rokonszenvnél mélyebb érzelmeket sejtetnek”. A képeslapokat Győrffy Miklós közléséből ismerjük, aki szintén „gyöngédebb kapcsolatot”, „talán diákszerelmet” feltételez Babits és Landerer Elza között (Győrffy 1963, 89). Belia hozzá hasonlóan vélekedik és a képeslapok, valamint a vers hatodik darabja között életrajzi megfeleléseket is feltételez: „szövegükből kiderül, hogy közte és a nála négy évvel fiatalabb Elza között melegebb érzelem szövődött. Hogy szerelem volt-e, vagy nem, ezekből a lapokból nem állapítható meg – de az *Epizódok*

ciklus itt idézett versében a képeskártyákra utalás kapcsolatba hozható a Győrffy közölte képes levelezőlapokkal – az időpont is egyezik –, a fővárosba üldözött imádó, vagyis Babits valóban ekkoriban került Budapestre, s onnan küldte Landerer Elzának a képeslapokat – de nem az erdélyi havasok közé, hanem Szekszárdra. Az a két hét tehát, melyben folyton együtt voltak, az érettségi táján lehetett, talán közvetlenül az érettségi után." (Belia 1983, 130.) – Landerer Elza (Szekszárd, 1886. május 28. –Bp. 1952. eleje) ekkoriban Babits húgának, Angyalnak (Szekszárd, 1886. május 5. – Bp. 1935. március 29.) volt a szekszárdi gimnáziumban osztálytársa. (1901. július 29. és 1902. június 11. között összesen hat Landerer Elzához írt levelezőlapot ismerünk Babitstól; a címzett válaszai nem maradtak fenn a hagyatékban. A Babits-relikviákat később legidősebb lánya, Voltay Gézáné örökölte – a sokáig elveszettnek hitt levelek másolatát jelen dolgozat szerzője tőle kapta meg.)

A versekben, még ha konkrét megfeleltethetőségek nélkül, ezúttal is kiérződnek Babits olvasmányélményei – pl. a *kökényszemű* kedvessel találkozhatott Vörösmarty *Csongor és Tündéjé*ben vagy *A bús legény* c. versében; ugyanígy Petőfinek a *Hortobágyi kocsmárosné,* a *Rövidre fogtam a kantárszárat* c. versében, vagy Reviczky *Lányok, lányok, magyar lányok* c. lírai darabjában. (Babits még egy alkalommal, az *Aliscum éjhajú leánya* c. versében él ezzel a jelzővel.) Mivel a nyolcadikos gimnazista diák behatóan foglalkozott Vörösmarty költői nyelvével, ezért megemlíthető még, hogy az *aranyhaj*-metaforával vagy az *igaz szerető* jelzős szerkezettel találkozhatott ismét csak Vörösmartynál, a *Csongor és Tündé*ben, ill. *A katona* c. versben – konkrét hatásról azonban nem beszélhetünk, legfeljebb öntudatlan átvételről.

Az 5. versben először jelenik meg Babitsnál nagyvárosi élmény: a fiatal diák találkozása egy (feltehetőleg) ledér hölggyel, ám ennek megformálásában is még erősen érződik a szerepjátszás, a mintát feltehetőleg Reviczky *Perdita*-ciklusa szolgáltatta. Egy

hasonló jelenet visszatér az *Egy tél Budapesten* 5. részében is. (Babits egyébként így emlékezett később Szabó Lőrincnek: „Kuplerájról nem is volt sejtelmem. Mikor először voltam nőnél, az már Pesten történt, egyetemi hallgató koromban.” Téglás 1997, 72.)

7

Egy tél Budapesten

Az egyes versek keletkezési idejére vonatkozóan ismét csak hozzávetőleges információink vannak. Babits *Angyalos könyv*beli feljegyzése szerint a ciklus 1–10. darabja 1901. szeptember-december, a 11–19. része pedig 1902. január-február között született. A versek ugyan laza kronologikus rend szerint követik egymást, ám ez valószínűleg részben már az utólagos szerkesztésnek köszönhető. Mindezek mellett is Babits keltezése megbízhatónak tűnik: az 1. és a 2. vers talán még szeptember második felében és/vagy októberben született, az azt követő darabok viszont inkább novembertől datálhatók; a 10. versből pedig kiderül, hogy az már közvetlenül a karácsonyi vakáció előtt született. A további darabokban szintén nyomon követhető az évszakváltozás friss élménye.

Mint legtöbb korai versében, úgy itt is érezhető Petőfi hatása – nem kizárt, hogy a témaválasztásban, a téli életképek megírásában is inspirálta Babitsot. (Tudjuk, pl. *A téli esték* és *A puszta télen* legkedvesebb versei közé tartozott. L. még Gál 1973, 412.) – A 15. részben konkrétan is utal a költőre, ám ebben más ok is közrejátszhatott: Babits a közelgő második félévben felvette Beöthy Zsolt *Petőfi költői jelleme* c. előadását – talán emiatt is kezdhette el újra olvasni a költő verseit. (Leckekönyvét l. Belia 1983, 146–151.)

A vers életrajzi vonatkozásairól kevés adat áll rendelkezésünkre. Babits 1901 szeptemberétől, egyetemi tanulmányainak megkezdésétől anyai nagybátyjánál, Kelemen Imrénél lakott; ekkori pontos lakcíme vitatott – annyit tudunk, hogy levelei „Üllői út 10. sz. IV.” címre érkeztek ekkoriban.

Az 1. vers 11–12. sorában a szekszárdi bor hamisítására vonatkozóan l. BMHF I, 346. skk.

A 3. vers nyitóképében a hirtelent megőszült esztendő leírásában Vörösmarty *Előszó* c. versének reminiszcenciáját érezhetjük („Most tél van […], / A föld megőszült; […] / Egyszerre őszült meg…"; a képet Komjáthy is alkalmazza a *Megőszült a világ* c. versében). A 63–64. sorban, ill. a 16. versben megemlített szekszárdi „szép leány" személyét nem ismerjük, de nem kizárt, hogy ezúttal is Landerer Elzára történik utalás.

Az 5. versben visszatér ugyanaz a megkísértő, csábító jelenet, amelyről az *Epizódok* c. ciklus 5. tagverse kapcsán írtunk annak jegyzeteiben. (A 89. sorbeli „Bús legény!" megszólításban Vörösmarty *A bús legény* c. versének reminiszcenciája érezhető.)

A 7. *[Sok a város háztetője…]* kezdetű vers fakszimiléje megjelent a Színházi Élet 1930 karácsonyi számában, 1900-as keltezéssel; a ceruzaírású tisztázat szintén megtalálható az Angyalos könyv harmadik füzetének végén, beragasztva. (Nem tudjuk, talán Török Sophie ragasztotta a füzetbe a kéziratot, már Babits halála után, kiegészítendő így a gyűjtemény verseit az egyik legkorábbival. L. még Kelevéz 1998, 79–80.) A dátumot ugyan Babits adhatta meg a hetilap számára, de emlékezete megcsalta, 1900-ban még Pécsett lakott ugyanis. (A verset egyébként közreadói is 1901 decemberére keltezik; l. Csányi 1990, 54.; BMÖV 1977, 517.; BMÖV 1993. 461–462.)

A 9. versről a következőket írja Belia György: „Társasági életet is élt bizonyára, alighanem inkább családja biztatására, ha éppen nem kényszerítésére: rokonok, ismerősök hívták meg olykor-olykor zsúrra, teára, házi mulatságra. Ilyesmire lehet következtetni *Egy tél Budapesten* című ciklusának kilencedik verséből is”. (Belia 1983, 195.) – Az efféle ritka összejövetelekről árulkodik az 1904-ben született *Házi-mulatság* c. verse is.

A 10. versben említett falu Szekszárd, ekkor még nagyközség. Az 1900-as népszámláláskor 13 895 lakosa volt; „rendetlenség, por, piszok jellemzi – írja Csányi László – s állandó aggodalmat jelent a koleraveszély”. (Csányi 1990, 12–13.)

A 17. versbeli *virág-darázs* pajzán motívumpáros a német kora romantikától kezdve lett egyre divatosabb a magyar irodalomban is. – „Csokonai óta mindenesetre jóformán valamennyi költőnk megírta (legalább fiatalkori) rózsa-méh versét, illetve verseit. Vörösmartytól kezdve, Garayn és Petőfin át egészen Aranyig, Eötvös Józsefig, Madáchig, sőt maga a fiatal Gyulai is írt egy-két vértelenebb rózsaverset.” (Császtvay Tünde: *A hím veréb és a pillangó. Az akadémikus és erotikus irodalom harca a XIX. század utolsó harmadában.* Holmi, 2003. ápr. 4. sz. 477–493.; ih. 482.)

A 19. verset Belia György 1902 tavaszára datálja, tehát valamivel későbbre, mint Babits (Belia 1983, 195.) – ennek oka nyilvánvalóan a versbeli életkép; ha figyelembe

vesszük, hogy Babits ekkortájt írt verseiben az egy-egy évszakhoz köthető képek mindig konkrétan is utalnak a megírásuk idejére, valószínűnek tűnik, hogy a ciklus utolsó darabja kicsit később, talán március első felében születhetett. Bővebben l. erről Kelevéz 1998, 93. – L. még *Mai világ* jegyzete. A budapesti „életképeknek", más indíttatásból és már Baudelaire hatására, később még lesz folytatása Babits lírájában.

Magyarázat:

15. sor: *varjuvaj* – a tündéri varázsú finomságnak népnyelvi metaforája

15. sor: *kakastéj* – Eredetileg a liliomfélék közé tartozó apró, fehér virágú, tavaszi növény; füve fehéres nyálkával tejel. – Átvitt értelemben a tej vagy más, finomabb anyag helyett a puszta víz megnevezésére szolgált, pl. „kakastejjel süt", vagyis amikor valami olyan elképzelt, különleges anyaggal süt, ami a vele készült kenyérnek, kalácsnak csodálatosan jó ízt ad. Petőfinél *Az apostol* 2. részében: „Várj holnapig, holnap kapsz kenyeret, / Kakastejjel sütött fehér cipót." (Szintén nála a *Hirös város az AAfődön Kecskemét* c. versében is előfordul.) Aranynál is találunk rá utalást a *Hoc erat in votis* c. versben: „S bárha nem lesz rajta kastély, / Kenyerében sem kakastéj". (Kosztolányi *Faust*-fordításának egy helyén ugyanezt a rímpárt alkalmazza majd.)

23. sor: *Belzebub* (héb-gör-lat) – ördög, sátán; sémi istenként a gonosz szellemek vezére. A név (Baál-Zebub) jelentése: a Legyek Ura. (Úgy hitték, ő teremti nyaranta a legyeket.)

29. sor: *ánzixkártya* (ném) – képeslap, képes levelezőlap; ill. azon küldött üzenet

133. sor: *jour* (fr) – délutáni házi társas összejövetel

139. sor: *krajcár* – Az 1858 utáni osztrák forint századrésze. Németül Kreuzer [krajcer]. 1892-ig Magyarországon is hivatalos aprópénz volt. Elnevezését az érmén látható keresztről kapta. (Kreuzer = keresztes.)

8

Mai világ

A vers szorosan kötődik az *Egy tél Budapesten* című ciklus utolsó, 19. darabjához, amelyben a „kis vendéglőnket” említi a szerző. Közelebbit e vendéglőről nem tudunk, pusztán annyit, hogy Babits nem a szállásadó nagybátyjáéknál, Kelemen Imrééknél, hanem menzán, vagy valamelyik egyetemhez közeli vendéglőkben ebédelt. (L. még Belia 1983, 195–196.) A *Halálfiai*ban így ír erről Babits: „Kosztolni pedig olcsón lehet – mondta Jozsó, nagyon megelégedve ezzel a megoldással, mert a fiú így alig lesz terhükre! – úgyis ott tanyázol egész nap az egyetem körül, ott vannak olyan potom diákkocsmák, ahol harminc krajcárért kapsz ebédet. Ott van a »Vén Diák« a Bástya utcában; annak gádorosi a tulajdonosa.” (BMHF I., 385.)

A vers *Angyalos könyv*beli besorolása alapján talán közvetlenül az *Egy tél Budapesten* után született, ám az sem kizárt, hogy már a versciklus lezárása előtt kész volt, csak nem illett annak darabjai közé.

9

Hazajáró lélek

A vers keletkezési körülményeiről ezúttal sincs információnk, besorolása alapján csak feltételezhetjük, hogy még a második tanítási félév megkezdése előtt, talán február első felében született Budapesten. Babits a témát minden bizonnyal Vörösmarty *A hűség diadalma* című elbeszélő költeményéből vette. Mint tudjuk, Vörösmarty volt diákkora legkedvesebb költője, hosszú értekezést is írt róla 1900 őszén, az 1901/1902. tanév első félévében pedig Beöthy Zsolt Vörösmarty-szemináriumára járt (*A két szomszédvár*at elemezték a félév során), s talán ekkoriban újra elolvasta. (Gyulai Pál *A magyar*

irodalomtörténete c. előadásain szintén szó esett Vörösmartyról.) *A hűség diadalma* egy villi, azaz *menyasszony korában meghalt* lány regéjét beszéli el. A villik haláluk után is visszajárnak éjjelente, keresztutakon járják táncukat, s az arra tévedő férfiakat halálba táncoltatják, hogy így nyerjék el végső megnyugvásukat. (Magyar vonatkozású irodalmi hagyományát részletesen lásd Vörösmarty Mihály: *Nagyobb epikai művek I.* Akadémiai, Bp. 1963. 249–256.) Babits újítóan igyekszik a hagyományhoz nyúlni, mikor a lány szellemét megváltatlan, tragikus alakká formálja.

A vers 31–32. sora a *kurzív* szedéssel (a kéziratban aláhúzással) nyíltan is utal Vörösmarty egy másik, *Égő szerelem* című elbeszélő költeményére: *„Honnan származott az égő / Szerelemnek szép virága? / Nyíló szirma úgy piroslik, / Mintha vérbe volna mártva”.*

(A férfit szerelemre csábító, de magát meg nem adó s a szerelembe esett férfit meggyilkoló tündérlányok szintén a villik közé számíthatók; találkozhatunk velük Arany *Buda halálá*nak VI. énekében, amelyet Babits szintén igen jól ismert.)

A villikre még egyszer, a *Paysages Intimes* ciklus harmadik, *Alkony* [1905] c. versében is utal majd Babits.

10

Reggeli séta

Az 1902. január-február közé datált versek utolsó előtti darabja, valószínűbb tehát a keletkezés februári időpontja. – Belia György szerint a költő „valamilyen farsangi mulatságból tartott hazafelé hajnalban” (Belia 1983, 193.), ám ez mindössze hipotézis. Szintén ő a következőket írja még a verssel kapcsolatban: „Hogy Babits maga is milyen komolyan vette a szülői aggodalmakat – ami a főváros úgynevezett romlottságát illeti – arra jó példa 1902 januárjában vagy februárjában írt *Reggeli séta* című verse; egy szemesztert tudhatott maga után mindössze, tehát nem gyökerezett meg Budapesten, s még

éltek benne a vidéki kisváros szemérmes-álszemérmes elfogultságai. […] Lehet, hogy a versbeli öregúr Ujfalusy Imrét és pécsi törzsorvos nagybácsiját juttatta eszébe.” (i. m. 132–133.) – A két közeli ismerős feltételezése nem alaptalan. Az említett pécsi nagybácsi Kelemen Mihály (1840/41? – Pécs, 1919. jún. 28.), aki Pesten három szakorvosi diplomát is szerzett, ám beteg lába megakadályozta a praktizálásban, s 1891-ig honvéd főtörzsorvos, a pozsonyi honvédkerület törzsorvosa volt, majd Pécsre költözött. (BCSL 21.) Mivel nem nősült meg, Babits pécsi diákévei alatt részben nála lakott, jelentős könyvtáráról többször említést tesz a költő, és alakját megidézi a *Halálfiai*ban is. (L. még Téglás 1997, 76–77.) Ujfalusy Imre (Fajsz, 1828. – Szekszárd, 1911. márc. 17.) ügyvéd, Babits anyai nagyanyja (Cenci néni) húgának („Tantika”) a férje: honvédszázadosként részt vett a szabadságharcban, és fiát, ifj. Ujfalusy Imrét (1861–1895), mint Belia írja, valóban nem Pesten taníttatta – ám nem is a versben említett Kolozsvárott, hanem a mosonmagyaróvári gazdasági akadémián végezte el felsőfokú tanulmányait. (L. még Buda 1996, 24–25., ill. Buda 2006, 119. – Mint ismeretes, Babits részben Ujfalusy Imréről mintázta a *Hatholdas rózsakert* és a *Halálfiai* Döme bácsiját.) A két rokon életrajzi adatainak összevetéséből egyértelmű, hogy inkább Ujfalusy Imre szolgáltathatta a versbeli öregúrhoz társított életrajzi mintát, ő az, aki valóban részt vett a szabadságharcban. – A kolozsvári tudományegyetemre történő utalás viszont mégsem véletlen talán: Buday Dezső (Pécs, 1879. máj. 28. – Orgovány, 1919. nov. 20.) a jogi tanulmányait ugyanis 1900/1901 tanév első szemeszterében Kolozsvárott végezte, és akárcsak pécsi diákkorukban, később is baráti kapcsolatban marad Babitscsal. Volt időszak, amikor közösen laktak Kelemen Mihálynál, amelyre így emlékezett utóbb Babits: „Volt egy kis kertje is, leghátul egy kis házikóval, amelyben csak egy szoba volt, itt laktam én. Borzasztó sűrű volt a kert, kissé egzotikus növényekkel. Ebben a hátsó lakásban laktam, unokabátyámmal, Buday Dezsővel, aki az orgoványi erdőben lelte a halálát. Budayék a szomszédban laktak, kilenc gyerek volt, úgyhogy az öreg orvos szállást adott az egyik Buday fiúnak is. […] Buday Dezső nagyon

kitűnő fiú volt, a Buday-fiúk mind nagyon zseniálisak voltak.” (Téglás 1997, 77–78.; Pécsett gimnazista korukban együtt készítették a mindössze két számot megért Szekszárdi Szépirodalmi Lapokat, s amelyben szerepelt is egy versével Buday; később megjelent egy regénye, *A szenvedő ember* [1916] címmel, és a Nyugat is közölte egy versét és egy cikkét, Jókairól. – Édesapja Buday Béla, a pécsi püspöki uradalom főmérnöke, eredetileg a cisztercita rend tagja, de kilépett, hogy részt vehessen az 1848/49-es forradalomban. L. még BCSL 15., ill. Téglás 1997, 78.)

A vers azon budapesti életképek csoportjába tartozik, amilyeneket Babits 1901/2 telén többet is írt, s javarészüket az *Egy tél Budapesten* c. ciklusába gyűjtött össze utólag.

Magyarázat

4. sor: *villanyoskocsik* – a villamosok korabeli névhasználata

2. sor: *kordé* – kétkerekű taliga

11. sor: *quartier-latin* (lat-fr): Latin negyed (Quartier Latin); a diáknegyed Párizsban

14. sor: *Pillvax:* a Pilvax kávéház; 1842 októberétől üzemeltette Pillwax Károly, 1846-tól már Fillinger János volt a tulajdonosa, de nem változtatott a néven. A forradalmi ifjak 1848. március 17-én átnevezték Forradalmi csarnoknak. A szabadságharc bukása után Kaffee Herrengasse (Úri utcai kávéház) lett a neve. Az 1870-es évek végétől újra Pilvax. (1911-ben lebontották. A Pilvax köz 1–3. sz. alatti, 1927-ben nyílt Pilvax étterem nem azonos az eredetivel.)

11

Egy politikushoz

Az *Angyalos könyv* 1902. január-februári verseinek utolsó darabja; besorolása alapján a februári időpont tűnik valószínűbbnek. Nem eldönthető, hogy a vers címzettje mögött

konkrét személyt sejthetünk-e, de a címbeli határozatlan névelő azt sugallja, hogy – még ha alkalmi jelleggel is született – a vers ennél tágabban értelmezendő, s egy típust és a korabeli konzervatív mentalitást célozza meg; modorosságában a népies versek, legfőként ezúttal is Petőfi hatása érződik rajta.

A versből áttételesen Babits liberális családi neveltetésére, valamint a szabadabb egyetemi légkör hatására is következtethetünk, amelyekről többször is írt és nyilatkozott élete során.

Magyarázat

3. sor: *flóta* – fuvola; a német Flöte származéka. (A kárvallottra vagy élhetetlenre mondjuk, hogy szerencsétlen flótás, mely esetben már nem gondolunk fuvolásra, csak afféle ágrólszakadtra.)

4. sor: *nyakgatod* – nyaggatod (gyötör, kínoz)

8. sor: *„irányidat”* – itt: nézeteidet

12

Rómeó és Júlia

Az *Angyalos könyv* 1902. június-október közé keltezett verseinek első darabja. A vers közvetlen élményhátteréről nincs pontos információnk. Babits még a gimnáziumban, „nagydiákként” ismerkedett meg Shakespeare (az akkori írásmód szerint: Shakspere) műveivel. (L. Téglás 1997, 7., 34.) Az egyetemre kerülve kezdett el az angol nyelvvel és irodalommal behatóbban megismerkedni – könyvtára jegyzéke alapján feltételezhetően ekkoriban szerezte be Shakespeare tragédiáinak angol kiadását. (*Tragedies*, London, 1901; vö. Gál 1942, 92. – A családi könyvtárban mindössze négy kötet maradt fenn: *A makrancos hölgy;* ford. Zigány Árpád, Bp, Vass J., 1900 WMMM Irodalmi Könyvtár ltsz. 158.; *Lear*

király; ford. Vörösmarty Mihály, Bp. Franklin-Társulat, 1895.; *Sok zaj semmiért*; ford. Ács Zsigmond, Bp. Franklin-Társulat, 1886. WMMM Irodalmi Könyvtár ltsz. 319.; *Othello;* ford. Szász Károly, WMMM Irodalmi Könyvtár ltsz. 296.) 1902-ben a *Romeo és Júlia* kétféle kiadásban is megjelent Telekes Béla és Szász Károly fordításában, a Magyar Könyvtár sorozatban, illetve a Kisfaludy Társaság által kiadott *Shakspere összes színműve*inek részeként. Babits talán ez alkalomból, nyári vakációja idején vehette ismét kézbe Shakespeare művét, és a fordításokat az angol eredetivel is valószínűleg összevetette.

A két versszak a színdarab két ismert, emblematikus jelenetét idézi meg a III. felvonás ötödik és az V. felvonás harmadik színéből. Az idézetet (1. vsz. 4. sor) Babits fordította. Angolul: „It was the nightingale, and not the lark". (Telekes Béla fordításában: „A fülemüle szólt s nem a pacsirta"; Szász Károly fordításában: „Nem a pacsirta volt, ha' fülmile".)

Babits a következő, 1902/3. tanév mindkét félévében felvette Alexander Bernát *Shakespeare nagy tragédiáinak lélektani háttere* c. előadását. (Leckekönyvét l. Belia 1983, 147–148.)

Az egyetemi évek Shakespeare-rajongásáról l. még BMHF I, 331–332.

Babits későbbi, *A Shakespeare-ünnephez* (1916) írt beszédében a fordítási problémákkal kapcsolatban kitér egy régi tervére, amely talán még az egyetemi évek során született benne: „Shakespeare fordítására nem akkor [a háború idején] gondoltam először: a magyar Shakespeare erőltetettségei és értelmetlenségei már gyermekkoromban bántottak: ki ne kívánna az Arany, Petőfi és Vörösmarty remekművei mellé méltóbb társakat? Főleg a *Rómeó és Júlia* fordításának gondolata foglalkoztatott évek óta…" (BMET I., 432. – A tervezett új magyar Shakespeare-fordításról szóló nézeteit külön is megírta később [1924], l. BMKK, 54–56.) – Babits a vers megírását követően (még egyetemi évei alatt) többször is olvassa Shakespeare egyes műveit, *A vihar* konkrétan is hatott a *Himnusz Iriszhez* c.

versére (lásd ott), az *Angyalos könyv* második füzetének *Szonettek és canzonék* ciklusa előtt pedig szintén e színműből vett részlet olvasható mottóként. Babits és az angol irodalom kapcsolatáról l. még Gál 1942.

13

Erzsike

A vers az 1902. június-október közé datált művek második darabjaként szerepel az *Angyalos könyv*ben – mivel Babits június 11-én utazott haza vakációra Szekszárdra (l. húgának írt levelezőlap: BML 1890–1906, 46.), legkorábban június második felétől születhettek az egyes darabjai.

A vers keletkezésével kapcsolatosan ezúttal sem rendelkezünk közelebbi információval. A címbeli, szekszárdi lány neve minden bizonnyal fiktív, s nem kizárt, hogy a névválasztásban (akár csak az *Etelka* c. vers esetében, s talán nem is tudatosan) irodalmi mintát követ Babits. Ez esetben Petőfi *A négyökrös szekér* c. versének Erzsikéje gyanakodhatunk. *A gólyakalifá*ban Elemér így emlékezik hazautazva a „szép dunántúli dombok között, melyeknek szelíd gömbölyűsége egy ártatlan leány kebleit juttatja eszünkbe […], ahol Petőfi is utazott hajdan a négyökrös szekéren, a szép Erzsike mellett.” (BMGK 120., ill. l. még BMB II, 247.) Mindenesetre a vers címzettjével Babitsnak (akár hajdan Petőfinek) csak felszínes, futólagos ismeretsége lehetett. Mint ahogy Belia György meg is jegyzi: „Nagy szerelem nem lehetett, de a ciklus negyedik darabjából, a silány versből is kiérezhető, hogy kapcsolata Erzsikével valóságos volt – nem szerelem talán, csak múló hangulat, flört”. (Belia 1983, 199.) Ugyanakkor nem kizárt, hogy az ő emléke tér vissza az ez év októberében született *Szüret idején* c. ciklus 10. versében. A negyedik versben említett zöld zsalus ház képével pedig az *Estefelé* c. versben is találkozhatunk, bár korántsem biztos, hogy ugyanarról a házról tesz említést Babits e következő év nyarán írt

művében. (Megemlítjük, hogy saját házuk földszinti és emeleti négy-négy ablakát szintén zöld zsalugáter fedte; vö. Lovas Csilla: Buda 2006, 5.)

14

Zsófi néni pápaszeme

A vers a szekszárdi vakáció alatt született, *Angyalos könyv*beli besorolása alapján, valószínűleg júliusban. Nem tudjuk, a modellként szolgáló idős hölgy ki volt, annyi tűnik csak bizonyosnak, hogy a költő régi, közeli ismerőse lehetett – amennyiben a család hozzátartozója, a keresztnevét megváltoztatta Babits. Ez utóbbi esetben nem zárható ki, hogy esetleg Cenci néni, Raácz Vincencia, Babits anyai nagyanyja szolgált mintául; a *Halálfiai*ban egy helyütt némileg hasonlóképp ábrázolja őt is: „a fekete lakkozott varróasztalka mellett ül az ablaknál, maga is éppen olyan fekete kendőben a nagy, csontkeretű pápaszem az orrán…” (BMHF I, 387.)

15

Mi az élet, mi a cél?

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek negyedik darabja; a nyári vakáció idején, Szekszárdon született, valamikor július-augusztus folyamán – összevetve az ebbe a csoportba tartozó versekkel, valószínűbbnek tartjuk a júliusi keltezést.

Konkrét, irodalmi vonatkozású mintát nem tudunk a vers megírásához kapcsolni, Babits nyári olvasmányaira is csak közvetett feltételezéseink lehetnek; l. még *Ez az élet*... c. vers jegyzete.

16

Ez az élet…

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek ötödik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – összevetve az ebbe a csoportba tartozó versekkel, valószínűbbnek tartjuk a júliusi keltezést. Témaválasztása és besorolása alapján tekinthető a *Mi az élet, mi a cél?* c. vers pár darabjának is; valószínűleg a két vers egy időben keletkezett, az *Angyalos könyv*ben is egymás után következnek.

A vers a nyári hónapokban írt versek „bölcseleti" témájú darabjaival tart rokonságot, amelyek együttesen a fiatal Babits (másodéves egyetemi hallgató ekkor) filozófia iránti érdeklődésének első, bizonytalan megnyilatkozásaiként is értékelhetőek.

A vers címe konkrétan is utal Arany János *Ez az élet…* (1878) kezdetű költeményére, verselésében is annak mintáját követi, s azzal polemizál. Néhány költői kép más szerzők műveiből köszön vissza, pl. Kisfaludy Sándor *A kesergő szerelem* XII. énekében hasonlítja a szerelmet „Édes méreg keserű méz"-hez. Az élet mint börtön metaforát Reviczky Gyula *Magamról* („Hogy e bűnös-bűvös élet / Mely ma szennyes, ronda börtön") és Komjáthy Jenő *A kötelességhez* („Miattad börtön itt az élet") c. versében szintén alkalmazza. (Babitsnál legkorábban a *Jégvirágok, A lírikus epilógja*, majd a *Márciusi reggelen* c. 1906. márciusában írt versében fordul elő ismét.) A *méreg-méz* hasonítással a *Szüret idején* c. vers 56. sorában is találkozhatunk.

17

Magyarország

Az *Angyalos könyv*ben június-október közé sorolt versek hatodik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján a júliusi keltezést tartjuk valószínűbbnek.

Műfajilag a 19. század második felében népszerű allegorikus regékkel rokonítható a vers, ám Magyarország női megszemélyesítésében antik mintát alkalmaz Babits: Lucanus ábrázolja Rómát asszony képében *Pharsalia* c. művében. „E nagy hősköltéménnyel" (mely „igazában szónoki vádirat" – olvasható *Az európai irodalom történté*ben) már gimnazista korában megismerkedett Babits. Szabó Lőrincnek tett vallomásaiban (1920) és *Az én könyvtáram* (1927) c. írásában is megemlíti a távoli nagybácsit, Kelemen József (1790–1868) pécsi kanonokot, aki nagy könyvbarát és írók mecénása volt, s ő „adta ki Baksaynak, a későbbi református püspöknek első munkáját, Lucanus *Pharsaliá*ját, fordításban, az ő pénzén." (Téglás 1997, 62.) – Babits emlékezése lényegében helytálló, ám némileg pontosításra szorul: hivatalosan a Magyar Tudományos Akadémia írta ki a pályázatot Lucanus művének lefordítására és a bírálóbizottság tagjait is e testület nevezte ki, ám aki a fordítandó művet meghatározta és a díjazáshoz a pénzösszeget biztosította, valóban Kelemen József volt. Baksay Sándornak (1832–1915) a 130 arannyal jutalmazott pályaműve 1869-ben jelent meg, és fordítását az előző évben elhunyt Kelemen József emlékének ajánlotta. (Az sem kizárható, hogy Babits esetleg Laky Demeter premontrei szerzetes fordítását is ismerte, amely szintén az említett pályázatra készült, de már 1867-ben megjelent; bővebben l. Takács László: *Az akadémiai Lucanus-pályázat [Történet és dokumentumok]*, in: *A klasszikus görög-római ókor a magyar művelődésben és tudományban.* Szerk. Krähling Edit. Szenzár, Bp. 2003, 175–230.) Az 1901/1902-es tanév

II. félévében bizonyosan újra Babits kezébe került az említett munka, tárgyalniuk kellett ugyanis Némethy Géza *A római irodalom ezüstkora* c. óráján, melyből Babits jelesen kollokvált.

A költői kép hazai alkalmazásával *Az elveszett alkotmány* alvilági jelenetében is találkozhatunk, ahol Magyarországot Arany nyolcszáz éves asszonyként jeleníti meg (vö. V. ének 380–395. sor). Vörösmarty hasonlóképp aktualizálja e toposzt *Elhagyott anya* c. versében – mint tudjuk, Babits mindkét szerzőt jól ismerte. A *Magyarország* részeges, *vén csábító*jának záróképe viszont már Vörösmarty *vén kacér*ját idézi az *Előszó* c. vers zárlatából.

A vers keletkezéséhez az olvasmányélmények mellett hozzájárult talán az otthoni környezet, házukban ugyanis „a bejáratnál, a kerekoszlopos falépcsővel szemben, egy vászonra húzott nagy térkép lógott, Magyarország mappája" – olvasható kései, *Curriculum vitae* (1939) c. visszaemlékezésében. Szabadelvű, 1848-as hagyományokat őrző, „hazafias" neveltetésének hatását, amelyről Babits többször is megemlékezik, közvetve szintén ott érezhetjük az allegorikus interpretációban. (Megjegyzendő érdekességként, hogy imént idézett írásában az országot Babits szintén női princípiummal ruházza fel: ezúttal kényszerházasságában duzzogó, elkényeztetett keleti princesszként említi.)

Történelemszemléletét illetően legfeljebb közvetve hathatott Tacitus is még Babitsra – nevét azért említjük meg, mert a latin szerző *Annales*eit szintén az 1901/1902-es tanév II. félévében elemezték Ponori-Thewrewk Ernő óráin, és amit Babits utóbb a legfontosabbnak tart kiemelni róla szólva *Az európai irodalom történté*ben, hogy „látja a romlás gépezetét, ismeri a kikerülhetetlen végzetet". (Feltételezésünk szerint szintén ekkortájt, 1902 tavaszán-nyarán született Babits *Marcia* c. novellája, amely témáját és mottóját is Tacitus művéből veszi; l. BMKP, 18–25.) A szekszárdi családi könyvtárban egyébként volt is egy régi „amsterdami Tacitus-kiadás", amelyet többször elővett Babits, és azt olvasgatva írta pl. később *A sorshoz* (Ny 1910. márc. 1. 5. sz. 297.) c. versét. (A kötetről 1906. febr. 21–

22-én Kosztolányinak írt levelében [BML 1890–1906, 198.], valamint *Az én könyvtáram* c. írásában is említést tesz. – L. még Róna 2011, 292.)

18

Világ folyása

Az *Angyalos könyv* június-október közé sorolt verseinek hetedik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk a júliusi keltezést.

A vers egyértelműen utal Madách *Az ember tragédiája* c. drámai költeményének XI., londoni színére, annak kezdősorait idézi, variálja (vö. 2550–2565. sor) és viszi tovább önállóan. (Például a „Zúg az élet tengerárja" Babitsnál: „Zúg, zajong az emberár", a tenger habjai helyett pedig a folyó habjainak képét alkalmazza.) Mivel saját bevallása szerint behatóan foglalkoztatta gimnazista nagydiákként Madách (Téglás 1997, 34.) megemlítjük, hogy a költő ugyanezen szöveghelyének gondolatai kezdetlegesebb megfogalmazásban ugyan, de szintén megtalálhatóak *A halál költészete* c. kisciklus I. darabjában. (L. még Madách 2005, 774. – Érdekességként jegyezzük meg csupán, hogy Babits bérma-keresztapjának felesége Madách nővére volt; l. Buda 2006, 88. – Nem tudjuk, a vers megírásának idején Babits mely *Tragédia*-kiadást forgatta, de elképzelhető, hogy egyetemi tanára, Alexander Bernát 1900-ban kiadott jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátott szövegét; ebben az esetben talán ez is motiválta, hogy a művet ismét elővegye.)

Hangvételében a vers rokonítható még Vajda János érettebb munkáival, ő maga használja is egy esetben a „világfolyás" kifejezést (*A kárhozat helyén* c. versében), ám a címadásban bizonyára nem ő, hanem Heine *Weltlauf* c. dalversének fordítása játszhatott közre: *Válogatott költeményei*nek e darabját ugyanis Ivanhoe (eredeti nevén Sponer Antal) fordította le *Világ folyása* címmel. (A kötet 1894-ben jelent meg először Hornyánszky

Viktor kiadásában, majd 1902-ben ismét, már a Budapesti Naplónál: ugyanakkor tehát, amikor Babits ezt és a *Heine* c. versét is írta.)

A vers azokkal a nyáron írt „bölcseleti” jellegű darabokkal (mint pl. a *Mi az élet, mi a cél?, Ez az élet…, A nagy kerék* c. versek) tart rokonságot, amelyek hátterében érződik már a rendszertani pontok keresésének szándéka, ez azonban csak a következő évtől nyer egyre tudatosabb megfogalmazási módokat Babits műveiben, ill. a leveleiben; érdeklődését ez az igény tereli aztán a filozófiai stúdiumok felé. (A „megismerést kereső irodalom, a költészetté lényegített filozófia: ez a fiatal költő Babits célkitűzése” – írja e majdani periódusról Rába György nagymonográfiájában; Rába 1981, 12.) Madách művének vizsgálata is jól illusztrálja e költői szándékokat. A *Tragédia* nyári olvasmányélménye kimutatható a szintén ekkoriban írt *Gyászének* és *Genezis* c. versek esetében.

Magyarázat

13., 17. sor: *hab* – itt: hullám

24. sor: *fád* – unalmas, ízetlen, kedvetlen. A francia fade (unalmas) szóból; a magyarba a németen át került. (Babits *Divina machina* [1910] c. versében hasonló kontextusban szintén előfordul: „e világ egy fád gép”.)

19

A nagy kerék

A június-október közé sorolt versek nyolcadik darabja; szintén a vakáció idején, Szekszárdon születhetett, július-augusztus folyamán – az *Angyalos könyv*beli sorrend figyelembevételével valószínűbbnek tartjuk ez esetben is a júliusi keltezést.

A vershez Faludi Ferenc ismert, *Forgandó szerencse* c. verse szolgált mintául. Nagy valószínűséggel ezúttal is az otthoni könyvek közt keresgélve akadt a műre. (Édesapja diákkori könyvtárában is volt már egy régi Faludi-kiadás, amelyről megemlékszik Babits *Az én könyvtáram* [1927] c. írásában: „Más könyvei szétszóródhattak, még születésem előtti időkben; egy szép, régi, bőrbekötött Faludi Ferencet ugyanavval a kedves, jogászkori beírással, Paulay Erzsi fedezett föl valahol, évekkel ezelőtt; s olyan kedves megszerezni s nekem ajándékozni.” BMET I, 160.)

Nem kizárt ez esetben sem – még ha közvetett módon is – a vers Heine-ihletése, *Szeles lány* címmel a német költő szintén verset írt a szerencse istennőjéhez. A vers (akárcsak a *Világ folyása*) szintén szerepel a Babits által is forgatott Heine Henrik *Válogatott költeményei* c. kötetben (adatait l. előző vers jegyzetében).

Magyarázat

nagy kerék – A középkorban Fortuna kereke antik toposzok nyomán az élet szeszélyes forgandóságát jelképezte; mint közismert, Fortuna a római mitológiában a véletlen, a szerencse és a siker istennőjeként szerepel.

20

Heine

A június-október közé sorolt versek kilencedik darabja; az *Angyalos könyv* alapján a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán.

Babits Heine-ismerete középiskolás korában kezdődött. Öccse, Babits István tudomása szerint németül Goethe és Heine írásain tanult gyermekként, otthon és az iskolában (Benedek, 10–11.), amelyet Babits is megerősít *Goethe* c. kisesszéjében:

„Goethéből, Heinéből tanultam németül, de nem a nyelv volt a cél, hanem a könyv. Oly korban voltam, mikor a lélek mohón vágyik élményekre; könyv és még több könyv kell!” Heine alapos megismerését viszont már egyetemi éveire teszi Babits: „Egyetemi hallgató koromban kezdtem idegen nyelven is olvasni. Németül Heinéből tanultam, kinek ez időben lefordítottam majdnem minden versét.” (Téglás 1997, 34.) 1928 májusában arról beszél, hogy egyetemi éveiben „Heine-láz volt a fiatalok szívében, és mindnyájan Heinét fordítottuk.” (Téglás 1997, 112.) Heinében ismeri fel majd kezdetben a versnek azt a titkát, amely – akkori véleménye szerint – „a mindennapi nyelvben, a szinte prózai egyszerűségben” rejlik. (Téglás 1997, 230.) – Belia György a következőket írja: „Négyesy László följegyzései szerint Babits először 1902. február 28-án adott elő: megbírálta Bródy Mihály Heine-tolmácsolásait, majd saját Heine-fordításaiból is bemutatott néhányat; Négyesy ezeket „nagyrészt kitűnő”-nek találta. Ekkoriban fordíthatta le a *Lyrisches Intermezzo* ciklus hatvanöt, és a *Die Heimkehr* ciklus kilencven darabját, s ezeken fölül is még egy-két más Heine-verset. Négyesy valószínűleg a legjobbakat hallhatta Babits előadásában e fordítások közül, talán azért tartotta kitűnőnek őket: legnagyobb részük ugyanis nagyon gyönge munka, olykor egészen kezdetleges.” (Belia 1983, 178.)

A *Halálfiai*ban Imrus diákkori, érettségi előtti fordítási próbálkozásai kapcsán a következőket írja Babits: „Olvasmányai lázadások voltak, s a Heine-könyv új babiloni lépcső; […] a versek merészek voltak, Imrust valóban nem a független politika szelleme vonzotta Heinéhez, inkább a »független élet szelleme«; vagyis a rakoncátlan életé, mely előtt semmi se szent: holott Imrus előtt annyi minden szent és unalmas volt! A költészet mindezek fölött állt, egy Zsidó képében, aki csak nevetett mindenen, ami szent és unalmas, s nyíltan dicsőített olyan dolgokat, amikről Imrus csak titokban mert álmodni, mintegy ezer pokollal dacolva! s akinek nevét mégis tisztelet és csodálat övezte ebben a szent és unalmas világban is; mulatságos paradoxon! Imrus sötét, ifjú lázadó volt…” (BMHF I, 334.) Ez a Heine-láz nemigen tarthatott 1902/1903 fordulójánál tovább.

A *Heine* c. versfüzér első tagjának forrása Heine *Emlékiratok* c. munkája, amely *Heine Emlékiratai – Költészet és valóság* címmel, az *Eszmék*kel *(Ideen,* 1826) és a *Vallomások*kal (*Geständnisse,* 1854) egy kötetben jelent meg, mindhárom Zollner Béla fordításában és bevezetőjével, az Olcsó Könyvtár Gyulai Pál szerkesztette sorozatban (Bp. 1894.) Babits – István öccse tudomása szerint – sokat olvasta az Olcsó Könyvtár köteteit, már középiskolásként (Benedek1969, 10–11.), és mint arra utaltunk már, a költő szintén megemlíti a sorozatot *Az én könyvtáram* c. írásában. A forrást egyértelművé teszi, hogy az *Emlékiratok*ban, Zollner fordításában, a Heine-műben szereplő Josepha becéző alakját, Sefchent Zefinára magyarította, továbbá az, hogy a *Heine*-versfüzér másik két darabjának forrása is e kötetben szerepel.

A Zefina-történet forrása az *Emlékiratok*ból, a kötet 149–159. lapján található. (Modern fordítása: *Heine napjai. Levelek, cikkek, beszélgetések.* Szerk., bev., jegyz. Bodi László, ford. Fónagy Iván, Bp. 1956. 27–37.) Babits a történetet versében átalakította. Zefina „fonogató anyja" merő kitaláció, a lány – akinek apja hóhér volt –, árvaságra jutva került a gochi születésű, Düsseldorfban élő nagynénje házába, aki apja – szintén hóhér mesterséget űző – testvérének volt a felesége. (Zollner Béla az *Emlékiratok* rövidebb, vagy rövidített változatát használhatta, fordításában így a korábban, egy kötetében nem szereplő szövegrészben kifejezetten gochi születésűnek mondott asszony Gochin alakját tévesen Gochnénak fordította. Vö. H. Heine: *Werke. Briefwechsel, Lebenszeugnisse, Säcularausgabe, 12. Spätprosa 1847–1856.* Akademie-Verlag Berlin, Editions Du CNRS, Paris, 1988. 175.) Tehát a lány – időközben megözvegyült – nagynénjénél lakott, és itt látogatta sűrűn őt a tizenhat éves Heine, s noha – Babits versével ellentétben – nem hívta magához, de szívesen fogadhatta látogatásait.

A pallos története, s a Zefina ihlette *Álomképek* (Heine *Dalok könyve, Buch der Lieder* c. 1827-ben megjelent kötetének első ciklusa) háttere, a verssel ellentétben, csak igen lazán kapcsolódik össze. Zefináról írja Heine: „Ha szavát hallám, gyakran

megijedtem, azt hívén, hogy magam beszélek és dalai is bizonyos álmokra emlékeztettek, melyekben én énekeltem hasonló dalokat.

Sok népdalt tudott s tán ő volt az, ki érzékemet az efajta versek iránt felkölté; mint a hogy nem szenvedhet kétséget, hogy a fejlődő költőre jelentékeny befolyást gyakorolt, úgy, hogy első költeményeim az: *Álomképek* teljesen magokon viselik azon viszony bélyegét, mely abban az időben ifjú életemet és egész belvilágomat betölté." (Heine, i. m. 151.)

Az egyik, Zefina énekelte dalban (valószínű a kékszakállú hercegről szóló monda egyik változatában; l. *Heine napjai,* i. m. 29.), először egy bizonyos gonosz Tragig szólal meg:

„Ottilie lieb, Ottilie mein,
Du wirst wohl nicht die letzte sein –
Sprich, willst du hängen am hohen Baum?
Oder willst du schwimmen im blauen See?
Oder willst du küssen das blanke Schwert,
Was der liebe Gott beschert?"

(Ottilia, szép kedvesem,
Utolsó nem leszel te sem. –
Himbáljon zugva majd a fa?
Hordjon-é tenger taraja?
Vagy csókkal illeted a kardot,
Melyet az Isten jobbja tartott?)

Ottília pedig így felelt:

„Ich will nicht hängen am hohen Baum,

Ich will nicht schwimmen im blauen See,

Ich will küssen das blanke Schwert,

Was der liebe Gott beschert!"

(Ne himbáljon a karcsu fa,

Ne hordjon tenger taraja,

De csókkal illetem a kardot,

Melyet az Isten jobbja tartott.)

(Heine, i. m. 151. A két idézet Fónagy Iván fordítása: *Heine napjai*, i. m. 29. A Zollner-kötetben a második német idézet harmadik sorában tévesen: „Ich will nicht küssen […]" Vö. H. Heine: *Werke*, i. m. 178.)

Mikor egy alkalommal Zefina ezt a dalt énekelte, a megindultságtól Heine és a lány könnyekre fakadtak, s az ifjú látogató így karolta át szerelmét, aki utóbb kérésére leírta neki, méghozzá vérével, e strófákat. (Több szövegre, szövegösszefüggésekre Heine nem emlékezett.)

Heine ezután részletezi Zefina ugyancsak hóhér nagyapjánál történt neveltetését, s egy különös esetet, mikor is a nagyapa az általa végrehajtott századik kivégzés után, hóhértársaival együtt, ünnepélyesen elásta, eltemette a pallost, mert az a századik használat után – a hiedelem szerint – már „leélte életét", és veszedelmet okozhat. Ezt a pallost a Goch-beli asszony kiásta, mert – más hiedelmek szerint – az ilyen jószág nagyszerű varázslásokra alkalmas, és házának lomtárában tartotta. Zefina pedig a költő kérésére vette elő a pallost, amely természetesen nem apjáé, hanem nagyapjáé volt. Heine szavaival:

„A lányka nem soká kérette magát, bement a kamrába s csakhamar visszatért onnan egy rettenetes eszközzel, melyet vékony karjai dacára erőteljesen forgatott és engem pajzánul megfenyegetve éneklé:

„Willst du küssen das blanke Schwert,

Was der Liebe Gott beschert?”

(Vagy csókkal illeted a kardot,

Melyet az Isten jobbja tartott?)

„Én ugyanazon dallamban válaszoltam: »Ich will nicht küssen das blanke Schwert – Ich will das rote Sefchen küssen!«” (Nem csókolom a karcsu kardot – De csókolom a vörös Sefchent.) – „S mivel attól félt, hogy megsebez a végzetes acéllal, nem szabadkozhatott, s hogy szenvedélyesen át ne karoljam finom derekát és meg ne csókoljam durcás ajkát. Igen, dacára a pallosnak, melytől már száz szegény bűnösnek hullt feje a porba és dacára a becstelenségnek, mely mindenkire rátapad, ki ily becstelen nemzetséggel érintkezik: megcsókoltam a szép hóhérlányt.” (Heine, i. m. 158–159. A két idézet Fónagy István fordítása, *Heine napjai,* i. m. 36.)

Így fonódik össze Heine művében az *Álomképek*et társaival együtt majd motiváló, Zefina énekelte dal – Babits szavaival: a lány egyik „meséje” – a pallos történetével. (Babits vonzódása e „véresen” bizarr, borzongató szerelmi történethez már előremutat a *Vérivó leányok* c. verse felé.)

A második tagvers forrása a Zollner-kötet *Eszmék* (Ideen) című művének 16–19. fejezetében rejlik. A 16. fejezet a műben végig megszólított hölgy, a „címzett” szeme szépségének rajongó leírása: „Boldogságomban majd meghaltam, midőn e szemekbe tekinték, s ha egy ily pillanatban meghalok, lelkem bizonyára e szemekbe repül.” (I. m. 84.)

Az idézet a Babits-vers befejezésére utal. A 17. fejezetnek befejezése vezeti be a 18. fejezet történetét, amely Heine szerint, könyvének lényege. Ez a költő szerelmi vallomása egy lovag történetének példázatával. A Babits-vers második sorában (36. sor), a „szentlélekrendű" jelző a költő hozzáadása. A történetből csak a lovag szerelmi vallomásának „lángszavai" kerülnek át a 32. sorba, valamint a lovag halála az ottani csillaghullás-eufémiából. A lovag „örömkönnyel szemében és lángoló ajakkal mondá: – »Légy enyém, leányka és szeress!« […] az éj leszállt és feltüntek az égboltozaton a hold és a csillagok, – de egy szép csillag, tán a legszebb, lehullott az égről." (I. m. 89.) Ezt a csillaghullás-halál eufémiát vonatkoztatja magára Heine ismét a Babits-versben is szereplő szép szemek igézetében. (I. m. 89–90.)

A harmadik tagvers közvetlen forrása a fordító Zollner Bélának a kötetéhez írt bevezetésből ered (i. m. 5.), melyben idézi Alfred Meissner visszaemlékezését Heine utolsó életszakaszára: „Az iszonyú baj, mely élete végéig gyötré, 1846-ban kezdődött. 1848 május havában hagyta el utolszor szobáját, hogy sétát tegyen a boulevardon. Teljesen elbágyadva menekült a nyüzsgő sokaság elől [félvakon], félig bénán, botjára támaszkodva a Louvre alsó termeibe. Itt, a milói Venus előtt, kinek szépségét oly gyakran nézte kéjes szemekkel, foglalt helyet. Lágy szíve megindult és sűrűn patakzottak könnyei. A szép isteni ajka – fűzi hozzá Meissner – mosolygók valának, mint mindig; az istennő előtt pedig szerencsétlen áldozata zokogott…" (Vö. Alfred Meissner: *Heinrich Heine.* 2. kiad., New York, 1856. 71–73.)

A vers első részének republikánus radikalizmusa nem Heine 1848-as érzelmeit tükrözik, aki *A februári forradalom* c. cikkében mély rokonszenvvel írt ugyan a fölkelt munkásságról (Augsburger Allgemeine Zeitung, 1848. március 9., lásd *Heine napjai*, i. m. 195–198.), ám némi jó szándékú iróniával fűszerezett együttérzéssel szól ugyanott Lajos Fülöpről, akit őszintén becsült, mint erről Babits is – a Zollner-kötetben közreadott *Vallomások*ból – értesülhetett, és arról is, hogy akkor (1854-ben) már III. Napóleon trónra

lépésében a Waterloonál elveszett francia dicsőség visszaszerzését látta (i. m. 179–191.). Ekként nem a Lajos Fülöp kormányától évjáradékot kapott, és ezért a februári forradalom után zaklatásoknak kitett Heine volt republikánus radikális 1848-ban (vö. édesanyjához írt 1848. március 30.-i levelével *Heine napjai,* i. m. 199.), hanem Babits 1902-ben, s még inkább következő évben – l. erről *Viharjelek* c. költemény jegyzetét. A Heine-versfüzér harmadik darabja ész- és tudománykultuszának pedig a *Könyvtárban* és *A tudomány szava* című versében lesz folytatása.

(A vers keletkezéstörténeti összefüggéseinek közlésekor felhasználtuk Melczer Tibor gépiratban maradt jegyzeteit.)

Magyarázat

Szentlélekrend – itt: francia lovagrend (du Saint-Esprit); III. Henrik alapította 1578-ban, annak emlékére, hogy 1573 pünkösdjén lengyel és 1574 pünkösdjén francia király lett. A francia forradalom idején a konvent megszüntette, XVIII. Lajos azonban visszaállította. Az 1830. évi forradalom után végleg megszűnt.

21

Dolgozzatok…

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tízedik darabja; szintén a vakáció idején, Szekszárdon születhetett, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk az augusztusi keltezést.

Magyarázat

1. sor: *Dolgozzatok, legények…:* Az ismert gyerekmondóka kezdősorai: *„Dolgozzatok legények, holnap lesz a vásár, / kifizetlek benneteket, ha eljön a császár. / Repül a, repül a…”* Ha a játékot vezető felnőtt olyat mond, ami tud repülni, a kisgyerekek felteszik a kezüket; aki eltéveszti, zálogot fizet.

15. sor: *fekete-sárga* – itt: a Habsburg-uralmat (ill. a magyar Habsburg-pártiakat) jelképező színpár. (A szabadságharc leverése után a nemzeti trikolór tiltott jelképnek számított.)

22

Pókháló

Az *Angyalos könyv* 1902. június-december közötti verseinek tizenegyedik darabja. A nyári vakáció idején született Szekszárdon, besorolása alapján valószínűleg augusztusban.

A vers megírásának hátterében gyerekkorig visszanyúló emlékek húzódnak, amelyre Babits a *Halálfiai* c. regényében is utal futólag a Miska c. fejezet 7., és A boldog gyermekkor c. fejezet 11. részében: „Imrus visszavonult, begubózott, a kis könyvmoly és komoly tanuló pozíciójába, fölforgatta a padlást régi folyóiratokért, unatkozott, nemigen tudta megtalálni a kapcsot senkivel.” (BMHF I, 284.) – „A padláson fülledt meleg volt, vén ládákban avult írások porladtak s különös volt kinézni a csöpp bádogablakon a szembenéző toronyórára s a kerek szőllőhegyek fölött tomboló napfényre.” (BMHF I, 321.)

A felesleges könyvek, folyóiratok hosszú évek során gyűltek össze a padláson, köztük édesapja könyveinek egy része is. Mint írja *Az én könyvtáram* (1927) c. emlékezésében: „Régi, diákos műveltségű családból származom, s egész csomó könyvet örököltem. Ezek a könyvek az őseimről beszélnek. Először apámról, kinek jogi könyvtára, sajnos, még az én gyermekkoromban padlásra került s jóformán elkallódott”. (BMET I, 160.)

Egyik kései írásában szintén megemlíti azt a régi, diákkori emlékét, mikor „lehordva a padlásról a *Fővárosi Lapok* zsineggel átkötött évfolyamait”, azokat olvasgatja. (*Curriculum vitae,* 1939. Ua. Keresztül, 11. – A *Halálfiai*ban hasonlóképp ír: Imrus „unatkozott; kétségbeesve kutatott a padláson régi folyóiratokért, poros kötegekben hordta le a *Fővárosi Lapok* megsárgult évfolyamait”. BMHF I, 320.) – Török Sophie, házasságkötésük utáni első szekszárdi látogatásukról szóló visszaemlékezésében ezt írja: „A ház fölött magas, nagy padlás húzódott végig, sötéten rajzolódva az égre. – Ott is sok időt töltöttem! Rengeteg régi könyv, régi folyóirat hevert nagyapám meg [Ujfalusy] Imre bácsi holmijai közt. Nyarankint egész napokat gubbasztottam a meleg padláson és olvastam, olvastam…” (Téglás 2000, 70.) Arra vonatkozóan azonban nincs adatunk, hogy valaha is tűz ütött volna ki a padláson a „kis Pistika” miatt – ez tehát már a költői képzelet hozzátoldása a versben.

A padláson enyésző könyvekre az *Örökségem* (1912) c. versében is utal majd Babits.

Magyarázat:

13. sor: *Büntető Jog Tára* – 1880-tól megjelenő büntetőjogi döntvények, rendeletek és értekezések gyűjteménye. (A családi könyvtárban két hasonló témájú kötet maradt fenn: *Büntető törvénykönyv A kihágásról 1879 XL tv.* Eggenberg, 1889. WMMM Irodalmi Könyvtár ltsz 48.; ill. Földes Béla (1848–1945) *A bünügy statisztikája,* 1889. WMMM Irodalmi Könyvtár ltsz 45.)

17. sor: *Ponson du Terail* – Ponson du Terrail, Pierre Alexis, vicomte de (1829–1871) francia regényíró, publicista; egykor népszerű, fordulatokban bővelkedő regényei a kalandor- és detektívtörténetek keverékei; magyarul több mint száz műve jelent meg

19. sor: *detail* (fr): részlet, rész

21. sor: *német bölcselő:* valószínűleg Kantra utal a versben Babits; *Az én könyvtáram* (1927) c. írásában így emlékezik: „[apám] jogi könyvtára, sajnos, még az én gyermekkoromban padlásra került, s jóformán elkallódott; de egy érdekes kéziratos

naplóját őrzöm még, s tőle való az a *Briefe über Kantische Philosophie* is – a Kant-irodalom egyik legrégibb terméke –, amelyen ma is olvasható a tulajdonos neve: *Babits Mihály III-adéves jogász*".(BMET I, 160.)

49. sor: *kis Pistika* – Babits István (Pécs, 1895. szept. 21. – Bp. 1983. szept. 15.), a költő öccse, a vers megírásakor alig 7 éves. (Mint arra az 51. sor utal is: nem volt jó tanuló; l. még Róna 2013, 102.)

23

Szégyen, gyalázat!

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizenkettedik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, valamikor július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk az augusztusi keltezést.

Nem tudjuk, kereshető-e konkrét, meghatározó forrás a vers megírásának hátterében; hangja emlékeztet Garay Jánoséra, akinek a költészetét Babits szintén jól ismerte, már diákkora óta. (Nagyapja Garay iskolatársa volt; említi is *Az én könyvtáram* és *A mai Vörösmarty* c. esszéiben.) A 17. sorban Magyar Miskára tett utalás viszont már Arany két versét is idézi, a *Magyar Misi*t (1852) és a *De gustibus*t (1853). – Távolabbi Arany-reminiszcencia érződik a vers 3-4. versszakából. *Az elveszett alkotmány* Első énekének két vonatkoztatható sora így hangzik: „Sok honi bort megivott, kenyeret megevett, s *jutalomként* / Megtanulá e szót: *keszenem*… Légy büszke Magyarhon!"

Magyarázat

17. sor: *Magyar Miska* – Tréfás kicsinylő elnevezés, mint németben a Braver Michl. Erdélyi János szerint a névben a lusta erő fogalma rejlik; Arany a parlagi nemes típusában annak kultúrától idegenkedő vonásait emeli ki.

24

Intés

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizenharmadik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk azonban az augusztusi keltezést. Nem tudunk arról, hogy konkrét, meghatározó forrás állna a vers megírásának hátterében; ez esetben a cím sem nyújt támpontot, mivel Babits több, ekkoriban kedves szerzője is írt ugyanezzel a címmel, ám más tartalommal verset. Feltűnő ugyanakkor, hogy míg Arany János *Fiamnak* c. versében a hit *drága kincs*, addig Babits azt *szent kincs*ként említi.

25

Harcban megálltál…

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizennegyedik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk azonban az augusztusi keltezést. Egyéb támpontunk nincs a vers megírásával kapcsolatban.

26

Szél őfelsége

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizenötödik darabja; a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk az augusztusi keltezést.

Mivel Babits kiválóan ismerte Vörösmarty költészetét, megemlítjük, hogy a *Délsziget* Első énekében szerepel egy betétmonológ a széltől – ám hogy ez a vers megírásában szerepet játszott-e, nem eldönthető. A 7. sorban olvasható *hős vér* metaforával viszont Kisfaludy Károly *Mohács* c. versében találkozott Babits, már diákkorában. (Átveszi Garay János is *Álmos* c. elbeszélő költeményében.)

A vers legfeljebb még csak sejteti Babits görögös témájú verseinek lehetőségét; ezen műveit azonban szemléletileg és filozófiailag Nietzsche görögség felfogása alapozza majd meg. (Mivel Babits, saját bevallása szerint [vö. Téglás 1997, 35.] Shelley költészetével csak később, fogarasi éveiben ismerkedik meg, az ő híres – és Babits számára különösen kedves – versének bárminemű hatása kizárható. Érdemes azonban megemlíteni, miként ír az *Útinapló* [1909] c. írásában: „A szél az egyedül szabad, könnyű, boldog. A szelek istene, Aiolos, tán a legnagyobb isten. A világ egyik legszebb ódája – Shelleyé – a Nyugati Szélhez szól. A szelek istene mindennek életet ád, mindent mozgásra, táncra bír.” BMKP, 75.)

A szélmotívummal, Aiolos görög istenre történő hivatkozás alkalmával, az *In Horatium* c. versében találkozhatunk először újra.

27

A dunaparti kis leány…

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizenhatodik darabja; feltételezésünk szerint szintén a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk azonban az augusztusi keltezést.

A vers 4. sorában említett „városka” egyértelműsíti a szekszárdi helyszínt. Címbeli utalása alapján kiderül, hogy nem helyi illetőségű a megverselt lány, ám személyéről közelebbit nem tudunk. Mint a korábbi szerelemvágytól ihletett versei esetében, ezúttal is

érezhető Heine, Petőfi hatása, ám konkrét megfeleltethetőségi helyekről nincs tudomásunk. Az 55–56. sorban a sértett férfiúi önérzet mellett először kap hangot ébredező (s még sokáig rejtegetett) költői öntudata – vö. pl. *Levél, A költészet katekízmusa.*

Magyarázat

47. sor: *Besározták a kéményt a ház felett* – Régi házakon a konyha feletti kémény gyakran fadúcokból és dorongokból volt felépítve; ezeket ágakkal fonták be, majd e szerkezetet sárral befedve erősítették meg.

28

A búbánathoz

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizenhetedik darabja; feltételezésünk szerint szintén a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk azonban az augusztusi keltezést, és *A dunaparti kis leány…* c. vers alapjául szolgáló élmény állhat megírásának hátterében.

A vers első fennmaradt lírai megnyilatkozása Babits depresszióra való hajlamának, amely későbbi időszakaiban lesz egyik vissza-visszatérő témája költészetének. (Bővebben l. *„…Kínok és álmok közt…” Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról.* Szerk. Sipos Lajos. Akadémiai, Bp. 2004.)

A vers 18. sorában szereplő „örömre bú” antik eredetű (vö. Ovidius *Metamorphoses* 7.796; az ismertebb „borúra derű” ellenpárja); Arany *Ez az élet…* kezdetű versében is előfordul (a vers hatott Babits szintén *Ez az élet…* címmel írt versére): *„kedvet búra, bút örömre”*. Komjáthy Jenő *Kérdések* c. versében szintén találkozhatott vele: míg Babitsnál

az öröm *csapodár,* Komjáthynál a *pajkos* jelzőt kapja. (*„Pajkos örömre mért jön bú?”)* Megemlítjük, hogy Komjáthy is írt hasonlóképp *Búbánat* címmel verset, ám ennek hatása itt nem kimutatható (l. még *Ősz* c. vers jegyzete).

Babits a későbbiekben Swinburne *Tenger és alkonyég között* c. versének fordításakor alkalmazza még az „örömre bú” fordulatot.

29

Az élet sakkjátékában

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizennyolcadik darabja; feltételezésünk szerint szintén a vakáció idején, Szekszárdon született, július-augusztus folyamán – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk azonban az augusztusi keltezést.

A vers keletkezéséről nincsen közelebbi információnk, mindössze azt tudjuk, Babits gyerekkorától kezdve szeretett sakkozni, erről volt diáktársai is megemlékeznek: „A téli félévben szabad időnk nagy részét sakkozással töltöttük el. Mondhatnám, szenvedélye volt Miskának a sakkozás. A sakkozás és a gyönyörű könyvtár vonzotta…” – írja például Gebhardt József. (Tüskés 1984, 44.) A *Halálfiai*ban a vers szellemiségéhez köthetően így fogalmaz Babits: „Az idő nem megy visszafelé s az emberi élet sakkjátékában szigorú *pièce touchée* uralkodik. A Bevégzett Tény szeszélyes rabtartó, kinek udvarában, mint régi királyokéban, a bolondok aránylagos szabadságot élveznek, erősek leborulnak és gyengék megtörnek.” (409. – *Pièce touchée* (fr) – megérintett sakkfigura, amellyel a játékosnak már lépnie kell.)

(Érdekességként még feljegyezzük, hogy két év múlva, 1904. augusztus 24-án kelt levelében már így fogalmaz Kosztolányi: „Ön sakkfigura, akitől örökös sakkunk van: nem nyárspolgári bástya, könnyed futó, hanem elegáns vezér, aki mindenhová mehet s úgy járkál az élet sakktábláján, mintha nem is lenne ütőfigura. Ön azonban ütőfigura, sőt érdekes figura is, de semmiesetre sem báb.” BML 1890–1906, 101. – Babitsnak a sakkozás később is kedvelt időtöltéséül szolgált; l. még Róna 2013, 652., ill. Téglás 1983, 51., BMB II, 364.)

30

Az edők panasza

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek tizenkilencedik darabja. A cím alatti évszám, majd a vers elején olvasható magyarázó jegyzet a vers születésének alkalmi jellegét és aktuális értelmezését hangsúlyozza ugyan, ám a szövegben már csak közvetve találunk utalást a verset ihlető politikai problémára.

Beksics Gusztáv (1847–1906) a sepsiszentgyörgyi kerület szabadelvű országgyűlési képviselője az általa szerkesztett Magyar Nemzet 1902. augusztus 5-ei számában tette közzé *Erdély. A székely kongresszus alkalmából* c. tanulmányát. (A tervezett felszólalás előzetes publikálásának az volt az oka, hogy Beksics a kongresszuson nem tudott személyesen részt venni.) – A terjedelmes írás hat részre tagolódik: *Bevezető – Posen és Erdély – A relácziók – Ipar Erdélyben – A folyamvölgyek megszállása – Földvásárló bank.* Babitsot az ötödik részben vázolt elképzelések indították a vers megírására.

A vonatkozó szövegrész:

„A birtokcsere elvét, a melyet számos munkámban kifejtettem, Erdélyben is és főleg Erdélyben alkalmazni óhajtom. A magyar állami és társadalmi hatalmat csak aképp lehet visszaállítani és továbbfejleszteni, ha a síkföldi nagybirtok egyrésze helyet cserél a

királyhágóntuli bérczvidék erdőgazdaságaival. Az oláhnak látnia kell a magyar társadalmi hatalmat s ebben tisztelnie kell a magyar államot.

Mondanom sem kell, hogy a birtokcserét csak ott kell végrehajtani, a hol ez gazdaságilag lehetséges s politikailag nem ártalmas. A magyar és névszerint a székely vidékek inkább fölszabaditandók a nagybirtok nyomása alól, semhogy uj nyomás alá kerüljenek. […] a határszéli erdőket, a melyek a tagosítás következtében magánjelleget öltöttek, föltétlenül meg kell vásárolnia az államnak. Vagy teljesen szilárd garancziák alatt biztos kézbe kell azokat juttatnia. Különben mind az erdők oláh kézre kerülnek. És nincs kizárva a lehetőség, hogy az oláh állam kezére.

Egyáltalán az erdők nagy szerepet fognak játszani az erdélyi kérdés megoldásában. Ezért sürgetem a birtokcsere által a királyhágóntuli erdők megszállását, vagyis a hitbizományok egy részének Erdélybe való átköltözését. Nagyon természetes, hogy az egész akcziót csak az állam vezetheti. Csak az állam dönthet a fölött is, mely erdők adhatók politikai szempontból nyugodtan hitbizományi kezelésbe s melyek tartandók meg szorosan az állam kezében. […] A fő dolog az, hogy az erdők megszerzése mielőbb megkezdődjék az állam és a magánosok által egyaránt.”

A székely kongresszusra 1902. augusztus 28–30. között került sor Tusnádfürdőn. (Eseményeiről a Magyar Nemzet részletesen beszámolt.) – A vers még ez előtt, augusztus első felében születhetett Szekszárdon.

31

Phaëton

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek huszadik darabja, besorolása alapján augusztusban írhatta Babits, Szekszárdon.

A vers alapjául az Ovidius által elbeszélt történet szolgált *(Metamorphoses / Átváltozások.* I. könyv 717–779.; ill. II. könyv 1–332.), maga a mottó is innen vett idézet:

„tavat, forrást ezidőtt gyászoltak a nimfák, szétszórván hajukat…” (II. könyv 238–239. sor; ford. Devecseri Gábor.) Phaeton, hogy bizonyságot szerezzen vitatott isteni származásáról, felkeresi apját, Hélioszt, akitől zálogot kér, hogy hazatérve elhiggyék, valóban ő az igazi apja. Héliosz – eloszlatandó Phaeton kételyeit – előre megesküszik, hogy bármit kérhet tőle, teljesíti. A fiú apja tűzhordó szekerét kéri, amelyet azonban képtelen kijelölt, égi útján elvezetni, s a föld felperzselődik. – Zeusz, hogy a végső pusztulást elhárítsa, villámával letaszítja a kocsiról Phaetont.

Babits a történetet még gimnazista korából ismerhette – ezt *Az európai irodalom történeté*nek egyik, Ovidiusra vonatkozó részlete is megerősíti: az *Átváltozások* „a modern korok latinra fogott gyermekeinek kedves mitológiai olvasmánya lett”. – Babits 1902. évi nyári olvasmányélményeiről nincsenek adataink, azt viszont tudjuk, hogy az előző félév során több antik témájú tantárgyat is felvett az egyetemen, köztük Hegedűs István *Összehasonlító mythológiai rendszerek és a görög mythosok* c. előadását. (L. még Róna 2011, 166.)

Ovidius különösen fogarasi éveiben válik fontossá Babits számára (vö. Téglás 1997, 305.), később egy versét – az *Erato* c. antológiába – *Nyári dél* címmel fordította le. Görögségélményének további alakulására Nietzsche lesz a legösztönzőbb hatással. (Adalékként említjük pusztán, hogy az egykori diáktárs, Juhász Gyula később szintén írt *Phaeton* címmel verset.)

Magyarázat

3. sor: *nímfa* – a nimfák különböző természeti jelenségek istennői a görög mitológiában; valamennyien szépek, de nem mind halhatatlanok (mintegy ötszáz nimfa ismeretes név szerint is)

5. sor: *könyve* – itt: könnye

10. sor: *danája* – itt: dala (*dana,* vagyis énekelt vers, dal)

32

Nyári éj

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek huszonegyedik darabja, besorolása alapján még augusztusban született Szekszárdon. Nem kizárt, hogy a három rész nem egyszerre született, és Babits (mint más, korábbi esetekben is) csak utólag kapcsolta egybe, s látta el őket közös címmel.

Magyarázat:

13. sor: *malaszt* (szláv) – isteni kegyelem, irgalom; áhítat

33

Alku a sorssal

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek huszonkettedik darabja – besorolása alapján még a vakáció idején, feltehetőleg augusztusban született Szekszárdon. A vers keletkezési körülményéről (ill. a megírását kiváltó elkeseredettség okáról) nincs semmilyen információnk. Hangulatában reviczkys áthallások érződnek; az antik eredetű élethajó-toposz alkalmazásával találkozhatunk a szintén e nyáron írt *Világ folyása* c. versben is.

34

Gyászének

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek huszonharmadik darabja; feltételezésünk szerint szintén a vakáció idején, Szekszárdon született, talán valamikor július második és augusztus első felében.

A vers keletkezéséről nincsen közelebbi információnk; hangulatában az *Alku a sorssal* c. vers folytatása, de megírásában nyári olvasmányélmények is közrejátszhattak, s ebből a szempontból a *Genezis* c. vershez is kötődik. Megbízható adataink ez esetben sincsenek, de mivel Babits az 1901/1902. tanév II. félévében több antik témájú tantárgyat is felvett az egyetemen, köztük Hegedűs István *Összehasonlító mythológiai rendszerek és a görög mythosok* c. előadását (l. még a *Phaëton* c. vers jegyzete) hallgatta, talán a komparatisztikai vizsgálódások iránti érdeklődése is közrejátszott abban, hogy a nyár folyamán fellapozza ismét a Bibliát is: a sorsintéző párkákra (akik a görögöknél az élet fonalát fonó, gombolyító és elvágó Moirák), valamint az édenkerti kiűzetésre történő utalások legalábbis erre engednek következtetni. Isten malmának említése egyszerre utal a görög közmondásra (Az istenek malmai lassan őrölnek; Sextus Empiricus; ill. Plutarkhosz), de Vörösmartynak *A vén cigány* c. versét is megidézi („Mi zokog mint malom a pokolban?") – ez utóbbi már gimnazistaként is egyik kedvenc verse volt Babitsnak (szavalta is az egyik önképzőköri rendezvényen), s később is a világirodalom egyik legnagyobb lírai teljesítményeként értékelte. (Shelley *Óda a nyugati szélhez* c. versének méltatásakor ezt írja például *Az európai irodalom történeté*ben: „Ez a vers úgy áll előttem, mint egy csoda […] Bizonnyal a legszebb versek egyike a világon; hármat-négyet mernék melléje állítani, de inkább egy kicsit mögébe; magyarul legfelebb *A vén cigány*t.") – Vörösmarty-hatás a vers más helyeiről is átérződik: a *gyáva lélek,* ill. a *gyáva remény* nála szintén előfordul, a *Toldy Csepelben,* ill. a *Cserhalom* c. műveiben.

„Isten malmával” a *Hadjárat a semmibe* (1913) 27. versszakában és a *Húsvét előtt* (1916) c. versben ismét találkozhatunk majd.

35

Genezis

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közé sorolt versek huszonnegyedik darabja; feltételezésünk szerint szintén a vakáció idején, Szekszárdon született, ám nem eldönthető, hogy júliusban vagy augusztusban-e, de a *Gyászének*kel körülbelül egy időben (besorolása szerint közvetlenül utána) írhatta Babits.

A cím egyértelműen utal forrására, a *Teremtés könyvé*nek 1. fejezetére, ennek 2. versét idézi is Babits a 6. sorban. (Bibliai megfelelője, Károli Gáspár fordításában: „az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett”.) A vers írásában közrejátszott, hogy Babits ekkoriban ismét fellapozta *Az ember tragédiáját*, s annak I. színéből idézi a szcenírozást: a mennyei sereget, a szféraéneket, a csillagot. (Ezek a Biblia más szöveghelyeire utalnak eredetileg, vö. 1Kir 22,19; ill. Zsolt 148,2.) A 16. sor viszont eltér mindkét inspirációs forrástól: a „kis puhány” itt magára az élet kezdetére, s nem konkrétan az emberre (Ádámra) utal – vagyis Babits a darwini fejlődéselvet csempészi versébe.

Heinének van ugyan egy *Teremtési dalok* c. ciklusa, amelyet Babits szintén jól ismert, ám ennek hatása ez esetben kizárható. – Három évvel később, 1905 nyarán (megint csak Szekszárdon) egy másik ószövetségi szövegrész lesz az inspirálója a *Példabeszéd* c. vers megírásának.

36

Nem tetszik az nékem…

Az *Angyalos könyv*ben a június-október közötti versek huszonötödik darabja; besorolása alapján nem dönthető el, hogy vajon még a vakáció idején, Szekszárdon vagy már az egyetemi tanév megkezdése után, Budapesten született-e. A vers keletkezéséről nincs közelebbi adatunk.

Az 5-6. sor Jézus hegyi beszédének egy részletére utal *Máté evangéliumá*ból; Károli Gáspár fordításában: „Vegyétek eszetekbe a mező liliomait, mi módon növekednek: nem munkálkodnak és nem fonnak; De mondom néktek, hogy Salamon minden dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közűl egy. Ha pedig a mezőnek fűvét, a mely ma van, és holnap kemenczébe vettetik, így ruházza az Isten; nem sokkal inkább-é titeteket, ti kicsinyhitűek?” (Mt 6,28–30) – A vers megszólító példázatossága, szintén innen eredeztethető.

Magyarázat

8. sor: *kipitykézi* – pitykével díszíti; *pityke:* lapos fémgomb, amelyet az alján levő hurok segítségével lehet a ruhára felvarrni

37

Ősz

Az 1902. június-október közé datált versek egyik utolsó, huszonhatodik darabja. Besorolása és a cím alapján szeptemberben vagy október első felében születhetett, Budapesten, ám az sem kizárt, hogy eredetileg két részletben írta meg Babits.

A megkísértés jelenetezése kapcsolódik a *Genezis* c. vershez, pontosabban annak bibliai szöveghelyéhez; a 11-12. sor pedig visszautal a *Nem tetszik az nékem…* kezdetű versben felhasznált evangéliumi részhez: annak végén hangzik el Jézus ismert mondása: „Elég minden napnak a maga baja.” (Mt 6,34)

Az ellenpontozó szerkesztés Babits későbbi ikerverseinek előfutárává teszi a verset. Mint jóval később Karinthy írja: „Babits lelki történetének, filozófiájának, költészetének, a laikus tökéletlen szemében talán *jellemének* is legsajgóbb, leggyötrelmesebb és legszárnyalóbb mozgatója egy probléma: a *kettősség* problémája.” (Megfigyelését *A gólyakalifa* kapcsán teszi 1924-ben) – Rába György így kommentálja a jelenséget: „A kettősség elve Babits alkata szerint a teljesség keresését és az igazságtalanság meg a téves ítélet kizárását jelentette.” (Rába 1981, 14.) – Az ellenpontozás ennek egyik korai megnyilatkozásának tűnik, még a szükséges filozófiai megalapozás nélkül. (Ebben a két évvel később megismert Spinoza *Etiká*ja lesz majd a fiatal Babits segítségére.)

A „sötét ember” megszólításban Komjáthy *Búbánat* c. versének ismeretére következtethetünk; vö. *„Sötét ember! Miben kételkedel?”*

38

Szüret idején

Az 1902. június-októberre keltezett versek utolsó előtti, huszonhetedik darabja; címe közvetlenül is utal megírása idejére, s némi fogódzót ad annak körülményeihez is. A szekszárdi szüret idejét Babitsnak egy Kamarás Józsához, október 15-én Budapestről írt levele alapján pontosíthatjuk – e levelében ugyanis azért szabadkozik Babits, hogy a szüret miatt nem jutott ideje a búcsúlátogatásra. (BML 1890–1906, 47.) A szüret eszerint a 11–12-ei hétvégére esett.

Belia György többek között a következőket írja a verssel kapcsolatban: „semmitmondó és jelentéktelen szerelmes versek füzére, valóságos életmozzanat – a ciklus tizedik darabját kivéve – alig-alig akad ezekben a versekben”. (Belia 1983, 198.). A népies szerelmi költészet hatása nyilvánvaló Babitsnak e versciklusában is. Nagy valószínűséggel egy szekszárdi lány lehetett az ihletője, ám személyéről nincs információnk – talán ugyanaz az Erzsike lehet, akihez még ez év nyarán írt négy részből álló versciklust. (L. még *Erzsike* c. vers jegyzete.)

A *Szüret idején* verseinek többsége már készen lehetett Babits hazalátogatásakor – a címbeli szüret tehát nem annyira a megírás, mint az összegyűjtés, ciklussá rendezés idejére utal; legfeljebb az utolsó két vers esetében feltételezhetjük a szüreti látogatás élményét (ill. a 3. versben az arra való készülődést). Valószínűnek tartjuk, hogy az egyes versek eredetileg különálló daraboknak készültek – erre utal, hogy a hagyatékban a 8. vers fogalmazványa *Dal* címmel külön is fennmaradt – a kitépett, keltezés nélküli füzetlap hátoldalán Victor Hugo *Ütközet után* [Aprés la bataille] c. versének fordítása olvasható. Mivel Babits az 1901/1902. tanév második félévében látogatta Tharaud Ernő Hugo *Ruy Blas* című drámájának szövegolvasás óráit, elképzelhető, hogy ekkoriban készült a fordítás, s ez esetben a ciklus 8. darabja is.

Babits csak rövid időre (legfeljebb három-négy napra) látogatott haza, s ahogy szintén a Kamarás Józsának írt lapon említi, „mint minden igaz szegzárdi embernek kötelességemnek tartottam egész terjedelmében résztvenni [a szüreten] – tekintve, hogy belőlem is lehet még szőlősgazda”. (Uo. 47.) Emiatt aztán a versek ciklussá rendezésére már nemigen juthatott ideje Szekszárdon, inkább Budapesten kerülhetett sor rá, az *Angyalos könyv* besorolása szerint októberben. – A szüret (csakúgy, mint a bor, a szőlő) egyik visszatérő motívuma lesz Babits későbbi költészetének.

Magyarázat

1. sor: *Ahol nincs, ott ne keress* – ismert közmondás: ahol nem szokott lenni vagy nem is lehet valami, ott felesleges keresni (másik jelentésben: akinek nincs valamije, attól hiába is kéri azt az ember, nem kaphatja meg)

11. sor: *Olcsó húsnak leve híg* – ismert közmondás: ami a szokásosnál kevesebbe kerül, vagy aminek a megszerzéséhez nem kell nagyobb fáradság, annak rendszerint a minősége sem kifogástalan

40. sor: *apolgatás*: csókolgatás

56. sor: *az ilyen méz méreggé válik:* l. *Ez az élet…* jegyzete; a *virág-méh* hasonlatról l. *Egy tél Budapesten* 17. verséhez írt jegyzetet.

39

Lelkemből

A június-október közé datált versek utolsó, huszonnyolcadik darabja. *Angyalos könyv*beli besorolása alapján október második felében született Budapesten.

A vers keletkezésével kapcsolatban Belia György a következőket írja: „1902 őszén írta a *Lelkemből* című versét, ebből a korszakából talán az egyetlent, mely igazi szerelmes versnek nevezhető. Hogy ki volt a lány, nem lehet tudni. De valószínűnek látszik, hogy a vers modell szerint készült – bizonyára azért sikerült jobban a többinél”. Az illető lányról továbbra sincs információnk: az ekkori időszakból csupán egy Kamarás Józsának írt képes levelezőlap maradt fenn (BML 1890–1906, 47.; l. még előző vers jegyzete, valamint Buda 1996, 316., 567.), ám kizárható, hogy a versbeli lány ő lenne; valószínűbb, hogy a pesti egyetemen találkozott vele, nem sokkal a tanévkezdés után.

A lehetséges költői hatásokról szólva Belia megjegyzi: „Babits még csak kereste a saját hangját; arra már 1902 táján rájöhetett, hogy a hangulatlíra nem megfelelő kifejezési formája, még akkor sem, ha egyébként valóságos élmény éltethetné versét. Ezért kereshette a szerelmes versben is a szokásostól különböző kifejezési lehetőségeket, persze Baudelaire hatására is. Nem lehet véletlen, hogy szerelmi líra helyett ezért születnek olyan versei, mint a *Privata* és a föltehetőleg 1904-ben írt *Vérivó leányok;* bizonyos értelemben ilyen a *Lelkemből* is – mindenesetre sikerült benne elkerülni az érzelgősséget vagy az ömlengést." (Belia 1983, 201–203.) – A Belia által említett Baudelaire-hatás véleményünk szerint nem egyértelmű (pl. 1904 előtt nem is említődik a neve Babits fennmaradt levelezésében), kétségtelen azonban, hogy e verssel új hangon szólal meg a vers szerzője, s rövidesen lezárul a szerepmintákat követő szerelemvágytól fogant költészete. Ebben nyilvánvalóan a századvégi francia költészettel való megismerkedése és fordítási próbálkozásai is szerepet játszottak. (Babitsnak a magyar melletti választott szakja ekkor a francia volt.) Árulkodó tény ennek kapcsán, hogy a vers egy olyan kéziratlapon is megtalálható a hagyatékban, melyen ekkortájt készült, letisztázott fordítások is szerepelnek: Alfred de Musset *Szonett* c. versének fordításrészlete, valamint Leconte de Lisle *Vile potabis* és Théophile Gautier *Viharban* c. versének fordítása, emellett pedig a *[Ki elszállsz rózsahervadáskor…]* kezdetű töredék, amelyet a BMKL I tévesen Babitsnak tulajdonít (vö. 724. sz. tétel); ez azonban valójában Sully Prudhomme *À l'hirdonelle* [A fecskéhez] c. öt versszakos versének utolsó három versszaka.

40

Levél

Az *Angyalos könyv* november-december közé sorolt verseinek első darabja; összevetve e két hónap termésével, valószínűbbnek tartjuk, hogy novemberben született, Budapesten.

A vers megírása arra utal, hogy a tizenkilenc éves Babits 1902 végén szorongva ugyan, de először fontolgatja komolyabban, hogy a nyilvánosság elé lépjen. Feltételezésünk szerint a *Troubadour-kor* címmel ellátott gyűjtemény verseinek jórészét is ez év során, utólag rendezi össze, s ennek lezárásaként fogalmazza meg egy képzeletbeli szerkesztőnek a verses levelét. „1902-ben már majdnem egy kötetre való verset írtam, de csak 1908-ban léptem ki velük a nyilvánosság elé. Nagyon jóknak éreztem őket és méltóságomon alulinak tartottam, hogy az akkoriban divatos akadémikusversek sorában megjelenjenek" – nyilatkozta 1929 elején egy vele készült interjúban. (Téglás 1997, 254.) A közlési vágy és a nyilvánosságtól való félelem közötti feszültség kamaszkorától megfigyelhető Babits irodalmi tevékenységeiben. Mint Buda Attila rámutat, már önképzőköri szavalataiban is ott rejlik e kettősség: „megkockáztatható a feltevés, hogy az a részben szerepjátszó vágy, amely Babits Mihály első verseskötéteiben tetten érhető, s amely mélyén vallomástétel és elrejtőzés, oldódásvágy és menekülés, kimondás és visszavonás dichotómiái uralkodnak, ebben az időben mások szövegeinek sajátjaként való interpretálásában mutatkozott meg". (It, 2001. 1. sz. 87.) Babitsot még éveken át egyszerre jellemzi a nagyrahivatottság tudata és a nyilvánosságtól való félelem, elzárkózás; jellemző, hogy kezdetben pl. Robur álnéven is publikált, s később is fontolgatja, hogy verseit ne saját neve alatt közölje. (L. még Kelevéz 1998, 212–215.) Egyetemi évei levelezésének is visszatérő szólama lesz, ahogy barátai megpróbálják rávenni, jelentesse meg nyomtatásban is műveit. (L. pl. BML 1890–1906, 119, 147.)

A néhány hónappal később írt *A költészet katekízmusá*ban is van egy versszak, mely magyarázza valamelyest, miért vágyott a nyilvánosságra, és miért félt tőle ugyanakkor. (Belia 1983, 186.) Rába György a négy évvel későbbi *Tüzek* c. vers kapcsán szintén megjegyzi, a „*színpadi, kínpadi dicsvágyad gyáva gyásza* sem játék a szavakkal, hanem a világba áhítozó és a magamutogatástól rettegő lélek már-már öncsúfoló kifejezése." (Rába 1981, 95.)

41

Mikor majd eljön a nagy rengés…

Az *Angyalos könyv* november-december közé sorolt verseinek második darabja; a korabeli tudósítások figyelembevételével valószínűleg november vége felé született, Budapesten.

A magyarországi napilapok (külföldi hírforrások alapján) 1902. novemberétől több nagyobb, vulkánkitörésekkel kísért földrengésről is beszámolnak a világ különböző pontjairól: Guatemalából, Ausztráliából, Turkesztánból, Nyugat-Indiából, Új-Zélandról, Szicíliából, Stromboli szigetéről – a gyakran több napig is eltartó földrengések október végén kezdődtek, de december végén is érkeznek még hírek a több ezer áldozatról, valamint a hatalmas károkról, elpusztult ültetvényekről, műkincsekről; mint írják, van, ahol a földet „két hüvelyknyi hamuréteg borítja”. (Vö. Magyar Nemzet, 1902. nov. 14., 15., 18., dec.13.) – „A közelebbi idők a föld alatt működő rejtélyes erők háborgásának szokatlan tanúságait adják. Emberemlékezet óta pihenő vulkánok roppant pusztítással törtek ki. A földrengések rombolásai járulnak még a titokzatos elemi csapásokhoz” – tudósít pl. a Vasárnapi Újság 1902. dec. 28-i száma.

A vers hangsúlyosan nem a tragikus eseményekre reflektál közvetlenül; ugyan *Az erdők panasza* c. verset is egy újsághír ihlette, de ebben az esetben Babitsot inkább már az izgatja, hogy egy adott, konkrét szituáció miként dramatizálható – némiképp már a görög tragédiák kórusainak mintájára.

42

Apotheózis

Az *Angyalos könyv* november-december közé datált verseinek harmadik darabja; besorolása alapján Budapesten írta Babits, ám hogy pontosabban mikor, nem eldönthető.

Színházba – szűkös anyagi helyzete miatt – csak ritkán látogatott egyetemi éveiben Babits. Operett előadás megtekintésére, nyitottsága mellett, lefojtott érzéki kíváncsisága is ösztönözhette. A *Halálfiai*ban szintén említést tesz egy hasonlóan könnyed és kihívó színházi estéről: Imrus „este színházba váltott jegyet, megspórolt ebédje s vacsorája árán, a kakasülőre; két vidám lány ült mellette; két könnyű, vidám lány; a női puhaságok kacagó kavargásában; és integettek és nevetgéltek rá; de Imrus zavartan elfordította tőlük fejét, merev gallérában, mint egy megátkozott; s előadás után elment az első ácsorgó némberrel, aki szólította, örömtelenül erőltetve az ölelést, amelyről azt mondják, hogy az élet célja.” (BMHF I, 475.)

Már a címadás is utal a vers ironikus példázatosságára; hangvétele és szemlélete is meghaladja a korábbi népies, epigon jellegű versek hetykeségét. – Babits egyetemi évei alatt írt versei közül még egy kötődik majd színházi élményhez, az 1904 szeptemberében írt *Strófák a wartburgi dalnokversenyből*.

Magyarázat

cím: *Apotheózis* (gör) – 1. megdicsőülés, istenülés 2. istenítés, megdicsőítés 3. vmely esemény ünnepélyes befejezése 4. egyes színművekben a hősnek a befejező ünnepélyes jelenetben történő felmagasztaltatása

43

Egy lánynak

Az *Angyalos könyv* november-december közé datált verseinek negyedik darabja; besorolása alapján Budapesten írta Babits, ám hogy pontosabban mikor, ezúttal sem eldönthető.

A vers címzettjéről nincs közelebbi információnk; a címbeli határozatlan névelő közömbösíti is a személy meghatározhatóságának jelentőségét. Bizonyosnak tűnik azonban, hogy nem azonos az ekkortájt írt *Lelkemből* c. vers megszólítottjával.

Magyarázat

31. sor: *ríma* (rima) – szajha (latinul rima = rés)

35. sor: *Psyché* (lat) – A szerelemisten Erósz hitvese. Leánya Hédoné (a gyönyör). Történetét Apuleius írta meg az *Aranyszamár*ban (IV. 28–VI. 24).

48. sor: *Astrea* – a görög mitológiában Zeusz és Themisz lánya, az igazságosság istennője, a Szemérmesség nővére. (Eredetileg az aranykor boldog emberei között élt, majd látva az emberek erkölcsi romlását, kénytelen volt elhagyni a földet, és visszatért az égbe, ahol a Szűz csillagzat néven ismerik; vö. Juvenalis VI. 14–20.)

44

Némúljatok, ti…

Az *Angyalos könyv* november-december közötti verseinek ötödik darabja; besorolása alapján Budapesten írta Babits, ám hogy ezen belül pontosabban mikor, ezúttal sem eldönthető. A vers két tisztázatban is fennmaradt az *Angyalos könyv* első, ill. második (1906-ban megkezdett) füzetében – ez utóbbi alatt zárójelben szintén az első, korábbi kézirattal megegyező datálás olvasható.

A versnek talán a két említett kézirat mellett volt egy, a közbeeső időszakban készített másolata is. Babits 1904. július végén több „régi" versét elküldi Kosztolányinak, amelyekre ő rövidesen, augusztus 1-jén kelt levelében reagál is – ebben többek között azt írja: „a dekadens ízüeket félretettem s inkább az egyszerűeket emeltem ki, melyeket az előtt én – talán ön is – figyelemre sem méltattam; úgy hogy most szememben a »Bomoljatok ti« kezdetű vers sokkal fölötte áll a kritikátlan kritikámban magasztaltakon." (BML 1890–1906, 89.) A levélben említett vers a szakirodalom feltevése szerint megegyezik a *Némúljatok…* kezdetű verssel. Mint Kelevéz Ágnes írja: „Feltehetőleg a »bomoljatok« igét kezdő szóból az idegszálak jelzőjévé alakította a költő [ti. Kosztolányi]." Ugyanő elemzi is a levélben hivatkozott „kritikátlan kritikát", vagyis Kosztolányinak Négyesy-szemináriumra írt bírálatát Babits műfordításairól és verseiről. (OSZK Fond III/2106; Kelevéz 2008, 190.)

A versben a korábbi művekhez képest feltűnő, ahogy megerősödik a költői öntudat és elhivatottság hangja – alkotáslélektani szempontból magyarázható lehet, hogy már a tervezett kötetének összeállítása, ill. az ahhoz készült *Levél* után írta meg Babits, s amelynek folytatása lesz még a sorban következő *Ars poëtica* c. versben. A „kötet" összeállítását valószínűleg október végén zárta le Babits, s ezért jelzi külön az év hátra

maradó két hónapjának verseit a többitől elválasztva (mintegy új periódus, „korszak” kezdeteként) az *Angyalos könyv*ben.

45

Ars poëtica

Az *Angyalos könyv* november-december közé datált verseinek hatodik darabja; besorolása alapján Budapesten született, ám hogy pontosabban mikor, ezúttal sem eldönthető.

Babits 1901 őszétől rendszeresen hallgatott ugyan antik tárgyú előadásokat (valamennyiből jelesen kollokvált), ám e körülmény a vers megírására legfeljebb közvetve, pl. a műfajválasztásában lehetett hatással – a vers címe ugyanis, mint ismeretes, épp a többször is hivatkozott Horatius egyik episztolájáról kapta utóbb az *Ars poetica* nevet. A latin szerzőt már gimnazista korától jól ismerte, s feltehetőleg 1901 nyarán két művét le is fordította, az *Epodusok* 14. és a *Carmina* III. 12. c. darabokat. Horatiusról az egyetemen azonban csak később, 1903, 1904 és 1905 tavaszán hallgatott órákat (Kassai Gusztáv, Ponori-Thewrewk Emil és Hegedüs István előadásainak adatait l. Belia 1983, 149–151.) Az egykori tanórák rossz emléke és Babitsnak az egyetem konzervatív irodalomszemléletű oktatásával szembeni elégedetlensége is visszaköszön a versből – ugyanakkor az egyik első darabja is azon 1902 novembere és 1903 májusa közötti verseknek, amelyek „valamilyen módon a költészet, a költőiség és a szövegteremtés problémájához” kapcsolódnak. Mint Sipos Lajos írja: „Az *Ars poeticá*ban és a *Némuljatok ti bomló idegszálak* kezdetű versekben a nagy költővé válás és az istenülés biztos tudása kap hangot. […] *Ars poeticá*ban ugyanakkor szavakba foglalódik a modern költővé lenni akaró személyes ambíciója. […] A koráramlat jellemzője itt pusztán az »únalom« ellentéte, meg a »pikáns«, »szentimentális« és »szerelmes« attitűd.” (Sipos 2008, 37.) – Az unalmasság elleni lázadásról l. még BMHF I, 466 skk.

Magyarázat

3. sor: *pegazus* – szárnyas ló a görög mitológiában; az egyik történet szerint patája ütése nyomán Helikón hegyén fakadt a Hippokréné patak, melynek vizétől ihletet nyernek a költők

4. sor: *múzsa* – a múzsák a görög mitológiában a művészetek és a tudományok istennői, Zeusz főisten és az emlékezés istennője, Mnémoszüné lányai: Kalliopé (epikus költészet), Euterpé (líra), Erató (szerelmi líra), Thaleia (komédia), Melpomené (tragédia), Terpszikhoré (tánc), Kleió (történetírás), Uránia (csillagászat), Polühümnia (himnikus énekek)

14. sor: *peristilium* – perystyl(i)um: oszlopos folyosóktól körülvett udvar (előfordul később a *Recanati* c. versben is)

23. sor: *„Ad Maecenatem”* (lat) – *Maecenashoz;* Ódák II. XII

25. sor: *„Ad Lydiam”* (lat) – *Lydiához;* Ódák I. XIII

26. sor: *Flaccus*: Quintus Horatius Flaccus (i. e. 65 – i. u. 8)

28. sor: *Ovidius*: Publius Ovidius Naso (i. e. 43 – i. u. 18) *Ars amandi* A szerelem művészete; 66. sor: *„hercig”* – bájos; az azonos jelentésű német herzig átvétele, melynek alapszava a Herz (szív) (Használja még egyszer Babits, Nietzsche *A realisztikus festő* c. versének fordításakor; BMKM, 337 – A keltezetlen kéziratot a BMKL 1904-re datálja.)

46

Jégvirágok

Az *Angyalos könyv* november-december közé datált verseinek hetedik, utolsó darabja – pontosabban, Babits feljegyzése alapján, annyit tudhatunk, hogy az 1–4. vers született

november-december folyamán, az 5. vers pedig már a következő év elején, valamikor 1903. január-március között. Az ekkoriban írt versekkel összevetve, a decemberi, ill. a január-februári keltezés tűnik a legvalószínűbbnek, a középső, gyerekkori emlékeket idéző vers pedig a szekszárdi téli szünidőhöz (vagy annak közeli emlékéhez) köthető, talán akkor is írta Babits, a többit pedig még és már Budapesten.

Gyaníthatóan a ciklus egyes darabjai (mint más korábbi esetekben is) eredetileg különálló versekként készültek, s utóbb kaptak közös címet. A jégvirágok ritkán alkalmazott szókép a magyar lírában, címként pedig mindössze egyszer, Tompa Mihálynál fordul elő, így ha esetleg nem is tudatosan, de tőle vehette át Babits; más tekintetben nincs kapcsolat a két mű között.

Az 1. versbeli önjellemző *bús legény* szókapcsolat Vörösmartyt idézi (az *Egy tél Budapesten* és a *Reggeli szél* c. versekben is él vele Babits), az élet-börtön hasonlattal Reviczky Gyulánál és Komjáthy Jenőnél találkozhatott. (L. még *Ez az élet…* c. vers jegyzete.)

A 2. vers petőfis helyzetdal-imitáció; egyetemi éveinek szerény anyagi körülményeiről a *Halálfiai* megfelelő fejezetrészeiben bővebben is találhatunk utalásokat.

Pusztán a 3. verssel kapcsolatban vannak további, érdemi információink. Petőfi hatására itt is ráismerhetünk: *Szülőföldemen* c. közismert versében a refrén nála is egy, a dajkájától tanult dal részlete, s hasonló fordulattal vezeti fel, mint Babits verse. Az ispilángi rózsa a német Ich spiel ein torzításából született, és mint Melczer Tibor írja a vers kapcsán: a „németből magyarrá lett gyermekdal szép költői reminiszcenciája”. (Melczer 1985, 114.) A 16. századbeli német népdal Goethe feldolgozásában vált ismertté, amikor Herder felvette az 1773-ban megjelent népdalgyűjteményébe. (Goethe aztán saját verseként szerepeltette műveinek 1789-ben megjelent kiadásában.) A *Heidenrösleint* – *Vadrózsa* címmel – Dóczi Lajos és Képes Géza fordításából ismerhetjük, de tudjuk, Babits körülbelül e vers írásával megegyező időben szintén lefordította, *Parlagi rózsa* címmel. (Grezsa 1964,

23–24.) Közelebbi dátumot nem ismerünk, de Juhász Gyula felidézi azt az alkalmat, amikor az 1902/1903. tanév első szemeszterében Babits bemutatta Goethe-fordítását a Négyesy-szemináriumon: „Babits Mihály szintén fordításokkal kezdte, de ő Baudelaire mellé Goethét is fölvette, akinek *Parlagi rózsá*ját olyan szemérmesen és olyan énekelve olvasta föl, hogy a lányok megmosolyogták". (JGYÖM 6. k. 46.) – Az 1918-ban lejegyzett emlékeit egy kilenc évvel későbbi írásában újra feleleveníti: „Élénken emlékszem még, milyen megértő érdeklődéssel figyelte Tanár Úr [Négyesy László] az ifjú Babits Mihály első bátortalan föllépéseit, amint Goethe versét tolmácsolta magyarul, az *Ispilángi rózsá*t, és amikor Bresztovszkyval szemben védekezett, aki maradisággal vádolta őt." (JGYÖM 8. k. 58.) – Belia György szerint a kétféle címmel említett vers ugyanaz lehet (Belia 1983, 179.), Melczer Tibor szerint viszont két külön műről van szó, amelyeket Juhász Gyula összekever: vagyis a *Parlagi rózsa* az említett Goethe-vers, az *Ispilángi rózsa* pedig valójában a *Jégvirágok* harmadik darabjával azonos. (Melczer 1985, 127.)

Emlékezéseiben ugyan különböző időpontok egybemosódhatnak Juhásznál (a Baudelaire- és a Goethe-fordítások megtárgyalása, ill. a Bresztovszky-affér nem biztos, hogy ugyanazon alkalommal volt), ám úgy véljük, nem eldönthető, hogy konkrétan a Goethe-verset illetően is megcsalja-e az emlékezete. Az is elképzelhető ugyanis, hogy Babits – talán mert megtetszett neki az „ispilángi rózsa" – mégis e címen fordította le Goethe munkáját (Róna 2011, 171–172.). A kérdés ma már nem eldönthető, mivel a szóban forgó fordítás nem maradt fenn a hagyatékban és Babitsék levelezésében nem esik szó egyik mű címéről sem; így például azt sem tudjuk, vajon ismerte-e Juhász a *Jégvirágok* bármely darabját is.

Fontosabb megemlíteni, hogy az ugyanezen vers 45–46. sorában Babits egy másik irodalmi emléket is beépít, jelöletlenül: a „Fehér rózsa, piros rózsa, / Szőke leány, barna" valójában Arany *Zách Klára* c. művéből vett szó szerinti idézet.

A versben említett „Öreg dadám”-ról Szabó Lőrinc által lejegyzett vallomásokból tudhatunk meg közelebbit: „A Vivi dada. […] Azért hívták így, mert Wittmann asszony volt, valószínűleg német, és én nem tudtam kimondani a nevét. Ez azelőtt a Károlyi-gróféknál volt, akik kivitték Osztendébe, és mesélt a tengerről. Szerettem a meséit hallgatni, és imponált nekem. Nagyon hatott rám.” (Téglás 1997, 68.) – Ugyanezen a néven szerepel később *A gólyakalifá*ban is. (L. még Buda 1996, 115., 120.) A szintén megemlített *húgocskám* Babits Angyal (1886–1935); l. még Buda 1996, 36., ill. Téglás 1997, 65., 76. (Másik húguk, Olga Pécsett született, tíz évvel volt fiatalabb Babitsnál, és nyolc hónapos korában meghalt, így kizárható, hogy a versbeli emlék hozzá kötődne. – L. még Róna 2011, 79., 86.)

47

Egyházpolitika

Az *Angyalos könyv* január-március közé sorolt verseinek első darabja – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk, hogy januárban, még a vizsgaidőszakban született.

Gyerekkori vallásosságáról, ill. az ezzel kapcsolatos ambivalens érzéseiről szintén vallott Babits 1920-ban Szabó Lőrincnek (l. Téglás 1997, 73.), ám úgy véljük, ezek az emlékei legfeljebb távolról, áttételesen hozhatók kapcsolatba a vers tartalmával. Valószínűbb, hogy friss olvasmányélmények húzódnak meg inkább a háttérben; konkrét adat nem áll rendelkezésünkre, pusztán feltételezzük, hogy esetleg Ernest Renan vagy „tanítványa”, Anatole France szkepticizmusa hathatott ezúttal a másodéves hallgatóra. (Babits ekkor még francia szakos tanárnak készülve, főleg önállóan tájékozódott a modern francia kultúrában.)

„Egyetemi hallgató koromban világnézetem átment a kor összes divatos betegségein.” – nyilatkozta egy interjúban (Téglás 1997, 229.) – s ennek kiegészítéseként értelmezhető egy másik vallomása: „Katolicizmussal átitatott, de hitében hamar megtört

lelkem kereste az új dogmát" (Téglás 1997, 117.) – e szellemi útkeresés egyik első állomása maga a vers is. Tematikájában kapcsolódik az év márciusban írt *Templomban* c. vershez.

Magyarázat

11. sor: *fárizeusok* – Az arám perisaia (elkülönülők) alapszóból; Jézus idejében zárt csoport volt a farizeusok, a kegyes férfiak szektája – mai mindennapos szóhasználatunkban farizeusnak képmutató álszenteket neveznek (farizeuskodik)

48

Könyvtárban

Az *Angyalos könyv* január-március közé sorolt verseinek második darabja – besorolása alapján valószínűbbnek tartjuk, hogy januárban, még a vizsgaidőszakban született.

A verssel kapcsolatban semmilyen érdemleges információval nem rendelkezünk. A korabeli élclapoknak volt kedvelt témája a vaskalapos akadémikusok karikírozása; efféle gúnyrajzra emlékeztet ez az alakalmi vers is. Nem tartjuk kizártnak azt sem, hogy Babits kész dallamra írta a verset – énekelhető ugyanis Offenbach híres kánkán-betétdalának ritmusára. – Nem tudjuk, operett előadást mikor látott Babits, de ennek élménye a nem sokkal korábban írt *Apotheózis* c. versében is megidéződik. (L. ott.)

Magyarázat

10. sor: *avadt* – megavasodott

12. sor: *savat* – itt: sót

18. sor: *majd'* – majdnem

20. sor: *vaskalap* – Hajdan a páncélzat része volt a vasból készült kalap. Később egy háromszögletű kalapfajtát neveztek el így, amit főként német protestáns tanárok és papok viseltek. A kollégiumi diákok a viselethez ragaszkodó tanáraikat nevezték el vaskalaposnak, vagyis maradinak.

49

A költészet katekízmusa

Az *Angyalos könyv* január-március közé sorolt verseinek harmadik darabja – besorolása alapján nem eldönthető, hogy januárban vagy februárban írta-e Babits.

A vers tematikájában kötődik a *Levél* c. vershez, amely kb. két hónappal korábban született, mikor Babits összeállította maga számára első, tervezett kötetének anyagát. A versben szintén kiérződik a nyilvánossággal szembeni averziója (amelyet erősíthetett, hogy gimnáziumi és egyetemi szerepléseit is gyakran megmosolyogták diáktársai) és a korabeli hivatalos, „kanonizált" irodalommal szembeni kritikai alapállása; a Beöthy Zsoltra történő utalás is ezt illusztrálja. Beöthy (1848–1922) a korszak reprezentáns konzervatív kritikusa, irodalomtörténésze; Babits mind az öt tanévben hallgatta előadásait, s mindig jelesen kollokvált nála (l. leckekönyvét Belia 1983, 146–151).

A 30. sorban a fiatal költő még úgy véli: „Dalaim atyja én vagyok." – *Mint forró csontok a máglyán* c. versében már ezt vallja: „Nem az énekes szüli a dalt: / a dal szüli énekesét." (A verset ugyan 1932-ben publikálta Babits, ám annak itt idézett két sora már megtalálható az *Angyalos könyv* harmadik füzetében, a 89. fólió verzóján.)

Magyarázat

katekízmus (gör-lat) – itt: hitvallás (eredetileg a keresztény életszabályokat és a tanítást tömören összefoglaló könyvecske, többnyire kérdés-felelet formájában; ill. vmely tudományág lényegének kifejtése, szintén kérdés-felelet formájában)

40. sor: *verőnnek* – itt: verődnek

62. sor: *pőröly* (ném) – nehéz nagykalapács (az erdélyi szász nyelvjárási területen elterjedt, 'kovácskalapács' jelentésű *perel* szó átvételéből)

50

Erdős Renée

Az *Angyalos könyv* január-március közé datált verseinek negyedik darabja. – Erdős Renée (1878–1956) második kötete *Versek* címmel 1902 novemberében jelent meg a Pallas Kiadónál. (Megjelenésének körülményeiről l. Menyhért Anna: *Szerelem és kánon között,* in: Varga–Zsávolya 2009, 429.) A Babitsnál mindössze öt évvel idősebb költőnő ekkorra már ismert és elismert szerző. Korabeli (tehát a Babits-vers keletkezésével egyidejű) megítélését jól jellemzi *A Hét* 1902. 43. számában megjelent rövid ajánlás: „Erdős Renée az új kor költészetében: jelenség. Egy egyedülálló, magányos, arcképe után ítélve szép és fiatal leány élettörténete megkapó és megrázó dalokban elbeszélve: ez a »Versek« mint olvasmány, amelyeken szinte élő vérző és lobogó frissességük dacára ott a jel: a megmaradás jele. Az, hogy aki ezeket a sorokat írta, az nem hirtelen feltűnő és gyorsan múló jelenség, hanem új lap a magyar irodalomtörténetben. […] Az utolsó években ő volt az, aki a napi újságok közönségét rászoktatta a versolvasásra. Aki töredékeivel is oly elemi erővel hatott…" (Idézi: Menyhért Anna, i. m. 431.) Maga a kötet nagy feltűnést keltett szokatlannak számító, a konvencionális szerelmi lírától elszakadni igyekvő erotikus tartalma miatt. (Ady például a

Nagyváradi Napló 1902. november 26-ai számában már szükségesnek érzi, hogy Erdős Renée védelmére keljen a Magyar Szó előző napon megjelent kritikája miatt: „egy gyönyörű talentum merész, erős szárnyait be akarja piszkítani, meg akarja tépdesni az erkölcs nevében egy lap, mely magát protestánsnak, magyarnak és szabadelvűnek vallja.” *Irodalmi reakció. Támadás Erdős Renée ellen,* in: AEÖM III, 176.; idézi Kádár Judit: *Egy tiltott táj igézetében,* in: Varga–Zsávolya 2009, 412. – A recepció részletes adatait l. Gulyás 1990, 659.; a kritikákból vett szemelvényeket l. Menyhért Anna, i. m. 443.)

Babits verse közvetlenül is friss olvasmányélményről tanúskodik, Erdős költői világát imitálja; a görögös szcenírozás és az emelkedett hangvétel mellett a versekből áradó érzékiség az, ami leginkább megragadta. Az 1. és az azt ismétlő 21. sor a kötet Dalok c. ciklusának *Izzó szívű…* verséből vett idézet. A vonatkozó vers teljes terjedelmében:

Izzó szívü poéta-lány
Csak pengetem egyre a lantom.
S akármi vígan szól a dal,
Reszketve kiséri hangom.

S az égő könny csak egyre hull
És végig foly lassan a hárfán,
A sok bolondos, víg szöveg
Árván hagyja lelkemet, árván.

És mégis szól és egyre szól
A nóta, a víg, a keserves,
És aki hallja, azt hiszi:
„Lám, lám, a poéta szerelmes”.

(I. h. 149.)

Erdős Renée verseit nyilvánvalóan már e kötet megjelenése előtt is ismerte Babits, hisz a költőnő ekkoriban (1901–1902-ben) rendszeresen publikált *A Hét*ben, a *Magyar Géniusz*ban, a *Budapesti Napló*ban, a *Magyar Hírlap*ban vagy a *Budapesti Hírlap*ban – olyan lapokban tehát, amelyeket minden bizonnyal Babits is forgatott.

Nem tudjuk, pontosan mikor olvashatta a kötetet Babits, így ez esetben is csak az *Angyalos könyv*beli besorolásra hagyatkozhatunk – eszerint a vers Budapesten, január végén, február első felében születhetett. Amennyiben a kritikai visszhang is közrejátszott abban, hogy a kötetet elolvassa, akkor a januári dátum a valószínűbb, ez azonban nem bizonyítható.

(Pusztán irodalomtörténeti érdekességként említjük, hogy Babits előtt Somlyó Zoltán már írt *Erdős Renéehez* címmel verset, amelyet a Magyar Géniusz 1902. 4. száma közölt. A lapban korábban Erdős Renée is publikált, ám épp 1902. június és 1903. február között, amikor Osvát Ernő [1876–1929] volt a hetilap felelős szerkesztője, nem jelent meg egyetlen verse sem. – Hogy e alig négyszáz előfizetővel rendelkező folyóiratot Babits ismerte volna, arra vonatkozóan nincs adatunk.)

Magyarázat

8. sor: *Lesbica* – leszboszi; utalás Szapphóra (Kr. e. 612 k. – Kr. e. 550. k.), a görög antikvitás legjelentősebb nő lírikusára, aki (szicíliai száműzetését leszámítva) Leszbosz szigetén élt. Erdős Renée külön ciklust szentel Szapphónak kötetében, áttételesen erre is céloz Babits a vers 8. sorában.

51

Büszkén mondom mindenkinek

A vers keltezésében az *Angyalos könyv* második füzetében Babits által megadott dátumot követjük. Keletkezéséről nincs közelebbi információnk ezúttal sem, de feltevésünk szerint ez a darab is valamely friss olvasmányélmény hatását tükrözi. Ez év tavaszán több vers tanúskodik Babitsnak a társadalmi, szociális problémák iránti érdeklődéséről. Mint egy későbbi interjúban említette is, egyetemi hallgató korában világnézete „átment a kor összes divatos betegségein", rövid ideig még szocialista nézetekkel is szimpatizált. (Téglás 1997, 229.) Ezt a kavargó, eszmeileg zavaros egyetemi légkört Kosztolányi is feleleveníti az *Esti Kornél kalandjai* … fejezetében, ill. Négyesy Lászlóról írt emlékezésében és Babits is megemlékszik róla a *Halálfiai*ban (l. még a *Viharjelek* c. vers jegyzete).

A 19. sorban említett *szénégetők* egyértelműen utal a karbonári mozgalomra, a versben alkalmazott költői képek is ezt illusztrálják. A mozgalom – olaszul carbonari, magyarul 'szénégetők' – a 19. század elején jött létre Calabriában; céljuk az abszolutisztikus rendszer megdöntése és az alkotmányos képviseleti kormányzat bevezetése volt. Az 1810-es években a mozgalom Közép- és Észak-Itáliában is elterjedt, majd az 1830-as években szervezetei beolvadtak Guiseppe Mazzini Ifjú Itália mozgalmába – Mazzini és a vele szövetkező Garibaldi egyaránt szabadkőműves volt, mint ahogy a mozgalom kezdetektől kapcsolatot ápolt francia és olasz szabadkőműves páholyokkal. – Minderre azért terünk ki, mert a jelen versből úgy tűnik, Babits bizonyos szabadkőműves gondolatok felé is tájékozódhatott; a *fontaine illumineuse* (szó szerint: kivilágított szökőkút) metafora az adott kontextusban azt is sejtetni engedi, hogy talán a felvilágosodás korabeli illuminátus rend (latinul *illuminati* 'a megvilágosodottak') titkos társaságáról is olvasott, amelynek egyébként Goethe is tagja volt. A rend célkitűzései között szerepelt, hogy felszabadítsa a politikát a zsarnokság és a babonák

uralma alól, s a katolikus hagyományoktól függetlenítse magát. A magyar szabadkőművesek tekintélyes csoportja szintén az illuminátusok közé tartozott. Mivel néhány okkult vagy teozófus csoport is az illuminátusok örökösének vallotta magát, nézeteikkel Babits is találkozhatott diáktársai körében. Ám mindezek ellenére sem bizonyos, hogy az említett szökőkút-metafora összefüggésbe hozható-e egyfajta rejtett utalásként az illuminátusokkal. Nem kizárt, hogy Nietzsche-reminiszcenciával van dolgunk: *„Éj vagyon: íme hangosabb a szava minden szökőkútnak. És lelkem is szökőkút.”* – olvasható például a *Zarathustra*-kötetnek *Az éjjeli ének* c. fejezetében. (A kivilágított szökőkútról egyébként – teljesen más kontextusban – Tóth Árpád is írt egy verstöredéket 1910-ben, *Ó, fontaine lumineuse!* címmel.) A 38. sorban („A föld sötét; az ég üres”) egyszerre többféle reminiszcencia is érződik, ám nem eldönthető, ez mennyire szándékos. Olyan példákat idézünk, amelyekkel Babits mindenképp találkozott: Tompa Mihálynál *„Sötét a föld, a költő rajt idegen” (Lant és korona)* olvasható, Reviczky egyik Heine-fordításának címe és kezdősora *„Miért oly sötét a föld nekem”*. Vörösmarty *A két szomszédvár* Első énekében a vonatkoztatható sor ekképp szerepel: *„Végtelen ég! ha üres nem vagy…”* (Beöthy Zsolt az 1901/1902. tanévben az egész első félévet szentelte e műnek, amelyből Babits „dicséretesen felelt”.) Komjáthy Jenő *Antikrisztus* c. töredékében: *„Az ég üres; ezt így találta Laplace”*. (Megemlíthető még Vajda János *A kárhozat helyén* c. verse is, ahol szintén hasonló gondolat fogalmazódik meg: *„Üres a végtelen mindenség, / Ki van rabolva a világ!”*) A Babits-általi megfogalmazás mindenesetre jól illusztrálja, hogy szerzője ekkoriban már eltávolodik a keresztény hittől, mely egyúttal lehetőséget is kínál majd számára a „politeista” nézetek befogadásához.

Magyarázat

13. sor: *Hérosztratosz* – 1. epheszoszi görög, aki Kr. e. 356-ban felgyújtotta Artemisz csodált templomát, hogy saját nevét így tegye híressé 2. dicsvágyó ember, aki mindenáron, akár bűntény útján is hírnevet akar szerezni

30. sor: *majma* – itt: utánzója

52

A zengő szobor dala

Az eredetileg *Induló* című vers az *Angyalos könyv* tartalomjegyzéke után, a *Valamely oknál fogva e gyűjteményből* kihagyandók*nak véltem a következő verseket és töredékeket* megjegyzést követően szerepel, Babits datálásával: eszerint tehát „1903. elején" írta. Ha a vers megírásának pontos időpontját nem is ismerjük, annyi valószínűnek tűnik, hogy még a márciusi keltezésű *Viharjelek* előtt született.

Maga a cím a Memnón-szobor legendájára utal. A szobor valójában két kb. tizenhat méteres szoborkolosszus, mindkettő III. Amenhotep fáraót ábrázolja, a felkelő Nap felé fordulva. (Eredetileg e két ülőszobor a fáraó Kr. e. 14. században épült halotti templomának a bejáratát díszítette.) Sztrabón számol be arról a Kr. e. 27-ben történt földrengésről, melyben a két kolosszus deréktól felfelé megrepedt. (*Geográfia,* XVII., 1., 46.) Innentől kezdve a szobor minden hajnalban „énekelt" – halk zúgó vagy sípoló hangot adott ki, amit feltehetőleg az emelkedő hőmérséklet és az elpárolgó harmat okozott. (Mint Pauszaniasz írja is: „Reggelente, a napsugarak általi felmelegedés, és az éjszakai pára felszállása következtében a szobor citerához hasonló hangokat ad ki.") A szobor tehát erről kapta nevét. Memnón a legenda szerint a trójai háború egyik hőse volt, etióp király, Éósz hajnalistennő fia, aki Afrikából vezette csapatait Kis-Ázsiába, Trója megsegítésére, de

Akhilleusz legyőzte. A görögök a szoborban Memnónt látták, amint énekével köszönti anyját, a Hajnalt. („Tudd meg, ó Thétisz, Néreusz lánya, Te, ki a tengerben uralkodsz, hogy Memnón lélegzik, és az anyai tűztől hevítve harsány hangot hallat Egyiptom Líbiai-hegységeinek lábainál, ott, ahol a Nílus megosztja a kapukkal ékes Thébát, míg Akhilleuszod, aki valaha nem telt be a harcokkal, ma néma a trójai mezőkon úgy, mint Thesszáliában." – írja Aszklépiodotosz. Miután gyorsan terjedt az éneklő szobor legendája és a hit, mely szerint szerencsét hoz, illetve jóslatot mond, Septimius Severus császár, hogy elnyerje az orákulum kegyét, összeillesztette a kettétört szobrot – ekkor azonban a rejtélyes hang örökre elhallgatott.) – Bár Memnón alakjával antik olvasmányai során többször is találkozhatott Babits (az *Odüsszeiá*ban, az *Aeneis*ben vagy Ovidius *Átváltozások* c. munkájában is fel-felbukkan), ám ezek egyike sem utal konkrétan a szobor legendájára. A legenda mindettől függetlenül vált a korabeli ismeretanyag részévé, még a Révay vagy a Pallas Lexikon is említést tesz róla.

A verssel kapcsolatban Kardos Pál többek közt az alábbiakat írja: „Stílusa, verselése, noha hibátlan, még nem jellegzetesen babitsi. Annál több olyan tartalmi, eszmei elem van benne, amely jellemző a költő későbbi magatartására is. Ilyen a költemény kapcsolódása kulturális mozzanatokhoz, olvasmányokhoz. […] A hajnalsugár érintésére zeneileg visszhangzó, sivatagbeli szobor antik mondáját azonban sajátosan továbbalakítja a költő…" (Kardos 1972, 14–15. p.) A 6. versszak legvégén emlegetett falak („falakat bont a harsona") Jerikó városára utalnak, amely kürtök harsogására omlott össze; vö. Józsué, 6,6–20.

„A gyáva faj, a törpe lelkek…" kétszeri idézése Petőfi versére utal, amelynek címe és kezdősora is: *A gyáva faj, a törpe lelkek...* – Babits e verssel nem sokkal *A zengő szobor dala* megírása előtt Szabó Ervin *A diákokhoz!* c. röpiratában (1903) találkozhatott újra. A szocialista kiadvány ma is megtalálható Szekszárdon a költő fennmaradt könyvtárában. (WMMM Irodalmi Könyvtár, ltsz 28.)

Magyarázat

34. sor: *müezzim* – helyesen: müezzin; a minaretről (vagyis a templom melletti toronyból) az iszlám híveit elnyújtott kiáltással imára szólító férfi (az arab muaddin szó török származéka)

53

Magamhoz

Az 1903 márciusi versek hatodik darabja. Mivel keletkezési ideje a 6. sor alapján pontosítható, ezért az *Angyalos könyv*beli helyéhez képest előrébb soroltuk: hamvazószerda ebben az évben ugyanis február 25-ére esett.

Az egyházi ünnep a nagyböjti időszak kezdete, húsvét előtt negyven nappal. A hamuval hintés a bűnbánat 12. század óta hagyományozódó jelképe, az elmúlásra, a halálra figyelmezteti az embert – a vers e tradícióra utal első két versszakával.

A 4. versszakban idézetként szereplő dalbetét egyértelműen Babitstól származik, ám megírásához felhasználhatott irodalmi mintát, talán egy népdalt. Tompa Mihály *Népdal* c. verse is ezt a feltételezésünket erősíti; versének utolsó előtti két sora így hangzik: *„Majd, ha én a sírba szállok: / Szakassz arról egy virágot”*.

Magyarázat

19. sor: *ríva* – sírva

20. sor: *Hattyu énekelve* – Ókori hiedelem volt, hogy a hattyú énekhez hasonló hangokat hallat, mielőtt meghal. A magyar szó (hattyúdal) az azonos német kifejezés

(Schwanengesang) tükörfordítása. Átvitt értelemben mondják, hogy a költő halála előtt még megírta a hattyúdalát.

54

Zola

Az *Angyalos könyv* márciusi verseinek első darabja. – Émile Zola 1902. szeptember 29-én hunyt el Párizsban; a vers ebből az alkalomból született.

Babits először gyerekkorában, édesapjától hallott Zoláról, a Dreyfus-per kapcsán – Szabó Lőrincnek így nyilatkozott erről 1920. október 23-án: „Én sokat beszéltem apámmal sok mindenről. Nagyon okosan nevelt volna, ha életben maradt volna. Sokat beszéltem például Zoláról. Akkor volt ugyanis a Dreyfus-ügy. Az apám fő-főliberális ember volt. Egészen az öreg Tisza-féle liberális gondolatkörben élt. Pécsen akkor kezdték a katolikus mozgalmakat. Ő nemcsak hogy nem vett részt bennük, hanem őt mindig egy kicsit ellenségnek tartották, holott bírótársai nagyon részt vettek benne. Zoláért nagyon rajongott, és imponált neki Zola erkölcsi bátorsága a Dreyfus-ügyben." (Téglás 1997, 61.) – Néhány héttel később, november 15-én ekként folytatta visszaemlékezését: „Aztán IV-ikes koromban jött a Dreyfus-ügy, és apámat nagyon érdekelte, mert ő szenvedélyes liberális volt. Az öreg Tisza rajongó híve, és így liberális világnézetű. Azt tanította, hogy minden ember egyenlő, a zsidó is olyan, mint mi, és a Dreyfus-ügyben a Zola pártján állt. Zolát olvasta, de nekem nem engedte olvasni, de soknak a tartalmát elmondta, ami rám nagyon hatott. Apám különben is mindig sok érdekeset mondott. A Zola-regények tartalma annyira hatott rám, hogy az elképzelhetetlen. Már a címek is, rövidek, hogy: *Pénz, A föld* stb. – és én is akartam írni egy zolai naturalista regényt, és bele is kezdtem, és az volt a címe, hogy *Az őrültek.* Nagyon idealista mű volt alapjában. Arról szólt, hogy a világ őrülteknek tartja mindazokat, akik egy ideális célért küzdenek, én azonban azoknak fogtam a pártját. Ekkor V-ikes voltam." (Uo. 75. – L. még Kazár Emilről, Zola hazai követőjéről uo., 74.) – Babits

1938 nyarán így egészíti ki emlékeit a Nyugat hasábjain: „Ha nem olvashattam (például) Zola-regényt – mindenesetre írhattam magamnak! Írtam is. Zola-regényt és Maupassant-novellát, ahogy egy gyermek elképzelhette a véres, szennyes, izgalmas életnek – a nagyszerű és nagybetűs Életnek – efféle szókimondó, nyers vagy »modern« ábrázolatait. Sajnos ezek a gyermeteg írásművek már régen elvesztek. Ha fönnmaradnak, emlékül szolgálnának arról, amit a szomjas kamasz számára egy-egy ilyen kikiáltott, tilos író neve jelentett. […] Mikor később például egy igazi Zola jutott végre a kezembe, az már szinte csalódás volt. Már nem az volt, amit én oly nagy igyekezettel szerettem volna képzeletből rekonstruálni. Regény volt, mint más regény, akármilyen remek és merész is. S amiről szólt, az csak a közönséges, kisbetűs élet." (Ny 1938. jún. 6. sz. 459–460. Írását a *Keresztülkasul az életemen* [1939] c. kötetébe is felveszi.) – Babits egyetemi Zola-élménye *Az európai irodalom története* lapjain is visszaköszön, s ha már nem is rajongva, de ugyanazokat az erényeit emeli ki a francia írónak, mint e versében. A Dreyfus-ügyről külön is szól a *Halálfiai*ban, szintén a fenti emlékezéséhez hasonlóan. (Vö. BMHF I, 278., 291–294., ill. l. még BMHF II, 383–384.)

Babits tehát régóta és behatóan ismerte már Zola irodalmi munkásságát, mikor az író váratlanul elhunyt. Ugyanerre hívja fel figyelmet Gál István, a vers első, folyóiratbeli publikálásakor: „A vers Zola méltatása és védelme […] Babits műve Zola mély megértéséről tanúskodik, sőt munkássága alapos ismerőjeként tünteti föl." (Krit 1973/10, 18.) A korabeli magyar sajtóban is nagy visszhangot váltott ki a francia író halálhíre: Ady a Nagyváradi Naplóban (AEÖP III, 147–149.), Lovik Károly a Hétben, Schöpflin Aladár a Vasárnapi Újságban, Szász Zoltán a Magyar Géniuszban, Roboz Antal a Politikai Hetiszemlében méltatta a szerzőt, a Huszadik Században pedig Jászi Oszkár és Wildner Ödön írt tanulmányt róla. Nem tudjuk, mindezen írásokról mennyiben volt tudomása Babitsnak, versében ennek nincsenek konkrétan kimutatható nyomai.

Babits liberális neveltetésének versbeli hatása viszont egyértelműen kiérződik. Mint Csányi László megjegyzi: a versben „apja liberális eszméire ismerünk, de azt is tudjuk, hogy ebben az időben olvasta és szerette Zolát, amiben talán a diákkori dac is munkált, mert a *Halálfiai*ban úgy emlékezett vissza, hogy »Szádi tanár úr azt mondta Zoláról, hogy aljas és erkölcstelen író«. A vers nem jó, retorikája hangos és erőltetett, nem is vette fel a gyűjteményébe." (Csányi 1990, 54–55.; I. h.: BMHF 293.) – Melczer Tibor pedig ekként vélekedik az *Aki a kékes égbe néz* című kötet utószavában: „Alighanem a szülői ház, nevezetesen édesapja liberalizmusa, társadalomkritikus szemlélete jelentette ez átmeneti tájékozódásához az első impulzusokat. Az édesapa, a felvilágosult szellemű bíró beszélt neki – például – Zoláról és a Dreyfus-perről; Babits *Zola*-versének radikalizmusa is őrzi ennek lenyomatát; s e művétől már nem esik messze az – egyébként meglehetősen gyenge – *Viharjelek* – Petőfit is visszhangzó –, de már bizonnyal vörös forradalomvárása." (Melczer 1985, 115.)

Gál István szerint Babits e versében Arany *Széchenyi emlékezete* c. versének, valamint Vajda János és Ábrányi Emil lírájának a hatása érződik – ha közvetlen megfeleltetésekről nem is beszélhetünk, feltételezése nem is kizárható. Ábrányi Emil már 1898-ban verset írt Zoláról, amelyben bebörtönzése miatt az írót vértanúhoz hasonlítja (Babits is mártírként említi a Zolát, a letartóztatása kapcsán), és a gyászhír alkalmával egy másikat is publikált. (A két vers közös, *Zola Emil* főcímmel megjelent: Ábrányi Emil *Költeményei.* Singer és Wolfner, Bp. é. n. [1903]. Ábrányi egy későbbi hatásáról l. még Rába 1981, 280.)

Magyarázat

20. sor: *látók* – itt: látjuk

24. sor: *Nanát* – utalás az író azonos című regényének főhősnőjére (a regény a *Rougon-Macquart* ciklus részeként 1880-ban jelent meg; magyarul 1893-ban)

46. sor: *„Vádolom…”* – 1897 őszén Dreyfus kapitány hívei felkeresték és meggyőzték Zolát a kémkedéssel vádolt tiszt ártatlanságáról. Ezt követően jelentette meg a köztársasági elnökhöz intézett nyílt levelét az Aurore c. lap 1898. január 13-i számában, *„J'acusse…”* (Vádolok…) címmel. (Alfred Dreyfus zsidó születésű francia tüzérszázadost 1894-ben lefokozásra és életfogytiglani száműzetésre ítélték azzal a váddal, hogy Németország számára hadititkokat szolgáltatott ki. A guayanai Ördögszigetre vitték. Perújrafelvételére mozgalom indult, amelyben Zola is tevékenyen részt vett. Az 1899-es perrevízió során a büntetést tíz évre csökkentették és egyúttal fel is függesztették, 1906-ban pedig rehabilitálták Dreyfust, s utóbb becsületrenddel is kitüntették. – Zolának a Dreyfus-üggyel kapcsolatos publicisztikai írásait l. *L'affaire Dreyfus. La vérité en marche.* Paris, 1969. – Első változatát még Zola állította össze és jelentette meg 1901-ben.)

54. sor: *irt uj evangéljomot* – utalás az író *Les Quatre Évangites* (A négy evangélium) c. kései, befejezetlen regényciklusára; a négy kötetből hárommal készült el a szerző

67. sor: *vates* (lat) – jós; ihletett, a jövőt megsejtő költő, író (eredetileg kelta jóspapok elnevezése volt)

55

Templomban

Az *Angyalos könyv* márciusi verseinek második darabja; *Angyalos könyv*beli besorolása alapján e hónap elején írhatta Babits. A vers keletkezési körülményeiről nincsenek ezúttal sem információink; megírásában szerepet játszhattak az ekkoriban olvasott szociális témájú munkák. L. még az *Egyházpolitika* c. vers jegyzete.

A vers 2. és 4. sorában egy-egy Arany-sor reminiszcenciája érződik: a *„Hol tömjénfüst gomolyga” Az utolsó főpap* c. versében; a *„Mint kis ibolya, mely nő a bokor alján”* pedig a *Rózsa és ibolya* c. költői beszély I. részének 4. versszakában olvasható. (Babitsnál *„Tömjénfüst drága gomolya”,* ill. *„Bokor tövéből kis ibolya”* szerepel.)

Magyarázat

2. sor: *gomolya* – gomolygása

56

Tavasz nyílik…

Az *Angyalos könyv* márciusi verseinek harmadik darabja. A vers keletkezési körülményeiről ezúttal sincsenek információink, azon túl, amit már a címével elárul. Alkalmi rögtönzésnek, ujjgyakorlatnak hat, témájában *A költészet katekízmusa* c. (nem sokkal korábban írt) vers IV. részét, ill. az V. rész elejét aktualizálja és variálja tovább.

57

Egy könyv

A vers eredetileg az *Angyalos könyv* második füzetének végén kapott helyet: a *Valamely oknál fogva e gyűjteményből* kihagyandók*nak véltem a következő verseket és töredékeket* c. rész 4. darabja. Hogy a vers közelebbről milyen megfontolásból maradt ki az első füzet *Trubadour-kor* c. összeállításából, nemigen rekonstruálható: talán gyengébbnek ítélte a hasonló témájú verseknél vagy a füzetbe másolás során nem volt épp kéznél; ám az is valószínűsíthetőnek tűnik, hogy már a füzet lezárása – 1903. április – után keletkezett. A

verset feltehetően Babits is csak utólag, emlékezetből datálta, „1903 tavaszára”, amely megerősíti azt a feltételezésünket, hogy ez is a *Viharjelek* c. verssel közel egy időben, még a „szocialista” (vagy szociáldemokrata) művek olvasása közben íródhatott. Az akkoriban olvasott művek kapcsán l. még a *Viharjelek* c. vers jegyzete. – A verset témája és a költő keltezése alapján soroltuk be a *Tavasz nyílik…* c. vers után.

58

Ábrándok

Az *Angyalos könyv* márciusi verseinek negyedik darabja. Szintén még a Babits által „szocialista” eszmeiségben fogant versek darabja (l. még a *Viharjelek* c. vers jegyzete), késő romantikus motívumokkal, allegorikus zárlattal. A 9–10. sor áttételesen Arany *A gyermek és a szivárvány* c. versére utal. A *vérvirág* képe (l. 40. sor) Petőfi *Ha az Isten…* és Arany *Álom – való* c. versében is előfordul.

59

Viharjelek

Az *Angyalos könyv* márciusra datált verseinek ötödik darabja. – Melczer Tibor a vers első, folyóiratbeli publikálásakor azt írja, hogy noha a vers „igencsak zsengének számít, de jelentős, mert egyetlen költői dokumentuma annak az egyetemi éveire utaló kései vallomásának, miszerint egy darabig rajongó szocialista volt.” (MN 1983. nov. 26., 279. sz. 12.) – E „rajongásról” csak néhány, ám részletesen nem kifejtett interjúrészlet és visszaemlékezés alapján szerezhetünk további információkat. Babits 1923. november 19-én a következőket nyilatkozta Fazekas Imrének: „Katolicizmussal átitatott, de hitében hamar megtört lelkem kereste az új dogmát, melybe kapcsolódhat. Egy darabig rajongó szocialista

voltam, majd a filozófiára vetettem magamat." (Téglás 1997, 117.) – Egy 1928-ban adott interjúban is visszatér erre: „Egyetemi hallgató koromban világnézetem átment a kor összes divatos betegségein. Voltam szocialista, egyetértettem Tolsztojjal, lelkesedtem Nietzschéért, mindezt azonban hamar túléltem…" (Téglás 1997, 229.) Ez az időszak valóban igen rövid lehetett, hisz e hatásról csak az 1903. március tájékán írt versek tanúskodnak.

Erről az átmeneti periódusról a *Halálfiai*ban is megemlékezik Babits, s utólag némi magyarázatot is kapunk ez irányú tájékozódásának indítékairól: „Vagyunk egypáran – mondta Rosenberg, és csakugyan voltak egypáran, akiket Imrus hamarosan megismert: csupa kis szocialisták, anarchisták, nietzscheánusok és tolsztojánusok vagy olyan kereszténység keresztényjei, amit egy vallás papja sem fogadott volna el: hónaponként cserélve világnézetüket s kiélve azt végtelen vitákban; de valamennyit összekapcsolta ugyanaz a szomj, mely Imrusban is égett, ugyanaz a megvetés elernyedt, szomorú környezetük ellen, ugyanaz a mohó vágy a modern Nyugat nagyszerű szellemi élményei felé. Pesszimisták és optimisták voltak: de a pesszimisták tettre vágyók, és az optimisták is elégedetlenek. Hazafiatlanok voltak hazafiasságból és vallástalanok kielégítetlen vallásos éhségből. Semmi sem érdekelte őket, csak szellemi dolgok. Többnyire borzasak voltak, vadak és elhanyagolt külsejűek; hangos beszédben jártak az utcákon, óraszám, céltalan vagy elkísérve és visszakísérve egymást, hogy a vita meg ne szakadjon […] Új magyar kultúrát kellett csinálni, képekkel, szavakkal, élményekkel tölteni be az ernyedt országot, harccal talán… Mily kevés volt itt verseket írni az asztalfiók számára, önképzőkörszerű, furcsa kis társaságokat alapítani, egymás között vitázni szociálizmusról s legfellebb még eljárni együtt népgyűlésekre, megrészegedni a vörös lobogóktól! Május elsején végigmentek a tüntető körmenettel Budapest utcáin, s Imrus szívdobogva gondolt rá: ha Jozsó meglátná! Egy este meg, Rosenberg valami szociálista ismerőse révén, előadást tartottak a *Fehérneműtisztitók Szakszervezetében:* Imrus Ruskinről, Rosenberg pedig

Darwinról és Haeckelről. A munkások és munkásnők szájtátva figyelték a tudós szavakat, sőt bizonyos áhítattal, ami Imrust különös összehasonlításra ingerelte: mert melyik törvényszéki bíró hallgatna végig egy előadást Ruskinről? Kultúrára éhes tömegek voltak itt, s Imrus lelkesedett is: mégis kissé idegenül érezte magát, s amint vége volt az előadásnak, összeszedte könyveit, és hazament, ami csak emelte szigorú tekintélyét, tudós hírnevét, mely már nagyra nőtt barátai fantáziájában. Rosenberg ott maradt, szóba állt az érdeklődőkkel, felelt a kérdésekre; de őt sem elégítette ki ez a szereplés: ambíciója magasabbra vágyott." (BMHF I, 409.) S miközben Rosenberg a történelmi materializmus szempontjából boncolgat cikkeket, a szocializmusból hamar kiábrándult Imrus néhány oldallal később már a következőket mondja Rosenbergnek: „… éppen azért nincs igazuk maguknak, szociálistáknak. Az ember nem egyenlő, és a kisebb rész az értékesebb. Az én kormányformám arisztokrácia: azaz oligarchia. A kisebb rész véleményének kellene uralkodni…" (BMHF I, 434.)

„A szocializmustól Nietzsche téríti el" – írja Juhász Géza (Juhász G. 1928, 7.), és Babits ezzel megegyezően ír a *Halálfiai*ban: „Nietzschét olvasta [Imrus], messze fejlődve a szocializmustól, úribb, művészibb hitvallás felé!" (BMHF I, 411.)

Hogy kik, és mely művek hathattak ekkoriban Babitsra, nem tudjuk pontosan; az általunk idézett interjúrészletet Rába György is idézi, ám Melczerhez hasonlóan ő sem bocsátkozik feltételezésekbe. (ItK, 1979. 5-6. sz. 528.) Babits könyvtárában két kis kötet maradt fenn e témakörben: Csizmadia Sándor: *Mit akarunk? A Magyarországi Szociáldemokrata Párt programmjának magyarázata.* [Függelékben a párt szervezeti szabályzatával.] Népszava, Bp. 1903.; ill. [Szabó Ervin:] *A diákokhoz!* Szocialista Diákok Könyvtára, 2. sz. füzet. Bp. 1903.

Petőfi versbeli hatása ezúttal is kiérződik, s mint Melczer és Rába is felhívta a figyelmet, a 36–37. sor a *Véres napokról álmodom…* nevezetes felkiáltására emlékeztet: „Csak szólna már, csak szólna már / A harcok harsány trombitája!" – Emellett megemlítjük

még Reviczky *Ne sirj, ne sirj…* c. messianisztikus versének egy részletét, amely ha nem is tudatosan talán, de szintén érintkezik a vers gondolataival: „Vihar lesz! […] / E büzhödt lég megtisztul és ránk / Uj nap süt… annyi már a jel”.

60

Test és lélek

Az *Angyalos könyv*ben márciusra datált versek hetedik darabja. A vers keletkezési körülményeivel kapcsolatban nincsen egyéb adatunk.

A 3. sorban a test gyengeségére történő utalás Babits saját személyére is vonatkoztatható. Szabó Lőrincnek 1920-ban elmondott emlékei között megemlíti: „Gyenge gyerek voltam, tornából mindig elégségesem volt. A tornatanár […] engem nagyon megvetett, és én inkább kihúztam magamat.” (40. p.) Törékeny fizikumára a volt gimnáziumi diáktárs, Gebhardt József is megemlékezik; l. Belia 1983, 92–94.; ill. Tüskés 1984, 42–43.

61

Az írástudókhoz

A vers az *Angyalos könyv* második füzetében, a *Valamely oknál fogva e gyűjteményből* kihagyandók*nak véltem a következő verseket és töredékeket* c. rész első darabja, Babits datálása szerint 1903 áprilisában írta, s eredetileg a *Szonettek és canzonék* c. fejezet *Canzonék* ciklusából hagyta ki.

Konkrét információkkal a vers megírásával kapcsolatban ezúttal sem rendelkezünk, csupán gyanítjuk, hogy alapvetően ez is olvasmányélmények hatására született. Az egyetemen Babitsnak számos, magát „tolsztojánusnak” valló diáktársa akadt, akiket a *Halálfiai*ban is megjelenít, s mint később nyilatkozta is (részben katolikus neveltetésének

hatására), egy átmeneti időszakban ő maga is híve volt az orosz bölcselőnek. (L. még *Viharjelek* c. vers jegyzete.) Tolsztoj ekkoriban morálfilozófiai, vallási megújulást hirdető tanai által vált népszerűvé a fiatalok körében, s ez a fajta lelkesültség érződik áttételesen *Az írástudókhoz* intézett versben is. Ugyanakkor néhány irodalmi reminiszcencia is kihallható a vers olvastán, még ha ezeket nem is tudatosan alkalmazza Babits.

„Lelkem csüggedez; / Még akarva sem tud / Jót akarni” – írja Vörösmarty *Az isteni jóság* c. versében – s Babits hasonlóképp diagnosztizál: „Nem tudunk hínni […] sőt rosszak lenni sem tudunk, […] mint akik akarni sohse tudnak” (13., 14., 28. sorok). „Álmok ködébe tévedünk…” – olvasható 20. sorban, Arany pedig így fogalmaz *Katalin* c. költői beszélyében (12. rész): *„… most nincs idő / Álmok ködében bolyganod”.* A 26. sor szerint „életünk csúfos töredék” – Gyulai Pál *Az év végén* c. versének két sora erre rímelve mondja: *„S léssz magadnak folyton kisebb / Csúfos töredéke.”* – „Agyad penészes”, folytatja Babits verse, s *„Ó, ez a penészes tunyaság, ez öl meg!”* – olvashatjuk a *Toldi estéje* Negyedik énekében. – De hasonlóképp vélekedik Komjáthy is *Börtönből* c. versében: *„Itt minden meg van mételyezve / Minden penészes és rohadt”.*

1903. ÁPRILIS – DECEMBER KÖZÖTT ÍRT VERSEK

62

Óda a lányokhoz

Az *Angyalos könyv* első füzetét lezáró *Memento* c. vers után következik; utólag ragasztotta be kéziratát Babits, és akár a megelőző két verset, ezt is 1903 áprilisára datálta. Mivel egyéb adat nem áll rendelkezésünkre a vers megírásával kapcsolatban, elfogadtuk a költő által megadott dátumot azzal a megjegyzéssel, hogy ódákat csak a következő év tavaszától írt, és a versben szereplő ékszermetafora származhat Baudelaire-től is, akinek a verseit, ismereteink szerint, szintén csak a következő évtől fordítja Babits. Belia szintén bizonytalan a vers keltezését illetően: ő feltételesen Babits Baján írt versei közé sorolta (ItK, 1956. 2. sz. 149.).

Az 5. versszakban említett *egy* lány személyét ez esetben sem ismerjük; Babitsnak komolyabb vagy annak tűnő szerelme nem volt egyetemi évei alatt; a *Halálfiai* önéletrajzi ihletésű részei sem nyújtanak ehhez támpontot (a regényben Imrusnak pusztán utcalányokkal vannak alkalmi kapcsolatai). A Szabó Lőrincnek tett vallomásaiban említett „zaklatott nemiség” egyetemi éveiben is elkíséri Babitsot; talán e versben fogalmazódik meg a legnyilvánvalóbban. (L. még Belia 1983, 203.)

63

Napszálltakor

Az *Angyalos könyv* második füzetének *Szonettek és canzonék* versei között a *Szonettek* ciklus 2. darabja.

Korábban a költőnek az a megjegyzése szolgált a keltezés alapjául, amelyet az *Angyalos könyv* 1. fóliójának verzójára ragasztott kéziratmásolat alá írt: *Legrégibb versem / Babits Mihály*. Ezzel egybehangzóan nyilatkozott Török Sophie 1941 végén Deák Zoltánnak, aki a következőket jegyezte le a verssel kapcsolatban: „Nézzük, forgatjuk a kéziratokat, köztük sok a kiadatlan, – s épp ezért nagy irodalmi szenzációt jelentő – ismeretlen Babits-verseket, megtaláljuk köztük *a legelső Babits-írást.* Egy szonett ez, amelyet a tizenöt-tizenhat éves Babits írhatott, alatta a későbbi ceruzajegyzet: »első versem«. A szonettben meglepő kiforrottsággal, a kifejező erőnek és artisztikumnak olyan bőségével jelentkezik az ifjú költő, hogy a vers teljes értéket képvisel.” (Téglás 2000, 156.) A lap fakszimilében közli a verskézirat utolsó hat sorát, az alábbi képaláírással: *„Részlet Babits Mihály ismeretlen verséből. (Babits egy jegyzetében utal arra, hogy ez volt az első verse s tizenöt éves volt, amikor írta)”* – A képaláírás szándéka ellenére megtévesztő, hisz Babits nem írt dátumot a vers alá, és Török Sophie is csak hozzávetőlegesen adta meg a költő életkorát. A keltezést tovább bonyolította, hogy a publikált vers nem Babits korabeli (esetleg javításokat is tartalmazó) kézírásával, hanem Komjáthy Aladár lejegyzésében maradt fenn, cím nélkül – Babits ezt ragasztotta be az *Angyalos könyv*be és ennek hasonmása jelent meg a Film Színház Irodalom említett számában. Arról nincs információnk, hogy a Komjáthy-féle kézirat mikor, milyen körülmények között született, s mikor került az *Angyalos könyv* elejére. (Komjáthy az 1911/12. tanévben volt Babits

tanítványa az újpesti főgimnáziumban; baráti kapcsolatuk is ekkor kezdődött, és a költő haláláig megmaradt.)

A Török Sophie által sajtó alá rendezett kötetben (*Babits Mihály összes művei.* Franklin, Bp. 1945.) a költemény a *„Kihagyott versek / Babits Mihály összeállításában / 1903–1938”* c. fejezetben újra megjelent, ekkor azonban már az *Angyalos könyv*-beli *(1903. jun.)* datálással.

A *Napszálltakor* poétikai megoldásai a vele egy ciklusban lejegyzett, 1903 nyarán keletkezett szonettekkel mutatnak rokonságot, de nincs is arról információnk, hogy1903 előtt írt volna szonettet. Az 1898/99 körüli keltezést pedig különösen kizárja, ha összevetjük azzal a versfordítással (vagy talán átköltéssel), amely Kelemen Ilona (Nenne) emlékkönyvének 80. oldalára jegyzett le Babits, 1898. július 31-én: „Ki még nem szenvedett, / az még csak félig élt, / Ki még nem vétkezett, nem is küzdött az még, / Kinek még búja nem, csak fél öröme volt, / Ki még nem kétkedett, nem is gondolkodott. // (Julie Burow után) / Szerető unokaöccse: Misike.” Még ha a négy sor nem is a 15 éves diák önálló műve, a versízlés és a technikai készség összehasonlíthatatlanul alulmarad a *Napszálltakor* költői igényeivel és színvonalával. (L. még Buda 2007, 28–29. Fakszimiléje: Buda 1996, 565.)

Amikor Kosztolányi az 1903/1904. tanév során Babits verseit és műfordításait bírálja a Négyesy-szemináriumon, erről a versről is úgy véli, hogy „kiváló kvalitásokkal” rendelkezik: „A kezem ügyében levő darabok közül föltétlen elsőséget adok sonnetjeinek, melyekbe gondolat és érzelemvilágának legbecsesebb kincseit rakta le. Nagyon jól bánik e műformával, s bár nem mestere a technikának, mindig érzek valami lüktető erőt, mely a gondolatokat összefűzi.” (*A tudomány szava, A Spinoza szobor előtt,* a *Napszálltakor,* valamint *A lírikus epilógja* c. verseket dicséri; a műfordításokról azonban már korántsem mond hízelgő véleményt.) A szemináriumi felolvasás hiányos szövege fennmaradt Babits

hagyatékában (OSZK Fond III/2106), s később Kosztolányi (Új Idők, 1933. jan. 22.) és Babits is megemlékezik róla (Téglás, 113.), utóbbi 1903 telét adja meg. (Mivel Kosztolányi ekkor még csak első éves hallgató, korábbi időpont nem is igen jöhet szóba.) L. bővebben Kelevéz 2008, 189–196.

1904 júliusában Babits újra elküldi azon versei egy részét Kosztolányinak, amelyeket ő a szemináriumi vita során értékelt. Ezek kézirata nem maradt fenn, így a pontos címeket sem ismerjük (l. BML 1890–1906, 86., ill. 88–89.). Ezen kívül volt még egy 1906-os, a folyóiratbeli publikálás (Magyar Szemle, 1906. aug. 30. 35. sz. 547.) alapjául szolgáló kézirata is a versnek, amelyet szintén Kosztolányinak küldött el Babits, ám azóta ez is elkallódott (vö. BML 1890–1906, 275.).

64

Olvasás közben

Az *Angyalos könyv*-beli besorolása szerint a vers keletkezési ideje 1903 nyara, amikor is Babits már Szekszárdon tartózkodott. (A publikálása előtti apróbb javításokról l. még fentebbi jegyzetek mellett Kelevéz 1998, 124.). Megírásának apropójáról nincs információnk; a szikra-motívumot a néhány hónappal korábban írt *Ars poëtica*, *A költészet katekízmusa* és a *Zola* c. verseiben is alkalmazza.

65

Ima

A vers *Angyalos könyv*-beli datálása szerint Szekszárdon született, 1903. júniusában. Ezzel megegyezően emlékezett utóbb Babits Szabó Lőrincnek és Szilasi Vilmosnak egyaránt.

A megírás körülményeit így idézte fel Babits Szabó Lőrincnek: „Nagyon régi, gyerekkori vers. Szekszárdon írtam este. (Majd' hogy minden versnél emlékszem az évszakra.) Már a nyitott ablak mellett a sok szobán keresztül járva. A serdülő kor ábrándjaival van asszociálva egy kicsit. Az utolsó két sor másként hangzott. Eredetileg így volt: »Mert mi nékem elég lenne, Azt megteremteni erőd, tudásod gyenge.« Ez rossz volt nagyon. Így is nagyon rossz, egyike a legrosszabb verseimnek. Nekem azonban akkor nagyon tetszett a következő ok miatt: úgy éreztem, hogy fellebb mentem, mint mindig. Ezért tetszett akkor. Mikor felolvastam egy nagynénémnek, aki első irodalmi meghittem volt, azt mondta, hogy majdnem olyan, mint egy istenkáromlás." (It, 1975. 2. sz. 460–461.) Szilasi Vilmos a következőt jegyezte be a vers címe mellé: „1903. jún. Szekszárd. Emeleti szobában, nyitott ablakon kilátás a patakra." (A családi ház előtt a Séd patak folyik el.)

Az említett nagynéni Nenne, Kelemen Ilona, akinek gyerekkora óta gyakran mutatta meg műveit Babits; szép portrét rajzol róla *A gólyakalifá*ban. (L. még róla Török S.: *Babits első tanítója, emlékezés Kelemen Ilonára* [1943], Téglás 2000, 88–89., ill. l. még Buda 1996, 26–27.)

Rába György szerint „»[a]z ember lényegét« jelentő vágy költői dicsérete […] *Ima* című szonettjének vezéreszméje. De nemcsak magasztalja a vágyat, hanem korlátozottságát is szilajon kárhoztatja: vers szerint a létünket meghatározó vágynak a kicsinyt és kozmikust egy Berzsenyi-allúzióval összemarkolt istenképzet a legfőbb korlátja: és *százezer világ lesi szemöldököd: / addig játszol velük, míg egyszer eltöröd.*" A cím nélkül hivatkozott vers a *Fohászkodás,* ennek 3. versszakára utal Rába: *„Te hoztad e nagy Minden ezer nemét / A semmiségből, a te szemöldöked / Ronthat s teremthet száz világot, / S a nagy idők folyamit kiméri."* (Az idézett szövegrész előzménye a költő *A tizennyolcadik század* c. ódájában: *„Népek születnek, trónusok omlanak / Lehelleteddel, s a te szemöldöked / Világokat ronthat s teremthet, / A nagy idők folyamit vezérelvén."* – A „lehellet" itt Isten teremtő aktusára utal: „És mondta Isten…": 1Móz 1,3; a „szemöldek" az isteni erő

megjelenítőjeként Horatius Jupiterének tulajdona: Ódák, III. 1. Berzsenyinél az isteni hatalom megnövelésére szolgál. – Él vele Komjáthy is az *Óda a naphoz* [1891] c. versében: *„De vészt szemöldököd egyetlen rándulása hozhat”.*)

Megemlítjük továbbá, hogy Babits Madáchnál is találkozhatott a fenti gondolatkörhöz illeszkedő költői eljárással az *Emlékezés az első szerelemre* c. versében: *„Szerelemmel tölt be már az égtől / Föld poráig a világ egészen / És nem ismerők azt még nevéről / Csak mint Istent százezer művében.”* (Babits versében *százezer világ* olvasható, s mint egyik vallomásából kiderül, jól ismerte Madách lírai életművét is; Téglás 1997, 34.)

Babits azon kijelentését, miszerint verse már-már „istenkáromlásnak” hatott, így kommentálja Rába: „a zárótercina istenkáromlásnak tetsző oximoronjai a Spinoza deista monizmusával elégedetlenkedő háborgás fogalmi és stiláris kifejezései, s azért *ment fellebb* a költő, mert ezt a metafizikai szemléletet tagadja.” (Rába 1981, 15.) Spinoza feltételezett hatását egy későbbi helyen is megemlíti: „A Spinoza hatásával küzdő, direkt filozófiai töprengést megverselő *Ima* […] Fogarason mint a személyiség lényegét jelentő életszomj kifejezése, tehát a költői én kiéneklése a színkép líraiságát gazdagítja az új [*Herceg, hátha megjön a tél is!* Nyugat, Bp. 1911.] kötetben…” (Uo., 280.) – Babits Spinoza *Etika* c. művével egyetemi évei során ismerkedett meg ugyan (Téglás 1997, 9., 34.), de azt csak 1904 nyarán olvasta el (BML 1890–1906, 99.), így annak *közvetlen* hatásáról a verssel kapcsolatban nem beszélhetünk.

66

Dolorosa

Az *Angyalos könyv* második füzetében a *Szonettek és canzonék I. Szonettek* ciklus hatodik verse; Babits datálása szerint 1903 júniusában született, vagyis a nyári vakáció idején, Szekszárdon.

Az alcím alatt a vers forrásául szolgáló művet is megjelöli a költő: „L. Lewes: Gőthe élete” – hivatkozása azonban pontatlan, tudniillik két Lewes nevű szerző volt: egyikőjük

Louis, aki Goethe nőalakjairól írta a *Goethes Frauengestalten* c. könyvét, a másikuk George Henrik Lewes, akinek kétkötetes munkája *Gőthe élete* címmel jelent meg magyarul 1873-ban, majd 1877-ben is, Szász Károly fordításában. A helyes megjelölés *G. H.* Lewes lenne, mivel Babits valóban az ő művének egy részletét használta fel a szonett írásakor, a címbeli bánatos, fájdalmát őrző hölgy pedig Goethe első nagy szerelmére, Friderike Brionra (1752–1813) utal.

A Strassburghoz közeli Sesenheim lelkészének lányát 1770 októberében ismerte meg Goethe (megemlékezik róla önéletrajzi művében, a *Költészet és valóság*ban is), ám miután 1771 augusztusában Strassburgban befejezte tanulmányait, és megszerezte jogi doktorátusát, el sem búcsúzva Friderikétől elhagyta a várost, szakításukról csupán levélben értesítette őt utólag. Nyolc év múlva váratlanul újra találkoztak, és Babits verse ezt az alkalmat írja le, Goethe 1779. szeptember 28-án, Charlotte von Steinnek írt levele alapján, amelyet Lewes beillesztett életrajzi monográfiájába: „Frankfurtból Strassburgba mentek. Innen Friderika emléke ellenállhatatlanul vonta Gőthét Sesenheimba. A Stein bárónéhoz intézett levelében igy irja le a kirándulását: »25-kén kilovagoltam Sesenheimba s a családot úgy találtam, a hogy' nyolcz év előtt hagytam volt. A legszivesebben fogadtak. A fiatalabbik lány akkor jobban szeretett mint érdemeltem, s jobban, mint mások, a kikre annyi szenvedélyt s bizalmat pazaroltam. Oly perczben voltam kénytelen elhagyni őt, a mikor majdnem életébe került; csak futólag emlitette most a régi viszonyt, a mint elmondta mily nyomai maradtak még akkori betegségének, de attól a percztől fogva a mint váratlanúl megjelentem küszöbükön, oly gyöngédséggel és nemeslelkűséggel viselte magát irányomban, hogy egészen megkönnyebbült a szivem. Tartozom neki annak kijelentésével, hogy a legcsekélyebb kisérletet sem tette arra a végre hogy kebelemben a régi tűz hamvait új lángra gyújtsa. A kerti lugasba vezetett s ott leültünk. Szép holdvilág volt s kérdezősködtem tőle mindenről és mindenkiről. Nincs egy hete, mondá, hogy a szomszédok emlegettek. Megtaláltam a régi dalokat, melyeket irtam s egy kocsit, a melyet rajzoltam volt. Emlegettük akkori múlatságainkat s minden oly élénken jutott még eszembe, mintha csak félesztendeje lett volna. Az öregek most is oly szivesek és őszinték voltak s azt mondták, hogy megfiatalodtam. Ott maradtam éjszakára és hajnal viradtakor utaztam el, barátságos arczokat hagyva hátra, úgy, hogy most ismét örömmel gondolhatok a világ e kis zugára, tudva hogy kibékültek velem.«

Valami mélyen megható van e találkozásban s a mint azt elbeszéli annak a nőnek a kit most szeret, s a ki nem jutalmazza őt oly szerelemmel, a minőt, úgy hiszi, Friderikában ébresztett vala. A bájoló leányt hajadonúl talája még, s valószinűleg nem kevéssé hizeleg

neki a gondolat, hogy képét most is őrzi szivében s nem engedi újabb kép által kiszorittatni onnan.” (I. m. 2. kötet, 26–27. Friderike Brion később sem házasodott meg. L. még Goethe: *Levelek.* Vál. Walkó György. Ford. Görög Lívia. Jegyzetek Györffy Miklós. Európa, Bp. 1988. 85–86.)

Babits Goethének Friderikához írt dalait már korábban is jól ismerte, csak az idézett levélbeli beszámoló lehetett számára újdonság. E friss élmény a közvetlen hangvételből is kiérződik, s ezzel némileg Goethe korai verseit is megidézi. A monológforma ugyan visszautal a levélbeli vallomásra, csakhogy annak nem Steinné, hanem Friderika lesz a címzettje, s így utólag Goethe helyett, Goethe nevében, ha megkésve is, de mintegy „elégtételt” is szolgáltat a lánynak, és hasonlóképp felmagasztasul, mint az fent idézett szövegrészben. A Friderikával való találkozás után Goethe feloldozva érezhette magát hajdani vétke alól, és a lány önfeláldozó, megbocsátó gesztusa miatt vélheti jogosnak Babits az Avilai Szent Terézhez való hasonítást.

Goethe élete és műve már gimnazista kora óta foglalkoztatta Babitsot: „Diákkoromban én és akkori társaim sokat olvastuk Emerson híres könyvét, amelynek magyar címe: *Az emberi szellem képviselői.* Ebben a könyvben Goethe mint az *író* szerepel, ellentétben Shakespeare-rel, a *költővel.*

Bevallom, hogy ezt a jellemzést és szembeállítást rendkívül találónak éreztem. Goethéről élt már némi kép bennem. Sokat forgattam, egyszerűen azért, mert a kezemnél volt. Goethéből, Heinéből tanultam németül; nem a nyelv volt a cél, hanem a könyv. Oly korban voltam, mikor a lélek mohón vágyik élményekre; könyv és még több könyv kell! sohasem elég a könyv. Vidéki fogságomban összetúrtam apám kis könyvtárát, ahol a vaskos Goethe-kötetek tekintélyes helyet foglaltak el. Hogyan maradhattam volna olvasatlan? bár a nyelv idegen volt, s a nyomás szemrontó. […] Én először a lírikust szerettem meg benne; s ha az író fölénye imponált, igazában a költő egyszerűsége ejtett meg.” – írja *Goethe* c. esszéjében. (Ny 1932. ápr. 16. 8. sz. 421.; BMET I, 339.) – Az említett Emerson-kötet adatai: *Az emberi szellem képviselői.* Ford. Szász Károly. Magyar Tudományos Akadémia, Bp. 1894. (Shakespeare-rel az V., Goethével a VII. fejezetben foglalkozik a szerző. A további fejezetekben tárgyalt személyek: Platón, Swedenborg, Montaigne és Napóleon.)

Egyetemi évei során is olvassa a német szerző műveit, és 1902 őszén egy Goethe-fordítását be is mutatja a Négyesy-szemináriumon, amely a Friderikához fűződő szerelmi időszakban született. (Juhász Gyula visszaemlékezését l. a *Jégvirágok* c. vers jegyzete.)

Szintén még a diákkori évekre visszaemlékezve olvashatjuk a már idézett *Goethe*-esszében (és szó szerint beillesztve *Az európai irodalom története* c. kötetben is megtalálható): „Friderika szerelmese rokonom volt akkor, s könyvével jártam a mezőket és szőlőhegyeket; édes egyszerűsége belém lopta az idegen (s hagyományosan gyűlölt) nyelv szavait, könnyű muzsikáját úgy szopogattam, mint valami cukrot. […]

Nagyapáink számára [Goethe] a német kultúrát jelentette, amely innen Bécs mögül tekintve, az egyetlen aktuálisan illetékes kultúrának látszott: s ambiciózus és derék kereskedők, akiknek föladatul jutott egy elmaradt és patriarchális kis ország életét az európai gazdagság és fürgeség vérkeringésébe beledörzsölni, Goethe munkáit úgy őrizték szekrényükben mint többé-kevésbé tudatos kultúrhivatásuk jelét és bizonyítékát." (Ny 1932. ápr. 16. 8. sz. 423.; BMET I, 344. Vö. Irodalomtörténet, 508. – A fennmaradt családi könyvtár mindössze egyetlen kötetet őriz ma már a német szerzőtől, mely a Remekírók képes könyvtára sorozatban jelent meg: *Goethe költeményei.* Ford. Dóczi Lajos. Lampel, Bp. 1907. WMMM Irodalmi Könyvtár ltsz 188.)

*Az európai irodalom történeté*ben olvashatjuk még az alábbiakat: „Nála [Goethénél] nem az élet áll össze egy művé, hanem a művek sokasága áll össze az élet dokumentumává. Mindennek végső célja és értelme az élet. Nem az elvont Élet, nagy É-vel, hanem magának a költőnek konkrét és egészen egyéni élete. Kevés író van, akinek művei életének ismerete híján annyit veszítenének értelmükből, mint az övéi. Mert igazi értelmük ez: egy emberi élet önalakítása s kiteljesedése a tudatban. Valóságos nagyarányú kísérlet: mit lehet csinálni egy életből, mik a szellemi lehetőségei s végleges tanulságai? (I. m. 507.)

Az idézett forráshelyek a fiatal Babits útkeresésének is árulkodó dokumentumai: az élet minél teljesebb megélésének vágya ugyanúgy tetten érhető bennük, mint a költői szerepminták keresése; szerelmi zsengéire közvetve a Friderika-dalok is hatással lehettek, a maguk egyszerűségével és érzéki szenvedélyességükkel.

Magyarázat

Cím: *Dolorosa* (lat) – fájdalom, bánat

13. sor: *szent Teréz* – Avilai Szent Teréz (1515–1582), spanyol misztikus, egyháztanító, a karmelita rend sarutlan női ágának alapítója. V. Pál 1614-ben boldoggá, XV. Gergely pedig 1622-ben szentté avatta. Művei a lelkiségi irodalom és a spanyol széppróza klasszikus alkotásai.

67

Privata

Az *Angyalos könyv* második füzetében a *Szonettek és canzonék c. fejezet Canzonék* ciklusának 10. darabja, Babits datálása szerint 1903 júniusában írta, azaz a nyári vakáció idején, Szekszárdon – a vers élményháttere azonban meglehet, hogy még a fővároshoz köthető. A vers tematikájában és latinos címadásával az ugyanekkorra keltezett *Dolorosa* c. verssel mutat rokonságot, akár annak ellenpárjaként is olvasható. Ami közös bennük, hogy mindkettő, konkrét név említése nélkül, egy-egy magányos, társától *megfosztott* női alakot mintáz.

A vers kapcsán *Babits Mihály tanulóévei* című kötetében Belia György megjegyezi, hogy az a *Házi-mulatság*hoz hasonló „társasági hangulatot idéz meg, az alapélményt azonban nagymértékben irodalmiasítva" – majd a vers közlése után a következőket írja még: „Az ilyenféle házi mulatságok, zsúrok aligha voltak nagyon gyakoriak az egyetemista Babits életében, nyomuk legalábbis leveleiben nincs, s verseiben is csak itt-ott." (Belia 1983, 195.) – A versbeli, név nélkül említett lány kilétéről nem tudunk, s noha a vers megírása minden bizonnyal konkrét élményhez kötődik, ám századvégi líránk gyakran megidézett hangulata is visszaköszön azzal, ahogy a társasélet résztvevői a szórakozásban csupán az unalom elleplezését keresik. (A jelenség összetevőiről bővebben l. Rónay György: *Petőfi és Ady között. [1849–1899]*. Magvető, Bp. 197–268.)

Némileg hasonló alkalomról számol be Babits az *Egy tél Budapesten* 9. darabjában és a *Reggeli séta* című versében is.

Magyarázat

Cím: *Privata* (lat) – Megfosztott (valamitől); magányos, magánzó nő

5. sor: *fesz* – itt: feszesség, feszültség

18. sor: *Aphrodíte* – a görög mitológiában a szépség és a szerelem istennője; alakjához utóbb játékos, kacér és erotikus jelleg is társult

68

Egyszer, például…

A *Vile potabis* c. fejezet *Tájképek* ciklusának 2. darabja; a datálás szerint 1903. júniusában írta Babits, Szekszárdon. A tájleíró természeti képek szintén a nyári keltezést valószínűsítik.

A vers az *Angyalos könyv* második füzetében még cím nélkül szerepel. A füzet összeállítását 1906 nyarán fejezi be Babits, a címet tehát ennél valamivel később adhatta és módosított az első soron is, mikor azt Kosztolányi számára lemásolta és elküldte neki. (A cím *Tájkép* lett, és „A vörös király ködbe sűlyed messze" sor „A tűzvörös nap ködbe száll le messze" változatra módosult.)

1906-ból két nagyobb versküldeménye maradt fenn Babitsnak, melyeket Kosztolányi számára állított össze, de nagy valószínűséggel ezeken kívül is postázott még számára további válogatásokat verseiből, versfordításaiból és prózai műveiből (Vö. KDL 1901–1907, 515., 582.) Ezt a feltevést számos egyéb mellett az is erősíti, hogy a jelen verset Kosztolányi közölte a Magyar Szemlében ez év augusztus végén, ám maga a vers egyik küldeményben sem található, talán azért, mert azok egyike sem tartalmaz 1904 június előtt írt verseket. (A két versküldemény anyagát l. BML 1890–1906, 202–234., 255–269. [téves olvasatokkal], ill. KDL 1901–1907, 479–518., 567–587.)

Babits Kosztolányival folytatott 1906. évi levelezésében többször is említésre kerülnek *Tájkép* címmel versek, ám ezek valójában három egymástól különböző művet takarnak: egyikük a későbbi *[Egy teknő itt a völgy…]* kezdetű vers, másikuk elkallódott (ezt feltevésünk szerint tévesen hozza kapcsolatba a jelen verssel a BML 1890–1906; vö. 512. – a KDL 1901–1907 feltételezése szerint ugyanez a darab inkább a *Házi-mulatság* lehet, ám utóbb már ez sem bizonyítható; vö. 521., 528.) és csak a harmadik egyezik az itt közölt vers szövegével. (L. még BML 1890–1906, 209–210., 238., ill. KDL 1901–1907, 486–487.)

Tudjuk, Babits „a látás érzéki élményének a költészet verbális közegébe való átemelésével, megformálási módjaival, táj és környezet látványának verssé lényegítésének lehetőségeivel is sokat és elmélyülten foglalkozott" – erről hosszan és kimerítően ír Kelevéz Ágnes *Bensőséges tájképek, felhővel* c. tanulmányában. (Kelevéz 2008, 23–40. – Az idézett rész uo., 23.) A jelen vers (mint azt fentebb jeleztük már) az *Angyalos könyv* második füzetében a *Vile potabis* c. fejezet *Tájképek* ciklusában kapott helyet. A ciklusról írja szintén Kelevéz: „Érdekességük, hogy mindegyiknek az alkonyi vagy éjszakai táj a szervező motívuma. Végigtekintve rajtuk lemérhető a távolság, amelyet Babits az egyszerű leírás felől egy szubjektívebb, személyiségén átszűrt, »bensőséges« verselés haladva megtett." (I. m. 28.) A versek irodalmi előzményeiben főként Arany impresszionisztikus tájképeinek hatása érzékelhető, még ha konkrét megfeleltetések ez esetben nem is mutathatók ki. A jelen vers kapcsán Kelevéz további megállapításokat is tesz: „A színek impresszionisztikusan tobzódnak: a nap »vérvörös«. A szántó embert nem csak zsánerkép-szerűen, kocogó lovával jellemzi, hanem a táj színének változásával is, azzal a vizuális eredménnyel, melyet munkájával létrehozott: »szántó borítja távolabb a zöldet«. A fény eltűnését pedig újszerű szinesztéziával érzékelteti: »a fény elhagyja lassankint a földet / s az üres égbe visszapárolog.« (I. m. 29.) – Ugyanakkor a vers zárlatában érzékeltetett

közelgő vihar képe némiképp Babits ez év tavaszán írt „szocialista” verseinek emlékét is felidézheti az olvasóban.

A vers csak 1909 őszén nyerte el végleges címét, mikor azt Babits *Útinapló* c. novellisztikus írásának egyik betétdarabjaként publikálta. (Ny 1909. nov. 1. 21. sz. 492–493.; ill. BMKP 75. – A verset a kritikai kiadás sajtóhibával közli.)

69

Estefelé

Az *Angyalos könyv* második füzetében a *Vile potabis* c. fejezet *Tájképek* ciklusának első darabja; datálása szerint 1903 júliusában írta Babits, mikor is Szekszárdon tartózkodott. A keltezés pontosságát igazolja, hogy évfolyamtársa, György Oszkár (1882–1944) egy keltezetlen, ám tartalma alapján július végére vagy augusztus első felére tehető levelében cím nélkül ugyan, de említést tesz a versről. Előzőleg Babits több versét is elküldte neki véleményezésre (levele nem maradt fenn), s feltehetőleg arra kérte barátját, hogy ha lát bennük „affektációt”, jelezze azt. Azonban mivel György Oszkár e hivatkozott levelének elején szabadkozva megjegyzi, hogy „olyan régóta nem írtam”, ebből arra következtethetünk, hogy Babits verse már július elején elkészült, és azt más (ma már azonosíthatatlan) verseivel együtt elküldte neki. György válaszlevelében így reflektált: „Affektácziót nem vettem észre bennök, de egy-egy nagyon reális szó mint színszegény, amellett, hogy színszegény, nagyon kizökkenti az embert a hangulatból. De ezek a versek már eredetiek, sokkal inkább, mint az a két hosszú vers, amit utoljára láttam, amiken csak az eredetiség után való kínos törekvés látszik meg.” (BML 1890–1906, 52.) – Az említett két hosszú versről szintén nem tudjuk, hogy melyek lehettek, de a *színszegény* jelző említése alapján beazonosítható, hogy az előző küldeményben az *Estefelé* már ott volt: a kifogásolt szó ennek 11. sorában szerepel. *(„Kün, porszitán át, színszegény csoportok /*

néznek a megtérő gazdák felé.”) A verset – vagy legalább annak első fogalmazványát – a család háza feletti szőlőjükben írhatta a húszéves diák, onnan nyílt kilátás a városra, amely hivatalosan ekkor még (1905-ig) nagyközség volt. L. még *Egy tél Budapesten* c. versfüzér 10. darabja.

Az utolsó versszakban említett Gizike személyével kapcsolatosan Belia György a következőket írja: „Ez a Gizike talán valóságos név, lehet, hogy rokon leány. Kelemen Imre lányát is Gizellának hívták – beceneve Licc –, de ő a vers keletkezési idejében mindössze hatéves volt; egyébként is Babits Mihálynak első fokú unokatestvére, tehát az udvarlás több okból szóba sem jöhet. Valószínűnek látszik viszont, hogy a Babitsnál egy-két évvel idősebb Halász Gizelláról – később Kapu Jenőné – van szó; ő távoli rokona is volt a családnak, neki tehát nemcsak lehetett, de illett is udvarolnia társaságban.” (Belia 1983, 199.) – A szerzőt itt megcsalja emlékezete, Halász Gizella ugyanis 1875. február 18-án született Szekszárdon, vagyis nyolc évvel volt idősebb Babitsnál; a vers írásakor a keszthelyi állami polgári leányiskolában dolgozott; 1905-ben ment férjhez. (L. még Buda 1996, 12.) Mivel a vers írásakor még hajadon és a vakációt (vagy annak nagy részét) minden valószínűség szerint ő is Szekszárdon, családi körben töltötte, nem zárható ki ugyan a személye, de nem valószínű, hogy a rokonság tagjai közül bárki részéről komolyabban felmerült volna, hogy az amúgy is tartózkodó Babits udvarlási szándékkal közeledjen a hozzá.

Mint jeleztük, *Az Angyalos könyv* második füzetében a *Tájképek* ciklus legelejére illesztette e versét Babits, amelyet további öt követ még *([A vérvörös nap ködbe sűlyed…], [Egy teknő itt a völgy az ég alatt…], [Az erdő hallgatag…], Éjszaka, [Szerte feketén…])*, közülük utóbb egyedül ezt nem publikálta. Mint Kelevéz Ágnes megjegyzi: „feltehetőleg azért, mert [közülük] ez a vers a leghagyományosabban leíró jellegű, a végén található személyes utalás egy Gizike nevű fiatal lányra inkább kuplé szövegébe illő, mint

költeménybe. Az új kifejezési lehetőségeket kereső költő feltehetőleg később túl sablonosnak ítélhette e korai, még 1903 nyarán született alkotását.” (Kelevéz, 2008, 28.)

70

Elvonult

Az *Angyalos könyv* második füzetében a *Vile potabis* c. fejezet *I.* (cím nélküli) ciklusának 2. darabja; datálása szerint 1903. júliusában írta Babits, nyári vakációja idején, Szekszárdon. A vers megírásával kapcsolatban nincs közelebbi információnk. Babitsnak ez év nyári levelezéséből mindössze három levél maradt fenn, valamennyi György Oszkártól, egyetemi évfolyamtársától. Szeptember 3. előtt néhány nappal Babits két további versét (l. még *Estefelé* c. vers jegyzete) is postázza barátjának (kéziratuk a levéllel együtt elveszett), és György még aznap este válaszol is, hogy az még idejében, a tanévkezdés előtt megérkezhessen Szekszárdra.

A levélben cím szerint csak az *Elvonult*ra utal, amely – mint írja – nagyon tetszik neki, bár a harmadik strófát, a negyediknek pedig két első verssorát nem érti – „de azért szép, és mélyen jár”. (BML 1890–1906, 55.) A levél írója feltételezhetően azért teszi szóvá kifogását, mert előző levelében Babits is értetlenkedett György Oszkár *Vihar* c. versének befejező sorain. (A levél szintén elveszett.) Maga a vers sajátos helyet foglal el az 1903 nyarán írt versek között: Babits ekkor portré- és tájleíró jellegű versekkel kísérletezett (l. pl. *Dolorosa, Privata,* ill. *Estefelé, [Egyszer, például…]*), a műfajválasztással is kifejezésre juttatva képzőművészeti érdeklődését. A jelen vers sajátos önportré, amint a maga *elvonultságában* költői hivatására készülődő fiatalembert vizsgálja némileg elidegenítve és ironikusan, környezete és a saját szemszögéből. A vers nyitóképében Arany *Visszatekintés* (1852) c. verse 15–18. sorainak reminiszcenciája érződik: *„Az ifjuság szép kertébe / Vaskorláton néztem át. // Félve nyúltam egyszer-máskor / Egy rózsát szakasztani”.*

(Babitsnál: „Ki ez a […] legényke, / ki nemhogy a rózsákat törné, / szobában szárad el szegényke?”) – Lásd még *[Tápláló, enyhe levegőben…]* c. vers jegyzete.

Magyarázat

29. sor: *polyvadt* – polyvás / pelyvás (pelyva: 1. a pázsitfüvek és a sásfélék virágát körülvevő hártyás levélke. 2. A gabonaszemet borító, csépléskor leváló ilyen levélkék tömege.)

71

[Tápláló, enyhe levegőben…]

Az *Angyalos könyv*ben a második füzetet lezáró tartalomjegyzék utáni versek 6. darabja, mellette „1902 vagy 903 szept!” datálás olvasható. – Összevetve a verset az adott periódus termésével, egyértelműnek tűnik a későbbi keltezés, Babits ugyanis csak 1903 nyarán kezd tájképjellegű versekkel is próbálkozni. Mint az *Elvonult* c. vers jegyzetében már jeleztük, ez év nyaráról mindössze három levél maradt fenn, valamennyi György Oszkártól, akinek Babits valamikor augusztus végén elküldte még két versét, közülük azonban csak az *Elvonult*at említi cím szerint. Ugyanebben a levélben azonban az egyik mondatába szőve tesz egy idézőjeles megjegyzést, miszerint a magyar „Testvértelen ága nemének” – az utalás nem lehet véletlen, s azt nyilvánvalóan Babits értette is, hiszen kedves szerzőjétől, Vörösmartytól származik. (Talán hivatkozott is rá levelében, melyben a két verset elküldte.) A *Zrínyi* c. vers első három sora így hangzik: „Néz nyúgatra, borús szemmel néz vissza keletre / A magyar, elszakadott testvértelen ága nemének; / A könyörü eget, a földet vizsgálja hiába”. (Vö. BML 1890–1906, 55., 410. – Idézi még *Az ifjú Vörösmarty* [1911] és *A magyar jellemről* [1939] c. esszéjében is Babits; vö. BMTE 253., 529., 552.) Babits versére ez a nyitókép bizonyára hatott, és a vers 6. sora vissza is utal rá,

mikor is két *testvéri ág*hoz hasonítja az alkonyt és a hajnalt. (A BML 1890–1906 e kapcsolatról már nem tesz említést.) A verset mindezek figyelembevételével szeptember helyett inkább augusztus végére datáljuk (az ősz érkezte ez esetben közvetve a tanévkezdésre is utalás lehet), mikor Babits még Szekszárdon tartózkodott. A vers képvilága szintén a vidéki, s nem a budapesti keltezést valószínűsíti.

Babits egy évvel később, 1904. augusztus 2-án Szekszárdon levelet fogalmaz a „tizenhat évesnek" tűnő, egyetemista Zalai Bélának (1882–1915), amelyet azonban nem küld el neki. Ebben „régi töredékverseként" említi a *Tápláló enyhe levegőben…* kezdetű versét és idézi is azt teljes terjedelmében – a vonatkozó levélrészlet, amelyben Babits értelmezési támpontokat is vázol a vershez: „Miért ne lehetne valaki kétszer, x-szer, (n-1)-szer (mindég csak n-1-szer, kelleténél eggyel kevesebbszer!) tizenhat éves? Hányszor voltam én! (Lám, már egészen bennvagyok a vénasszonyok vigasztaló tónusában: magamat hozom például, mint szokás!) Ugy bizony: hányszor ujráztam én is tizenhatodik tavaszomat (s őszemet; mindegy –), öreges arcom, s buskomor járásom csúfjára! S valóban, mindent összevéve, nem tudom, nem vagyok-e sokban még most is tizenhatéves? S ön csak egy évvel idősebb nálam… s az ön kedélye mennyivel fiatalabb az enyimnél! Miért ne lehetnénk mi még 16 évesek?

Szégyennek érezzük. Szégyen ez? Nihil humanum… Bajként nyögjük. Baj ez? Mindenesetre, aki szerencsétlennek hiszi magát, az szerencsétlen… addig, mint Fénélon mondja. De mért ne járhatna ifju kedv is e durcás úntság gyászruhájában? Hisz az úntság maga is kedv, kedv és kielégítetlenség. Az a régi töredékversem megfordítva is époly banális és époly igaz: [itt következik a *Tápláló, enyhe levegőben…*]

Igen; és borongós égben, ólomlevegőben, szürke szinekben a tavasz is mért versenyez oly sokszor az ősszel? Az ifjuság talán szivesebben majmolja az aggkort, amint az őt; mert az ifjuság egyáltalában szivesebben majmol, és szereti azt, ami nem az övé.

Hódító-, utazó-, ragadozó-kedv,: életkedv végelemzésben ez is – csakhogy más ruhában. S az ifjuság szereti a toiletteváltást.” (A levélfogalmazvány itt megszakad; l. BML 1998, 93–94. – Babits később, egy ehhez hasonló tartalmú levelet megírt és elküldött Zalai Bélának, a hozzá írt levelek azonban nem maradtak fenn. (Feltevésünk szerint e levélrészletben kimondatlanul is Nietzsche „örök visszatérés” teóriájának illusztrálása hozza fel a verset Babits; a filozófusnak készülő Zalai konkrét hivatkozás nélkül is nyilván értette azt.)

A levélben idézett vers teljes egészében megegyezik az *Angyalos könyv*beli szöveggel, így feltételezhetően Babits azt nem emlékezetből írta le, hanem másolta – elképzelhető, hogy miután 1903 augusztusában megírta, otthon hagyta (felejtette) a kéziratot és csak egy év múltán, mikor hosszabb időt töltött otthon, került ismét a kezébe.

Magyarázat az idézett levélfogalmazványhoz

Nihil humanum… – a Terentius-idézet (Heautontimorumenus 77.) pontosan: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. (Ember vagyok, semmi sem idegen tőlem, ami emberi.)

Fénelon – François de Salignac de la Mothe Fénelon (1651–1715) francia író, teológus. Az idézet forrása a *Les aventures de Télémaque* (1699) c. regényből: „Azután feltették [a vének] a második kérdést, illyetén szókkal: Minden emberek között kicsoda a legbóldogtalanabb? […] Lesbus szigetébül jött egy bölcs, ez azt mondta, az minden embereknél bóldogtalanabb, a ki magát annak tartya, mert bóldogtalanság nem annyira áll magokban a dolgokban, mellyeket szenvedünk, mint abban a türhetetlenségben, mellyel bajunkat nevellyük.” (*Telemaknak, az Ulisses fiának csudálatos történetei.* Ford.: Domokos Lajos. Szöveggond., bev. Köpeczi Béla. Magyar Helikon, Bp. 1980. 474. – Magyarul 1755-ben és 1783-ban is megjelent már.)

SZAKIRODALMI RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Babits 1973
Babits Mihály: *Könyvről könyvre.* Sajtó alá rendezte és az utószót írta Belia György. Magyar Helikon, Budapest, 1973.

Babits 1978
Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok I–II.* Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. (Babits Mihály művei)

Belia 1983
Belia György: *Babits Mihály tanulóévei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

BMB I–II.
Babits Mihály beszélgetőfüzetei I–II. A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

BMET I–II.
Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok I–II.* Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. (Babits Mihály művei)

BMKL I
Babits Mihály kéziratai és levelezése. (Katalógus) I. Analekták. Összeállította Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Melczer Tibor, Nemeskéri Erika. Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993. (Klasszikus magyar írók kéziratainak és levelezésének katalógusai [3] – sorozatszerkesztő Láng István.)

BMKM
Babits Mihály kisebb műfordításai. Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. (Babits Mihály művei)

BMKP
Babits Mihály: *Kisprózai alkotások.* Sajtó alá rendezte Némediné Kiss Adrienn, Szántó Gábor András. Argumentum, Budapest, 2010. (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása – Szerkeszti Sipos Lajos)

BML 1890–1906
Babits Mihály levelezése, 1890–1906. Sajtó alá rendezte Zsoldos Sándor. Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, Budapest, 1998.

Buda 1996
A Babits család levelezése. Szerkesztette, válogatta, a szöveget gondozta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Buda Attila. Universitas Kiadó, Budapest, 1996.

Buda 2006
„Különös emberi háló”. Ami a Babits család levelezéséből kimaradt. A leveleket összegyűjtötte, válogatta, sajtó alá rendezte Buda Attila. A szülőház történetét írta Lovas Csilla. Universitas Kiadó, Budapest, 2006.

Buda 2007
Buda Attila: *Teremtő utánzás.* Babits-tanulmányok. Ráció Kiadó, Budapest, 2007.

Csányi 1990
Csányi László: *Babits átváltozásai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. (Egyéniség és alkotás)

Gál 1942
Gál István: *Babits és az angol irodalom.* Kiadja a Tisza István Tudományegyetem Angol Szemináriuma, Debrecen, 1942. (Debreceni Angol Dolgozatok VII.)

Grezsa 1964
Grezsa Ferenc: *Juhász Gyula egyetemi évei 1902–1906.* Akadémiai Kiadó – MTA Irodalomtörténeti Intézete, Budapest, 1964. (Irodalomtörténeti Füzetek 44. sz.)

Irodalomtörténet I-II.
Babits Mihály: *Az európai irodalom története.* Nyugat, Budapest, 1936. (Reprint: Auktor, Budapest, 1991.)

It 1943
Rédey Tivadar: *Babits Mihály kritikusi „stílusgyakorlata” 1905-ből.* Irodalomtörténet, 1943. 1. sz. 81–86.

It 1975/2
Gál István: *Babits egyes verseinek keletkezéséről.* Irodalomtörténet, 1975. 2. sz. 443–462.

ItK, 1963/1
Győrffy Miklós: *Babits ismeretlen levelei és fiatalkori rímjátékai.* ItK, 1963. [1. sz.] 89–92.

ItK 1994/5–6
Kelevéz Ágnes: *Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről.* Irodalomtörténeti Közlemények, 1994. 5–6. sz. 743–757.

Juhász G. 1928
Juhász Géza: *Babits Mihály.* A „Studium” kiadása, Budapest, 1928. (Kortársaink 1.)

Kardos 1972
Kardos Pál: *Babits Mihály.* Budapest, Gondolat, 1972.

Kelevéz 1998
Kelevéz Ágnes: *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez.* Argumentum, Budapest, 1998.

Kelevéz 2008
Kelevéz Ágnes: *„Kit új korokba küldtek régi révek” – Babits útján az antikvitástól napjainkig.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2008.

Keresztül
Babits Mihály: *Keresztülkasul az életemen.* (Török Sophie: *Költészet és valóság* – utószó) Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T. kiadása, Budapest, 1939. (Második kiadás: Pesti Szalon, Budapest, 1993. – Bodnár György utószavával.)

Krit 1973/10
Gál István: *Babits ifjúkori verse Zoláról.* Kritika, 1973. okt., 10. sz. 18.

Madách 2005
Madách Imre: *Az ember tragédiája. Drámai költemény.* Szinoptikus kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta Kerényi Ferenc. A mű kéziratának írásszakértői vizsgálatát végezte Wohlrab József. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005.

Melczer 1985
Babits Mihály: *Aki a kékes égbe néz.* Kötetekből kimaradt versek és töredékek. A szövegeket válogatta, gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Melczer Tibor. Magvető Kiadó, Budapest, 1985.

Rába 1981
Rába György: *Babits Mihály költészete 1903–1920.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Rába 1983
Rába György: *Babits Mihály.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

Róna 2011
Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1883–1908.* Balassi Kiadó, Budapest, 2011. (Babits-kronológia 1.)

Róna 2013
Róna Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914.* Balassi Kiadó, Budapest, 2013. (Babits-kronológia 2.)

Téglás 1997
Babits Mihály: „*Itt a halk és komoly beszéd ideje.*” Interjúk, nyilatkozatok vallomások. Sajtó alá rendezte Téglás János. Pauz–Westermann, Celldömölk, 1997.

Téglás 2000
„most én vagyok hang helyetted…” Török Sophie Babits Mihályról. A kötetet összeállította, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Téglás János. Palatinus Könyvek, Budapest, 2000.

Ttáj 1973/11
Gál István: *Babits-dokumentumok.* Tiszatáj, 1973. nov., 11. sz. 67–77.

Tüskés 1984
Babits és Pécs. Vallomások, dokumentumok, emlékek. Válogatta és összeállította Tüskés Tibor. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1984.

EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

ang = angol
Bp. = Budapest
c. = című
Dt = Dunántúl
f. = fólió
fr. = francia
gör = görög
héb = héber
I. h. = idézett hely
ill. = illetve
i. m. = idézett mű
It = Irodalomtörténet
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények
l. = lásd
lat = latin
ltsz = leltári szám
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Kézirattár)
Ny = Nyugat
OSZK = Országos Széchényi Könyvtár (Kézirattár)
PIM = Petőfi Irodalmi Múzeum
sz. = szám, számú
Ttáj = Tiszatáj
uo. = ugyanott
vmely = valamely
vö. = vesd össze
vsz. = versszak
WMMM Kgy = Wosinsky Mór Megyei Múzeum kéziratgyűjteménye, Szekszárd

AZ *ANGYALOS KÖNYV* ELSŐ FÜZETÉNEK TARTALOMJEGYZÉKE, A KÖLTŐ DATÁLÁSAIVAL
(1–21. fólió)

Troubadour-kor

1. f. ***Napszálltakor*** *[utólag beragasztva]*

1900. júl.–decz.

2. f. rektó–verzó
Első szerelem
1. *[Furcsa bizony, ha vesszük, furcsa…]*
2. *[Én Istenem, nem híttem volna…]*
3. *[Álom, álom, édes álom…]*
4. *[Érte emészt a szerelem…]*
5. *[Ha volna kedves álomképem…]*
6. *[Zöld udvarra kis veranda nyílik…]*
7. *[Balaton víze messze innen…]*

2. f. verzó–4. f. rektó
Etelka
1. *[Szőkét imádtam eddig…]*
2. *[Csodálatos kertben jártam…]*
3. *[Kicsiny levélke lepkeszárnyon…]*
4. *[Uj kasza fénylik aratáskor…]*
5. *[Csöndes esső csöpörészik…]*
6. *[A földkeregségébe…]*
7. *[Távol Kárpátok ormán…]*
8. *[Éjszaka lett, lefeküdtem…]*
9. *[Álmodom csak, összevissza…]*
10. *[Ha még soká nem látom őt meg…]*
11. *[Nevét százszor kiáltom…]*
12. *[Vége hát a szép regénynek…]*
13. *[Elmúlt szerelmemen tünődöm…]*

4. f. rektó
Diák-nóta
Emlék

1901. jan.–máj.

4. f. rektó–verzó
Játékok
1. *Gyürü-dal*
2. *Giccz*

4. f. verzó
Epizódok
1. *[Az emberek…]*
2. *[Áldjon meg az Isten…]*
3. *[Minden kőt vág gyémántkristály…]*

szept.–dec.
5. f. rektó–verzó
4. *[Kikönyöklöm ablakomon…]*
5. *[Öleljelek meg téged…]*
6. *[Két hétig folyton együtt voltak…]*
7. *[Mint a csillag, oly tündéri…]*
8. *[Te a diványon ültél…]*
9. *[Megyek világhóditó háborúra…]*

5. f. verzó–6–7. f. rektó–verzó
Egy tél Budapesten
1. *[Pesten minden van, ami…]*
2. *[Tüzes legény mind az ördög…]*
3. *[Öregszel, esztendő, öregszel…]*
4. *[Ma még ott áll a fenyőfa…]*
5. *[Az utcán, hűvös éjben…]*
6. *[Olvad a hó, nagy lucsok van…]*
7. *[Sok a város háztetője…]*
8. *[Ugy elolvadt mind a hó…]*
9. *[Hítt a méltóságos asszony…]*
10. *[Meglátom újra hát a szép falút…]*

1902. jan.–febr.
11. *[Bolond tél ez, bolond tél ez…]*
12. *[Akác tövén, bokor fején…]*
13. *[Csak ebben a percben történt…]*
14. *[Szép arcod vágyom nézni…]*
15. *[Jó Petőfi, elővesszlek…]*
16. *[Te Pesten voltál…]*
17. *[Olyan szomoru dolgot láttam…]*
18. *[Egy pillantás: az semmi…]*
19. *[A napfény fürdik utcaporban…]*

7. f. verzó
Mai világ

7. f. verzó–8. rektó
Hazajáró lélek

8. f. rektó
Reggeli séta

8. f. rektó–verzó
Egy politikushoz

jun.–okt.

8. f. verzó
Rómeó és Júlia

8. f. verzó–9. f. rektó
Erzsike
1. [Ez ám a szép leány csak…]
2. [Rózsa volnék, piros volnék…]
3. [Az élet kedve lep meg…]
4. [Mily meghitt a kis szobácska…]

9. f. rektó
Zsófi néni pápaszeme
Mi az élet, mi a czél?

9. f. verzó
Ez az élet…
1. [Ez az élet olyan furcsa…]
2. [Ez az élet biztos méreg…]

9. f. verzó–10. f. rektó
Magyarország
[I.] [Egy királyi asszonyt láttam…]
II.[Látja már a csábító…]

10. f. rektó
Világ folyása

10. f. rektó–verzó
A nagy kerék

10. f. verzó–11. rektó
Heine
1. [Henrit a kis Zefina…]
2. [Lánggal, karddal nem küzd ám…]
3. [A Louvre-múzeumnak…]

11. f. rektó–verzó
Dolgozzatok…

11. f. verzó–12. rektó
Pókháló

12. f. rektó
Szégyen, gyalázat!

12. f. rektó
Intés

12. f. verzó
Harczban megálltál…

12. f. verzó
Szél őfelsége

12. f. verzó–13. rektó
A dunaparti kis leány…
1. *[A dunaparti kis leány…]*
2. *[A virágot, amit adtál, édesem…]*
3. *[Mi vagy te? Tündérálom…]*
4. *[Kéred az arcképemet…]*
5. *[Besározták a kéményt a ház felett…]*

13. f. rektó
A búbánathoz

13. f. rektó–verzó
Az élet sakkjátékában…

13. f. verzó
Az erdők panasza

14. f. rektó
Phaëton

14. f. rektó–verzó
Nyári éj
1. *[Boldog szivem, ha sír magán…]*
2. *[Hegedűl a tücskök ezre…]*
3. *[Vagy tán mégsem az lesz sorsom…]*

14. f. verzó
Alku a sorssal
Gyászének

15. f. rektó
Genezis
Nem tetszik az nékem…
Ősz
1. *[A világban járva-kelve…]*
2. *[„Menj, távozz innen, sötét ember…”]*

15. f. rektó–16. f. rektó
Szüret idején
1. *[Ahol nincs, ott ne keress…]*
2. *[Gólya ül a templomtornyon…]*
3. *[Esik eső, nő a szőllőszem…]*
4. *(Recept)*
5. *[Ha én az Istennek lettem volna…]*
6. *[Ilyen őrült vigalomból…]*

7. [Az élet gondja, láza…]
8. [Ha csak álmaimban látom…]
9. [Nem tudok aludni…]
10. [Óh hogy minden édes perc úgy illan…]

16. f. verzó
Lelkemből

nov.–decz.

16. f. verzó
Levél

16. f. verzó–17. f. rektó
Mikor majd eljön a nagy rengés

17. f. rektó
Apotheózis
Egy lánynak

17. f. verzó
Némuljatok…

18. f. rektó
Ars poëtica

18. f. rektó–verzó
Jégvirágok
1. [A lejtőn alúl…]
2. [Vissza-vissza nézett…]
3. [Kis hugocskám, ringatgatva…]
4. [Esik a hó, azt mondjátok…]
1903. jan.–márcz.
5. [Ez aztán a napsugára…]

18. f. verzó–19. f. rektó
Egyházpolitika

19. f. rektó
Könyvtárban

19. f. rektó–20. f. rektó
A költészet katekízmusa
I.[Céltalan minden e világon…]
II.[Múzsámért kínos énekekkel…]
III.[A dalnak titkos műhelyét…]
IV.[Mikért ma verseng minden újság…]
V.[És mégis egyre bánt a dalszomj…]

20. f. rektó
Erdős Renée

márcz.

20. f. rektó–verzó
Zola

20. f. verzó
Templomban
Tavasz nyílik

20. f. verzó–21. f. rektó
Ábrándok

21. f. rektó–verzó
Viharjelek

21. f. verzó
Magamhoz
Test és lélek

aprilis

21. f. verzó
Idyll
Memento

*

22. f. verzó
Óda a lányokhoz *[utólag beragasztva]*

*

Az Angyalos könyv *három egybekötött füzetének (1–237 fólió) együttes leírását l.* BMKL I, 257–266., ill. Kelevéz 1998, 245–266.

FÜGGELÉK

VERSEK

1900. JÚLIUS – 1903. DECEMBER

1

Első szerelem

Ifju és naiv
Ekkor még a sziv:
Mást se tesz, csak egyre
Álmod, énekel,
Magának is mindegy,
Hogy kiről, kivel?

1.

Furcsa bizony, ha vesszük, furcsa
Ez az egész dolog,
Hogy én reája annyit, annyit,
De annyit gondolok.

Ő nékem semmim, épen semmim,
És mégis mindenem;
Azért vagyok, hejh én őnéki
Valóban semmi sem.

Gondol-e rám csak annyit néha,
Mint kedves madárkáira?
Gondolja-é, hogy van egy ember,
Kinek ő minden sóhaja?

Furcsa bizony, ha vesszük, furcsa,
Ez az egész dolog,
Hogy ő reám semmit, de semmit,
S én mindig rája gondolok.

2.

Én Istenem, nem híttem volna,
Hogy ilyen szép a szerelem,
Én Istenem, de boldoggá tesz,
Hogy ezt a kis lányt szeretem.
Kószál fejemben röpke ábránd,
Nincsen hozzá egy eszme hű,
Szivemben érzet, álom, édes,
Eloszlik, hogyha keserű.

Már mindenképen üdvös, bájos
Kedves dolog a szerelem,
Nem adnám semmi, semmi kincsért,
Hogy ezt a kis lányt szeretem,
Mert őt kivált, a legszebb legjobb.,(?)
Ifjú leányt az ég alatt
Szeretni kell, szeretni édes,(?)
Szeretni bűvös gondolat.

Ezen az árva, púszta földön
Egyetlen üdv a szerelem,
De oly nagy üdv, hogy édesebbet
Nem érezhetnek égbe' sem:
Szegény ifjú, ki nem szerethet,

Élő holt, festett sírhalom;
Én Istenem, de boldoggá tesz,
Hogy én szerethetek nagyon.

3.

Álom, álom, édes álom…
Lesz-e nékem édes párom?
És ha lészen, hát ki lészen? –
Add Istenem, hogy ő légyen.

Hajnal, hajnal, rózsahajnal…
Ő a földön égi angyal,
Ő az égnek földi lánya,
Jó Uristen hajnalálma.

4.

Érte emészt a szerelem,
Meglehet, hogy elemészt.
Eddig is már a lelkemen
Nem hagyott csak felerészt,
Nem tudok már gondolkozni,
Egyre oda tévedek:
Óh azok a szőke fürtök,
Óh azok a kék szemek!

Óh ha én átkarolhatnám
Gömbölyü hó nyakadat!
Óh ha én megcsókolhatnám
Pici piros ajakad!
Óh ha játszhatnék hajaddal!
Sütne rám tekinteted!
Óh azok a szőke fürtök!
Óh azok a kék szemek!

5.

Ha volna kedves álomképem,
Amelyre sóvárgok nagyon,
Az volna, hogy hadd haljak véled
Együtt meg édes angyalom.

És át az angyalok honába
Vezessen tiszta szellemed;
Ha te ajálsz erényeiddel,
Tudom, hogy béeresztenek.

S büszkén belépek, boldogabban
Melletted, mint az angyalok,
Óh mert te szebb vagy édes álmom,
Mert százszor szebb vagy, mint azok.

6.

Zöld udvarra kis veranda nyílik,
Ablakában szép virágszál nyílik,
Szép virágot öntözi szebb lányka –
Jaj de sokszor gondolok reája!

Kis veranda, kit rejtesz magadban,
Érte égek édes gondolatban –
Kis veranda világos, virágos,
De a lelkem sötét, pusztaságos.

Egy virágot rejt csakis magába'
Ez a világ legszebbik virága,
Kis veranda zöld udvarra nyíló
Ablakába' legszebb rózsabimbó.

7.

Balaton víze messze innen
Te ott vagy szőke lány,
Balaton víze szép tündére
Te vagy magad talán.

Mondják, e tündér pajkos kedve
Az emberekkel úgy telik:
Hamissan nékik visszazengi,
Mit szól neki mindenik.

Óh bár Tihany hires tündére
Te volnál szőke lány:
Mit én szólnék tenéked, vissza-
Sugnád azt is talán.

[1900. nyár]

2

Etelka

1.

Szőkét imádtam eddig,
Most barna jött elém,
S miatta perc alatt a
Szőkét elfeledém.

Csillagszempára kék ég
Szép nyári éjjelen –
A nappalit, napossat
Miatta feledem.

Ő megigézve engem
Hajával megkötött,
S felejtem az arany fényt
E gyászfürtök között.

2.

Csodálatos kertben jártam,
Nyilt sok rózsa, tulipánt ott,
Bűbájossan csilingeltek
Tündérszép harangvirágok.

S mind az édes kis virágok
Félve tőlem elrejtőztek:
Bizonyára azt hitték, hogy
Le akarom tépni őket.

Ne féljetek, kis virágok,
Nyugton, épen lehettek ti:
Egyet, egyet úgy kivánnék,
Mért nem bírom azt leszedni!

3.

Kicsiny levélke lepkeszárnyon
Repülj az édes lány elé,
Miként utassát hűvös árnyon
Ha játszi szellő föllelé,
Lehúllt falombját megragadja,
A napsugárra elviszi,
S olvasztja sárszinét aranyba,
Amint a napfényt élvezi:
Ugy én szerelmem napsugára
Hőt áraszt színed hűlt havára,
S tündöklő lesz a papiros,
A fekete betű – piros.

De mit is irjak? Hisz te jobban
Ismered árva szívemet:
Amint az egyet félve dobban,
Te messziről megérezed.

Elég leírni, hogy szeretlek,
Tudom, tudod te jól, mi az:
Hisz kell szeretnie szivednek,
Azért vagy oly nyiló tavasz.
Tudod, mit érzek én irántad,
Miért halok meg majd utánad,
S talán nem is bánod nagyon
És – jóizűt nevetsz azon.

4.

Uj kasza fénylik aratáskor,
Dől ki kalásza gabonástól,
Ne dőlj ki, kalász, mert vagy aranyos
Mint a rózsám arca, barna-piros.

Uj kasza már nem fénylik tovább,
Nem fényli túl a napnyugotát:
Nap, ne nyugodj le, mert vagy tüzelő,
Mint a rózsám szeme, fénylövelő.

5.

Csöndes esső csöpörészik,
Nézem magas utját végig:
Éghez érő vékony nádszál,
Voltál-e te a rózsámnál?

De hát hogyne lettél volna?
Fenn az égben kóborolva
Nem lehet az, hogy nem láttad
Az én édes szép rózsámat.

Oly fiatal… még nem régen
Hiszen ott élt, angyalképen:
Óh ha akkor jártál ottan:
Mondd meg, mit gondolt én rólam?

Meglátott-e itt a földön,
Amint éltem búban töltöm,
S néha-néha rámnéztében
Csillogott-e köny szemében?

6.

A földkerekségébe’
Ha lennénk egymagunk,
Bizonnyal nékünk kéne
Egymásba bomlanunk.

S a földnek bárha lennénk
Legmesszebb két helyén,
Ott is egymásra lelnénk
Én meg te, te meg én.

Fekete fürtös fődet
Vállamra hajtanád,
A gond elfutna tőled
S gyönyör találna rád.

S hát én de boldog lennék,
Elmondani sem birom!

Borúlna ránk a mennyég,
Az új paradicsom!

A föld kerekségén ha
Lennénk csak egymagunk…
Látod, de kár az néha,
Hogy oly sokan vagyunk!

7.

Távol Kárpátok ormán
– Igy szól egy szép rege –
Rejtélyes tündértó áll,
Tengerszem a neve.

Tengernek azért híják,
Mert tengermélybe vész,
Szemnek, mert mint leányszem,
Veszedelmes bájjal néz.

E tót sohase láttam,
Táján se jártam én –
És mégis, mintha, mintha
Olyan jól ismerném…

8.

Éjszaka lett, lefeküdtem,
Lidércnyomás ült fölöttem –
Ördögadta boszorkája:
Mért tündéri szép orcája?

Éjszaka lett, lefeküdtem,
Tündér jelent meg előttem –
Lelkemadta szép tündére:
Mért boszorka szíve mélye?

9.

Álmodom csak, összevissza.
Rólad édes angyalom,
S álmaimat zengi folyton
Únos únton új dalom.

S elröpíti hozzád, édes,
Dalom, amit álmodom,
És hogy álmodj te is rólam,
Megfordítom vánkosom…

10.

Ha még soká nem látom őt meg,
Nem tom, mi lesz velem,
Türelmetlenség eddig is már
Majd szétszakítja kebelem,
Szivem kicsiny kalitkájában
Fogoly madár a szerelem,
Ő tette foglyul; ő miatta
Készül kitörni hírtelen.

A tükörkép elillan csalfán,
Ha nincs előtte a való,

Csak szende képe a szivemből
Ne légyen ily elillanó,
Ő szőtte mind az életembe,
Mi van pár pillanatja jó:
Szerelmem szép, de gyors madára,
Sem képének szelid sugára,
Egyik se légyen oly csaló.

Pedig már érzem elvesztésük:
E két dolog közt habozom:
Ha még soká nem látom őt meg,
Beállok büntető rendőrnek,
Hozzámegyek, s megkínozom,
Vagy elmulatva, elfeledve
Sok szép leány között,
Varázsláncát kettészakítom,
Mellyel szorosra megkötött.

11.

Nevét százszor kiáltom
Az éjbe – hasztalan:
Ha kinevetnek érte,
Annak mi haszna van?

Előttem látom folyton
Szép selymes fürteit –
Mi haszna, hogyha rólam
Ő megfeledkezik?

Hirt sem hallok felőle,
Csak néha rosszakat, –
Mi haszna, hogyha szívem
Meg erre sem szakad?

Már én igádat rólam
Lerázom, szerelem –
Szép selymes fürtit többé
Elém se képzelem.

12.

Vége hát a szép regénynek
És az ábrándoknak is:
Hűtelenné lett a kedves
És a hű költő hamis.

Most látom csak, most tudom csak,
Mim volt ez a szerelem:
Hejh a meddig benne voltam,
Ugy átkoztam!… s íme mostan
Ugy kivánnám! … s nem lelem.

S szídom érte ezt a sorsot
Amért tőle igy megfosztott,
Pedig oka én vagyok:
Mindennel megáldott Isten –
Mért hogy mégis nyugtom nincsen,
S fájdalmaim oly nagyok?!

Hejh pedig csak szép az élet

S benne szép a szerelem!
Hejh, miért nem tudjuk már mi
Megbecsűlni, fölhasználni
Egyiket sem – sohasem?! –

13.

Elmúlt szerelmemen tünődöm,
Mint éji bús bagolymadár,
Mely akkor ébred mély álmából,
Midőn a nap letűne már.

Mig nappal fénylett fönn az égen,
Ő addig mélyen álmodott –
S ébredve vérzőn halni látta
A mindent éltető napot.

[1900 nyár]

3

Diák-nóta

Még azt mondja a bölcs páter
Kétszinüségébe':
Sohse nézzek lány szemébe,
Kancsó fenekére.

Hagyjam édes hajnaléltem
Múlni gyümölcs nélkül,
Másképp Isten vétkeimmel
Soha ki nem békül.

Már ha néked szép tavasznál
Jobban izlik hó, fagy:
Csak parancsolj tenmagadnak,
Eb ura fakó vagy.

Én tovább is ifju éltem
Gondtalanul élem,
Hűlt szivek fagyos fejéhez
Magamat nem mérem.

Tarts sokáig, tarts örökké
Édes ifjuságom,
S hagyd szivemre, hogyha eltűnsz,
Tűzni szép virágom.

[1900. ősz]

4

Emlék

Tél van ujra; hull a tenger
Hópihe:
Édes álom lep meg engem,

Nézve tarka estibe.

Lágy pehelyke, hulldogállva
Szállj felém:
Mint első szerelmem álma,
Könnyü, tiszta, hófehér.

[1900. december]

5

Játékok

1.

Gyürü-dal

„Kinek van
Kinek van
Karikagyürűje,
Annak van,
Annak van
Igaz szeretője” –
Nincs neked
Édesem,
Hejh pedig lehetne:
Lelhetnél
Énbennem
Tiszta szeretetre.

Sss te a
Gyűrüdet
Tova kicsi szálon:
Középen
A babám
Rája ne találjon.
Nem dugnám,
Odadnám,
Csak egy kicsit kérne:
Igérne
Adna is
Csókra csókot érte.

„Hamar a
Markodat
Csapd fel, üsd föl édes:
Ne játszd a
Gyűrüdet
Szomszédod kezéhez!”
Csapd magad,
Üss reá: –
Jaj, kacsód de bársony:
Megrezzen
A kezem
Líliomnyomáson.

„Kinek van
Kinek van
Karikagyürűje
Annak van

Annak van
Igaz szeretője”
Van neked
Ujjadon
Drága gyürü, fényes:
Add nekem,
Drágábbat
Adok érte, édes.

2.

Gicc

(Dunántuli társasjáték, karácsonytól
ujévig játszák – dióval.)

Együtt ült már a társaság,
Röpült a tréfa, vicc,
És rögtön a theák után
Megkezdődött a gicc.

A gicc szép játék, hogyha szép
Partnerra szert tehetsz,
Légy csalfa csak, s kezedre csap –
Az ám az édes hecc.

A giccet meg nem únom én,
Mig partnerom maradsz,
Akár örökre elmarad
Az ujévi malac.

[1901. újév körül]

6

Epizódok

Az emberek
Szidják a napot,
Mert fölkelt, vagy
Mert lenyúgodott.

Már én nékem
Szép minden szaka:
Szép a nappal,
S szép az éjszaka.

Szép a nappal,
Mint aranyhajár,
S szép az éj, mint
Szemcsillagsugár.

2.

Áldjon meg az Isten,
Hogy te olyan szép vagy!
Verjen meg az Isten,
Hogy olyan kevély vagy!
Gyönyörü szempárod
Mért sütöd a földre?

Nem akarod tán, hogy
Olvassak belőle?
Pedig az lenne csak
Tündéri olvasmány,
Tudom Isten, mindíg
Felőle álmodnám –
De jót-e vagy rosszat
Álmodnék-e róla?
Hejh annak csupán csak
Te vagy a tudója!
Óh ha rosszat álmodnék,
Ne add értésemre:
Ugyis elég panaszom
Van a szerelemre.

3.

Minden kőt vág gyémántkristály,
Ily gyémánt a te szived:
Megkarcolta szivem' is már,
A legkeményebb követ.

Hejh te gyémánt, hogy lehetsz te
Annál is keményebb kő?
Hogyha mindent megsértesz, te
Mért nem vagy sebezhető?

4.

Kikönyöklöm ablakomon
Csöndes nyári éjszakákon,
S elmerengek messze-messze
Csillagfényen, holdsugáron.

Egyszerre csak ki fölöttem
Még egy fényes csillag gyúlik,
Olyan nagyon szépen ragyog,
Szinte félek, hogy lehúllik…

5.

Öleljelek meg téged,
Azt mondod, ifju lány,
Öleljelek meg, akkor
Boldog leszek talán.

Nem ölellek meg téged:
A haszna is kevés:
Engem nem boldogít a
Megkínált ölelés.

Nem ölellek meg téged,
Ugyis boldog vagyok,
Nélkűled menybe, véled
Pokolba juthatok.

Nem ölellek meg téged:
Karom is fáj nagyon:
Sokat öleltem véle
Egyetlen angyalom.

6.

Két hétig folyton együtt voltak,
Bomoltak egy a más után,
Szerelmet százszor is vallottak,
Egyszer pöröltek ők csupán.

Aztán elvált az egyik messze
Erdélyi havasok közé,
Imádóját meg gúnyos sorsa
A fővárosba üldözé.

És soha többet itt a földön
A víg pár össze nem kerűl:
Egész szerelmük néhány képes-
Kártyába, többe nem kerűl.

7.

Mint a csillag, oly tündéri
Szép a két kökényszemed –
Mint a csillag, olyan messze
Ég a két kökényszemed.

Megállj! Én a szerelmemmel
Olyan nagy bűvész vagyok:
Megmászom a magas eget,
Lehozom a csillagot.

8.

Te a diványon ültél,
Én széken, jobbodon,
Közöttünk volt a kályha
S melegitett nagyon.

Neked jobb arcod lett tüzes,
Balarcom énnekem –
Megállj, te rágalmazó kályha!
Segítek én ezen:

Melléd ülök baloldalt; van még
Hely ott nekem való –
De a természet sok szeszélye
Ki sem számítható.

Neked balarcod lett tüz erre,
Nekem jobbarcom lángolt, –
Pedig a kályha mindkettőnknek
Már jobbik oldalán volt.

9.

Megyek világhóditó háborúra
Szerelmem kis csatáit itt hagyom,
Egy szőke veszte már nem hangol búra,
Egy barna könnye már nem sújt agyon:
Mit nékem szőke, barna? A világon
Van annyi eltaposható virág.
Minek ma meghódítására vágyom,
Nem egy virág, de az egész világ.

[1901]

7

Egy tél Budapesten

1.

Pesten minden van, ami
Kell a szájnak, szemnek,
Mit az ország városi
Szerteszét teremnek.

Van itt dió, mogyoró,
Gyermekeknek sok más,
Székelygulyás, juhturó,
Debreceni kolbász.

Dióspatkó Pozsonyból,
Hal balatonbéli,
Valódi szegzárdi bor,
Legfellebb, ha – pécsi.

Van hunyadi várkastély,
Van Ős Budavára,
Varjuvaj és kakastéj
Akad bizonyára.

Egy csak, amit szeretnék
Egy, amit nem látok:
Hű erdélyi menyecskék,
Szűz alföldi lányok.

2.

Tüzes legény mind az ördög,
Az angyalok szép leányok,
Belzebúb fiai versent
Bolondúlnak ő utánok.

Mivel pedig nem mehetnek
Vizitelni föl az égbe,
Tenger illatos levélkét
Küldenek föl minden évbe'.

Sok levélke, ánzixkártya
Gyűl föl ott egy hosszu évig,
Ám a jólnevelt angyalkák
Rendre-sorra összetépik.

Összetépik minden évben
Mind a tenger sok levelet:
Hull a földre, hull a földre
Sok kicsinyke papirszelet.

A sok hosszu délutánon
Foglalkoznak egyre véle:
Jaj de annyi a szerelem,
Jut dolog az egész télre.

3.

Öregszel, esztendő, öregszel,
Meglátogatni jött a tél,
Egy reggel azon vettem észre,
Hogy hírtelen megőszülél,
Hó húllott félkopasz fejedre,
Melyről leszáradt fü-fa-haj,
S hideg borúlt szivedre, egykor
Mely égett tavasz lángival.

Öregszel, esztendő, öregszel,
Számlálva immár napjaid,
Hátad mögött van, amit Isten
Elődbe irt, hogy végbevidd,
Karácsonyon, mint kedves bácsi
Adsz gyermekeknek cukrokat –
De felnőtteknek és hazának,
Öreg, nem adhatsz már sokat.

És nékem mégis mindent adhatsz –
Óh add meg nékem jó öreg,
Miként szerelmes férfi lányod,
Ugy kérem én is ezt tüled:
Menekülést a nagyvárosból,
Egy hónapos vakációt,
S találkozást egy szép leánnyal,
Ki egykor szívem álma vót.

4.

Ma még ott áll a fenyőfa,
Erdőn, más fenyők között,
Örökzöldje most a télnek
Hómezébe öltözött.

Hejh fenyőfa, nem soká fogsz
Dideregni, nem soká!
Majd kivágnak és elvisznek
Jó meleg födél alá.

Raknak tarka cifraságot
Rád, meg apró csillagot,
S úgy örül majd minden néked!
– Csak te léssz ott már halott…

5.

Az utcán, hűvös éjben
Áll három pőre lány.
Tüzes szemük beesve,
Az arcuk halovány.

S szól egyik: „Szép legények!
Rám nézzetek csupán:
A testem oly igéző,
Ölelni jól tud ám!”

S szól másik: „Víg legények!
Felém jertek csupán,
Elmúlathattok vélem,
A lelkem oly vidám!”

S utolsó: „Bús legény!” – szól –

„Engem csókolj csupán.
Legalább kínzó csókom
Eléget úgy talán!”

Igy hív a szerelemre
A három pőre lány,
Az utcán, hűvös éjben,
Az arcuk halavány…

6.

Olvad a hó, nagy lucsok van –
Kis leány megy az uton,
S én megyek, hejh, őutána,
Elkerűlni nem tudom.

Felemelt kis szoknyácskáját
Lenge szellő lengeti,
Most egyszerre hátrapillant,
S hírtelen leengedi.

Mért ereszted el, leányka?
Nagy lucsok-pocsok vagyon:
Szép szoknyád, ha sárba ér be,
Kár lesz érte majd nagyon…

7.

Sok a város háztetője,
Nem látni az eget tőle –
Hejh, az ég most borus lehet,
Hullat ezer pici pelyhet.

Sok a város háztetője,
Hóval van mind belepődve,
Hejh ha a hó cukor volna,
A világ de édes volna!

Óh édes is lehet annak,
Kinek otthon tüzet raknak –
Én csak járok künn, magamba,
Szakad a hó a nyakamba.

8.

Ugy elolvadt mind a hó egy
Enyhe délelőtt alatt,
Mint eloszlik édes álom,
Mint elszáll szép gondolat.

Előbb szép fehér lepel volt:
Most meg szennyes, barna sár;
Könnyü, tiszta hópelyhére
Rágondolni szinte fáj…

9.

Hítt a méltóságos asszony,
Volt ott pompás lakoma,
Fánkkal, fácánpecsenyével –
Délután nagy ozsonna.

Thea után jour volt persze,
Roppant táncot roptak ott,
Még a méltóságos asszony,
Ő is megforgattatott.

Éjfél után hazafelé
Kezdődött a menetel;
Oly késő volt, hogy tiz krajcár
Kapupénzt fizettem el.

10.

Meglátom újra hát a szép falút,
Ámbár ilyenkor, úgy mondják, az rút.
A földön hólé, sár és rondaság,
Verébbel telve mind a száraz ág.

De Pestet eltakarja síma aszfalt,
Diszes karácsonyfák a kirakatban,
Vendéglőben terítnek ízes asztalt,
S előkelő nép jár utcádon, Hatvan!

Otthon csak a tiszttartó népe rendez
Szilveszter éjjelére táncokat. –
Szegény öreg! Hisz ő is máskor csendes,
De férjhez akar adni lányokat.

Hejh, Pesten nincsen tiszttartókisasszony,
De van mindennap reggelig mulatság,
Hogy únalmában senki el ne asszon,
Cigányok húzzák, cifra nők aprózzák.

Hiába. Inkább száraz fán veréb,
Mint járni a gyönyörnek tengerét;
Hejh, százszor inkább tiszttartóleány,
Mint elbomolni cifra nők után.

11.

Bolond tél ez, bolond tél ez,
Tavasz akar lenni,
Fölfordúlt a természetnek
Tisztességes rendi.

Nem tudom, hogy az én szívem
Mérthogy egyre hallgat,
Mikor még a fagyos tél is
Napsugárban olvad?!

12.

Akác tövén, bokor fején egy
Szegény kis orgonavirág
Azt hítte, a tavasz jön már és
Kidugta félénk bimbaját.

De hejh bizony meg is járt véle
Szegény kis orgonavirág:
A tél jött és letörte róla
Korán kifeslett bimbaját.

13.

Csak ebben a percben történt,
Hogy először láttalak,
Végigmentél az erkélyen
Itt az ablakom alatt.

Csak ebben a percben volt, hogy
Rámkacsintott szép szemed:
És én máris, látod, máris
Rólad írom versemet.

14.

Szép arcod vágyom nézni
S a hangod hallani,
De nem fogom tenéked azt
Soha megvallani.

Sötét szemed biztatva
Tekint olykor reám,
De szerelemről én neked
Nem szólok, szép leány.

Nem teszlek szeretőmmé,
Mert tűzes vagy nagyon,
S vagy tönkretennél vagy pedig
Megcsalnál, angyalom.

15.

Jó Petőfi, elővesszlek,
Nem beszéltem veled régen,
Pedig aki téged is el-
Feled, nagyon feledékeny.

Idegen dal időtöltést
Adhat percre a magyarnak,
De igazán múlatni csak
Egynek tud: a magyar dalnak.

Idegen dal idegessé
Teheti tán, izgathatja,
De csak magyar bánat lehet,
Mely a szívét általhatja.

Jó Petőfi, elővesszlek,
Nem beszéltem veled régen,
Pedig, hogy elfeledjelek,
Nem vagyok oly feledékeny.

16.

Te Pesten voltál,
S nem láttalak –
Jaj, mennyi kín e
Pár nap alatt!

Bolyongtam szerte
Utcán, teren,
Téged keresve
Én kedvesem.

Ha szoknya rebbent

Előttem messze,
Már téged sejtve
Rezzentem össze.

Hiába, hiába,
Nem láttalak –
Jaj mennyi kín e
Pár nap alatt!

17.

Olyan szomoru dolgot láttam,
Sohsem, sohsem felejtem el:
Két ifju lányka ment az utcán,
Két bimbó, mely csak most fesel.

Az egyik sírt, keservesen sírt,
Arcát vörösre dörzsölé:
Olyan volt, mintha csúf darázs szállt
A hímporos bimbó fölé.

S szólt: „Úgy-e nem jutok pokolra
Azért? Az Isten megbocsát?” –
S az arcát kendejébe rejté,
Onnan hallatta halk szavát.

Nem tudom, mit felelt a másik:
Én nem tudnék vigasztalást.
Hiába szánjuk a virágot,
S átkozzuk a gonosz darázst…

18.

Egy pillantás: az semmi,
És mégis oly sok; –
Attól vagyok ma én is
Oly szörnyü boldog.

Egy pillantás, az oly sok,
És mégis semmi; –
Fogok-e vajjon egykor
Még többre menni?!

19.

A napfény fürdik utcaporban,
Örűl a pár rügyes galyon; –
Kis vendéglőnkből jöttem; ottan
Van ám most élénk forgalom.

Sürög-forog Mariska is ma,
A fürge kis pincérleány:
Hogy mílyen csínos, ifju, tiszta,
Ma láttam azt csak igazán…

[1901. szeptember – 1902. február]

8

Mai világ

Együtt ültünk, iddogáltunk,
S azt mondá egy vén elménc:
„Hejh manapság minden drága
És a legdrágább a pénz.”

Ámde mink ugy korrigáltunk
E keserves tételen,
Hogy: manapság minden olcsó,
S legolcsóbb a szerelem.

[1902. január–február]

9

Hazajáró lélek

Ballada

Egyszer egy királyleány
Meghalt *esküvője napján*; –
Hejh szegény királyleány!
Lent a sírban nem maradt ám.

Minden éjjel messze bolyg
A mezőn a holdsugárral,
Vagy ha nincs az égen hold,
Lidérclámpást visz magával.

Éjjel, óh szép lányalak,
Pongyolában mit kisértesz?
Térj a sírba vissza csak:
Most nem illik ily fehér mez.

„Térnék – jaj, de nem lehet:
Egy virágot kell keresnem;
Hó alatt és fű felett
Nem találom egy helyen sem.

„Jó lámpás, világits jól:
Éjjel mitsem ér az égi,
S reggel, ha a kakas szól,
Vissza kell a sírba térni.

„Kakasszóig jól van, jól,
Ha az ember nem találja:
Jaj de hogy lesz, hogyha szól
Az itélet trombitája?!

„Óh mig *azt* meg nem lelem,
Nyúgovás nem fér szivemhez,
És az utolsó helyen
Sorsom örök gyötrelem lesz.

„Száz év óta keresem;

Száz év óta nem lelem meg
Szép virágát seholsem
A szép *égő szerelemnek*.”

Minden éjjel érte bolyg
A mezőn a holdsugárral,
Vagy ha nincs az égen hold
Lidérclámpást visz magával.

És csak egyre keresi
S egyre vénül-vénül árnya
S elgyengűlnek szemei: –
Keresi, de nem találja.

[1902. január–február]

10

Reggeli séta

Házal a tejeslegény,
Cammog a kordé előre,
Nótákat ver az üres
Villanyoskocsik csengője.

Nyílik szerte minden ablak,
Porolt szőnyeg puffan messzi –
És amott egy öreg úr
Reggeli sétára megy ki.

Rámpislant és elgondolja:
„Lám, aludni tér a drága
Pesti quartier-latin
Romlott vérü ifjusága.

„Én is voltam ifju, hát!
Ámde akkor még a Pillvax
Kávéházban készítettük
Márciusnak idusát.

„Nékem is van egy fiam –
Ámde őt nem Pestre adtam:
Jobb Kolozsvár, úgy hiszem,
Nem kallódik úgy el ottan.”

És tovább is vánszorog,
S befordúl az utcasarkon –
S én – csodálatos dolog –
Mindig rája gondolok…
Mi lehet az oka vajjon?

[1902. február]

11

Egy politikushoz

Mit nyúzod annyit azt a bécsi nótát?
Hisz régi nóta már az és kopott.
Fut a világ ... szú őrli ócska flótád,
S te rothadt fáját egyre nyakgatod?

Gondot fordítsz gallérra, kézelőre:
Legyen te *rajtad* minden új divat –
S ecetté válni hagytad *benned* dőre
Apádtól átvett bölcs „irányidat”.

De rosz versenyló a világfejlődés,
Ily akadály is fennakaszthatá –
Kapnám csak én kezembe a gyeplőt és
Eltipranám – meg sem mukkanna rá.

[1902. február]

12

Rómeó és Júlia

Pacsirta szólt már künn a lomb alatt
És Rómeó tovább már nem maradt,
Bár Júliája édes szóval sírta:
„A csalogány volt és nem a pacsirta.”

Csak sírban várt még egy találkozó
Reájuk – s néma a pacsirtaszó,
De zeng fölöttük a Shakspere danája:
Örök szerelmi éjük csalogánya.

[1902. június?]

13

Erzsike

1.

Ez ám a szép leány csak,
Szivet varázsoló:
Oly könnyü, mint a szellő,
Oly tiszta, mint a hó.

Ez ám a szép leány csak,
Nincs nála senki szebb,
Nem is leány, de angyal,
Ha látod, úgy hiszed.

Ez ám a szép leány csak,

Nincs semmi földi benn: –
Az Isten ója ilyen
Szépségtül a szivem.

2.

Rózsa volnék, piros volnék,
Mindenkinek virágoznék,
Ibolya volnék, illatoznék,
Rejtve akkor sem maradnék.

Rózsa vagy, de halvány rózsa,
Fél az ember tépni róla;
Ibolya vagy, azonmódra
Búsz sötét, sürű bozótba.

3.

Az élet kedve lep meg,
Ha látlak, szép leány,
Ugy érzem, még e földön
Boldogság vár reám.

Pillantásodtól sorba
Sok vágyam újra kel,
Miket rég kis dalokba
Magam hantoltam el.

Ne menj, ne hagyj el, édes,
Ugy félek egyedül:
Szivemre akkor ismét
A régi kétely ül…

4.

Mily meghitt a kis szobácska,
Bűvös-édes félhomály
És a zöld zsalú bezárva,
Mintha este volna már.

Csak fehér ruhád világlik,
S árad édes illatár,
És selyem pillád alól ki-
Csillan nyájas szemsugár.

Titkon a szobába szerte
Kis manók csapatja jár,
S ránk fülelnek: mit beszélünk
Teljes egy órája már?

Ezer fontos semmiségről
Szólunk egy órája már –
Mily meghitt a kis szobácska,
Bűvös-édes félhomály…

[1902. nyár]

14

Zsófi néni pápaszeme

Pápaszemét az orrára
Rakja Zsófi néni rája,
Varrni akar; a küszöbre
Künn leül:
„Jaj, galambom, nem látok már
E nekül.”

„Jaj öregszünk. Napról-napra
Állapotunk vál roszabbra; –
Mintha *evvel* is roszabbul
Látnék már:
Ki-kicsúszik kezemből a
Cérnaszál.”

„Jesszus-Márja! Tegnap még a
Tűmön átment jól a cérna:
Tegnap óta annyit romlott
A szemem:
Nem tudom ma már befűzni
Sehogysem.”

„Odavan a szemem fénye,
Éltem utolsó reménye:
Nem tudok már – Uram bocsá –
Kötni sem,
Nem tartóztat már e földön
Semmisem.”

Igy csinálja dolgát készre,
És csak akkor veszi észre,
Hogy hát – lyukas szemén a
Szemüveg:
A szem megvan, – de hiányzik
Az üveg.

El sem tudom azt beszélni,
Hány van ilyen Zsófi néni –
És a legtöbb nem veszi még
Észre sem,
Hogy jobban lát, mint valaha,
S csak az a baj, hogy lyukas a
Pápaszem.

[1902. július?]

15

Mi az élet, mi a cél?

Mi az élet, mi a cél?
A gyermek gond nélkül él
Pillanatra,
S hogyha szépen szótfogad,
Néki érte csókot ad
Édesanyja.

Mi az élet, mi a cél?
Ifju, lányokkal beszél
– Izzad tőle –
S hogyha mond szép bókokat,
Néki érte csókot ad
Szeretője.

Mi az élet, mi a cél?
Házas, uj ruhát igér
– Legyen béke –
S hogyha vesz is jót, sokat,
Néki érte csókot ad
Felesége.

Mi az élet, mi a cél?
Örömet az agglegény
Mibe lelhet?
Casinóba látogat,
Ottan szájat tátogat
Söre mellett.

„Mi az élet, mi a cél?”
– Felsohajt az agglegény: –
„Holnap ágy vár,
Holnapután koporsó,
Ez lesz már az utolsó,
Mire vágynál.”

[1902. július?]

16

Ez az élet…

1.

Ez az élet olyan furcsa,
Börtön, melynek nincsen kulcsa,
Mert a halál, a kapúja,
Kivülről van reánk csukva.

A kapuján dörömbőzve
Nem vágyom én ki belőle,
Elég nekem ez a börtön:
Földben szűkebb, nem a földön.

2.

Ez az élet biztos méreg,
Ha hamarabb s többet élek,
Hamarabb vár a halálom:
Fáradságtól jön az álom.

Ez az élet édes mégis,
Méreg mellett van benn méz is:
Megiszom én azt a mérget,
Megiszom a méze végett.

Ki a mézben mérgét lelte,
Boldog lehet annak lelke,
De ki mézet még nem izlelt,
Boldogságot az nem is lelt.

[1902. július?]

17

Magyarország

I.

Egy királyi asszonyt láttam,
Szép volt és szeplőtelen,
Gazdag, ifju, s boldog; azzá
Tette boldog szerelem.

Égi lény volt szeretője,
(Szabadság volt a neve)
Hű volt hozzá; és lett tőle
Sok daliás gyermeke.

Gyermekeit jól nevelte,
Vallásossan szerfelett,
S kardot is nyomott kezükbe,
Hogy védjék a tűzhelyet.

Védni kellett! mert a szépség
Veszedelmes egy dolog:
Szépet akar minden hárem
S az erőszak jó horog.

És az asszony gyönge asszony,
S fia gyönge, bármi hős,
Csábitói közt azonban
Akad egynehány erős.

Jó ha néhány; mert e néhány
Egymással küzd érte még:
Akkor lesz baj, ha közűlük
Egy felülkerekedék.

Ez is megjött… Fiaival
Lépett szövetségre egy
(Azt hítte tán, hogy az asszony

Akkor jobban jégre megy).

Jóbarátként mind legyőzte
Igy a többi csábítót –
És a nőn, akiért küzdött,
Erőszakot tett utóbb.

Azaz csupán akart tenni –
Nem tett – a fiúk miatt
(Nincs baj addig, míg a fiuk
Szeretik az anyjukat).

II.

Látja már a csábító, hogy
Nem használ erőszak itt:
Ahelyett, hogy összefűzne,
Mindent inkább elszakít,

Tehát színleg az asszonynak
Ujra csak „barátja” lesz
És számára mámorító
Bódító italt szerez.

S az, mig issza, mámorító
Bódító kéjlángra gyúl –
És mig issza, egyre fonnyad,
Síma arca ráncba nyúl.

És mig issza, közönyös lesz
És álmok közé merűl,
Gyermekeit nem korholja:
Hagyja neveletlenűl.

Gyermekei többet őt már
Igy nem is szerethetik:
Gyönge és vén részeg asszony:
A szemére azt vetik.

Igy közelg a részeg asszony
Öntudatlan sír elé,
De előbb a csábítója
Tárja karjait felé.

S szép mamánk a durva kéjenc
Karjai közé borúl,
Szarvakat kap a Szabadság –
És mi tűrjük jámborúl.

Vagy megkapta eddig is már
Azokat a szarvakat,
Hogy fiai között annyi,
Annyi korcsszülött akad?

No, legalább nem sokat nyer
Véle már a csábító:
Gyönge és vén részeg asszony,
Többé nem is csábító.

[1902. július?]

18

Világ folyása

Forg a gyors világ előre,
Zúg, zajong az emberár,
Bír a bátor, dől a dőre,
Száz más már helyére vár.

Az uton virágok nyílnak?
Rajta csak, tapodjuk el!
Szent helyét az ősi sírnak?
Rajta! – átugorni kell.

Ha bebukna egy testvérünk,
Lépjük át és hagyjuk ott,
Annál is továbbra érünk,
Egy halott nem nagy dolog.

Összecsapkodó habjával
Igy hömpölyg a nagy folyó,
Mindent elsodor magával,
Nincsen rajta híd, hajó.

S habja kúszik, visszacsuklik,
Feltünik most ott, most itt –
Egy beugrik, más kiugrik –
Melyik az öngyilkos itt?

Ugrik egy be és ki másik,
Zúg-zajong az emberár –
Lenn az ördög közben ásít:
„Fád egy játék ez is már.”

[1902. július?]

19

A nagy kerék

Forog, forog a nagy kerék,
Fel és le csak, fel és le még,
Fel és le – rajta! Rajta!
A szellő hajtja, hajtja.

Forog, forog a nagy kerék,
Egyet kerűl, egy perc elég,
Fel és le – rajta! Rajta!
Asszonyszív hajtja, hajtja.

Forog, forog a nagy kerék,
Örökre már, örökre még
Fel és le – rajta! Rajta!
Szerencse hajtja, hajtja.

[1902. július?]

20

Heine

1.

Henrit a kis Zefína,
A szép hóhérleány,
Magához játszani hítta
Vasárnap délután.

5. És játszik véle, játszik
Csodás játékokat; –
Az anyja a házból látszik
Azalatt, amint fonogat.

Egyszerre Zefína kiáltja:
10. „Jer Henri, jer velem!
Ott nyugszik apámnak bárdja,
Ott benn a tűzhelyen.

„Míly szép egy bárd, meglátod,
Hogy csillog a napon –
15. Pehelyként azt a bárdot,
Én már úgy forgatom.

„S mesélek róla szépet,
Sok és csodás mesét;
Tudom, hogy kedves néked
20. Ilyen mesebeszéd.

„Majd hallasz elbüvölten
Sok szép mesét nagyon: –
Apámtól örököltem,
Most néked átadom.”

25. Sok ily mesét örökölt ő,
Elmondta mind neki –
Abból fakadtak a költő
Szép „Álomképei”.

2.

Lánggal, karddal nem küzd ám a
30. Szentlélekrendű lovag:
Hatalmasabb fegyver nála
Lángbeszéd és kardszavak.

S lánggal, karddal nem lehet meg-
Ölni az ily lovagot,
35. Ámde gyakran szép szemeknek
Egy villámától – halott.

3.

A Louvre-múzeumnak a
Tetője mílyen büszke!
Hogy csillog lent az ablaka,

Minthogyha úszna tűzbe!

Hajdan királyok laktak ott,
Most a tudomány lakja –
Nyissátok ki az ablakot!
Nem jő be szellem rajta.

Nem! A királyság szelleme
Nem fog kisérteni itten,
Csupán azért, mert szelleme
A királyságnak – nincsen.

De hol a tudomány van, ott
Szellemnek nincs hiánya: –
Nyissátok ki az ablakot:
Fény kell a tudományra!

Tárjátok szét az üveget,
Legyen fény, csillogó itt,
Ragyogja bé a kincseket,
S a Vénust, a milóit!

Minő szobor! Nem is emberé!
Az Isten teremtette
Asszonynak – és lelkét belé –
Lehelni elfeledte.

Azaz dehogy feledte el,
Hiszen van néki lelke:
A néma száj, a zárt kebel
Csodás mélyébe rejtve.

Zárt a kebel, habár lepel
Nem fedi rajt az asszonyt, –
S nem nyíl a száj beszédre fel,
Bár titkon oly sokat mond.

Előtte áll egy férfiú,
Oly roskadó, oly halvány,
Emésztő, titkos és hiú
Bubánat űl az arcán.

Szederjes ajka szóra nyíl,
És igy beszél a szoborhoz:
„Te vittél, istenasszony, ily
Utálatos nyomorhoz!

„Pedig biz ezt tetőled én
Épen nem érdemeltem,
Hiszen tenéked szentelém
Egészen testem, lelkem.

„Áldoztam oltárod felett
Minden nap, minden éjjel –
S mivel fizetsz ki engemet?
Hamar mulandó kéjjel.

„Dicséretedre zengtem el
A sok bübájos nótát:
Manap ki rólad énekel,
Mind tőlem csent az kótát.

„Dicsőségessé tettelek,
– S te döntesz csúf nyomorba.
Egek felé emeltelek,
– S te sújtasz sárba, porba.

„Előttem az ut egyenes:
Miattad ágyba, sírba;
De még mielőtt vége lesz,
Adj írt te kínjaimra!”

Igy szól – s im nézd, milyen csuda:
A szobor éled, rezdül,
Kebléről borzongás fut a
Délceg csipőn keresztül.

Valóban, ez már valami,
Az ilyen eset ritka;
Mozdúlnak márványajkai,
Feltör kőkeble titka:

„Fiú! miért e kétkedés?
Hogy így szemembe vágod:
Én okozám halálod és
A halhatatlanságod.”

[1902. július-augusztus?]

21

Dolgozzatok…

Dolgozzatok, legények,
Holnap lesz a vásár:
Ma faragjuk, kirakjuk,
Holnap aztán eladjuk,
Haki tőlünk vásárl.

Erre, erre, uraság,
Finom a portéka,
Pénzért minden eladó:
Asszonycsók és férfiszó, –
Mozogjon a kréta!

Piros tetszik, vagy fehér?
Mind friss a virágja,
Akárki megnézheti –
Zászló tetszik? Nemzeti?
Vagy fekete-sárga?

Ez aztán jó üzlet ám!
Mindenki jól jára.
Én is, ön is, nagyuram.
Mindenkinek haszna van.
Senkinek se kára.

[1902. június–október]

22

Pókháló

Padláson, pókháló között
A forró rozsdaszagban,
Sok ócska, ronggyal átkötött
Könyv és folyóirat van.

S midőn nem látja senkisem
– És ez gyakorta igy van –
Mozdúlnak, szólnak csöndesen,
Akár a holt a sírban.

Felhőssy versi csöngenek:
„Óh szép Adél! Te hűtlen!!
Csak téged énekeltelek....
S itt hagysz penészesűlten!!!”

S a „Büntető Jog Tára” szól:
„Padláson jog s igazság
Magassan áll – mig ott alól
Földön szemét van s gazság.”

S szól a jó Ponson du Terail:
„Hány álmot már elvettem!
S a sok szép izgató detail
Nem kell most senkinek sem.”

És szól a német bölcselő:
„Itt vagyok – ez világos;
Hát van nálam nagyobb Erő,
Mely engem ide átkoz.”

A hittan – az meg prédikál:
„Hejh megboszúlja Isten:
Sok léhaság lenn becsben áll,
S a szent hit zúgban itt fenn.”

S szól Gőthe rá, ki mindig bölcs:
„Hejh szürke az elmélet,
S az élet aranyfája zöld, –
Jha mert az élet – élet.”

S szól Shakspere erőteljesen,
A költők óriása:
„Hisz úgy mondják, költészetem
Egész az élet mása.

„Az élet mása – az vagyok,
Oly tarka, mint az – úgy van! –
S most pókhálóban porhadok,
Tudósok közt, a zúgban!

„A nagy világ szük volt nekem –
S most ronggyal kötnek által,
Egy halmazon szellemtelen,
Holdkóros poétákkal!

„Lám, a világ csak így füzet; –
De büszke szívem lázad:
Kapnék csak egy piciny tüzet,
Felgyujtanám a házat!”

**

Padláson a kis Pistika
Szivarra gyújt titokban –
(Hejh jobb ez, mint a fizika!)
Nem látja senki ottan.

És – minden gyermek elbizott –
A gyujtót szertehányja.
Nem sejti, hogy már Shakspere ott
A tűzet mint kivánja.

S legottan bosszus lángra gyúl,
Készen saját tüzével
Perzselni a házat vadúl,
Bár ő először ég fel.

Ettől a hittan fog tüzet,
Könnyen – hisz szörnyü száraz.
Hát ott mi ég? Egy versfüzet?
Vagy „Büntető Jog Tár” az?

Ez lám a régi könyvek és
Kihalt eszmék boszúja:
A sírból újra kelnek és
Tüzet csinálnak újra.

S hogy lángra gyújtsa, rá elég
Egy kis gyermek szeszélye –
Csakhogy mind szalmatűzzel ég
S elhamvad ő is béle.

De van közöttük ám olyan,
Mely száz tüzvészt is megbir:
Hiában ég, mert úntalan
Feltámad Gőthe, Sekszpir.

[1902. augusztus?]

23

Szégyen, gyalázat!

Szégyen, gyalázat! Hát még most se
Merünk magyarok lenni nyíltan?
Hiába porlad annyi zsarnok
És annyi vértanú a sírban?

Hol a magyar faj büszkesége?
A híres olvasztó erő?
Nincs! Bár van annyi sóviniszta,

Ki frázisokkal áll elő.

S hogy szónokol! Bizonnyal hinnéd,
Idegen szót hogy meg se ért –
S otthon egész családja svábul
Beszél egy cseléd kedveért.

S tán azt hiszed, hogy a cseléd is
Megtanul tőle magyarúl?
Dehogy! A német itt is német
Marad megingatatlanúl.

Kedves barátom, Magyar Miska,
Erővel német akarsz lenni?
Okossan! Derék nép a német,
Te nem vagy hozzá képest semmi.

[1902. augusztus?]

24

Intés

Szent kincs gyanánt őrizd meg, ember,
A hitet az Istenben,
Mert hogyha ezt is elveszíted,
A lelked menthetetlen.

Szent kincs gyanánt őrizd meg, asszony
Hited a szerelemben,
Mert hogyha ezt is elveszíted,
Elvész a szíved szennyben.

Szent kincs gyanánt őrizd meg, férfi,
A hitet az asszonyban,
Mert hogyha ezt is elveszíted,
Boldogtalan lész nyomban.

[1902. augusztus?]

25

Harcban megálltál…

Harcban megálltál, szép hazám,
Az öldöklő, a véres munka
Nekünk való volt igazán:
Hét ország félve nézett a karunkra.

A véres harc divatja múlt,
De a harc foly tovább örökre. –
Kardod, hazám, rozsdába fúlt, –
Rá tudsz-e szokni békés fegyverekre?

Tanúlj meg szóval vágni most,

(Pihent a szellemed sokáig):
Végy tintát, tollat, papirost,
Megládd, hogy még egészségedre válik.

„Ej, adta tintalé, bizony!
Zsidó akár beléjefúljon: –
Én inkább drága bort iszom,
S aztán a kancsót összezúzom! –”

[1902. augusztus?]

26

Szél ő felsége

Én vagyok a szél,
A hatalmas szél,
A világon át kiáltó,
Játszi szellőt vészre váltó,
Hol enyhítő, hol meg ártó
Dalnok, habvezér.

Nincsen oly hős vér,
Ki tőlem se fél:
Ha akarom, cirógatom,
Ha akarom, borzogatom,
Hatalmas az akaratom,
Haragom veszély.

A világ enyém,
Csak szerintem él.
Erre szállok: erre száll az,
Arra szállok: arra száll az,
Hegedűlök: táncol rá az, –
Én vagyok a szél.

[1902. augusztus?]

27

A dunaparti kis leány…

1.

A dunaparti kis leány,
Ez ám csak a valódi,
Utána bolondúlni már
E városkába’ módi.

Haladok a divattal én,
Bolondulok utána:
Tudom, hogy ez kedves neki,
Tudom, hogy ezt kivánja.

S hogy percre csak, betöltsem a
Szivének hiu vágyát,
Vakon föláldozom neki
Szivem egész világát…

2.

A virágot, amit adtál, édesem,
Legkedvesebb emlékim közé teszem,
Bár szerelmünk játék volt csak, jól tudom,
Én sem vettem, te sem vetted
Azt komolyan, szép hugom.

A virágot, amit adtál, édesem
Legkedvesebb könyvem közé préselem;
Játék is jó, hogyha nincsen valóság:
Ha szívünkben elhervadtak,
Könyvben is jók a rózsák.

3.

Mi vagy te? Tündérálom,
S az álom mind hazúg;
Szerelmünk, mint a délibáb,
Eloszlik, szél ha zúg.

Mi vagy te? Csillagfény, mely
Mindenkire lenéz;
Szerelmünk játék volt neked,
Nekem meg szenvedés.

4.

Kéred az arcképemet –
Tudom, mire kell:
Társnőidnek majd vele
Eldicsekedel:

Volt egy bolondos fiú,
Költő és naív,
S benne oly bolondosan
Vert a balga szív.

És ez a szív, ez a szív
Érted vert csupán,
Ez a szív majd megszakadt
A tiéd után.

Igy gúnyolsz majd, hugocskám,
Gúnyolsz, rég tudom –
Itt küldöm a képemet:
Gúnyolj, szép hugom!

5.

Besározták a kéményt a ház felett –
Kacsintást, azt kaptam tőle eleget,
És mosolyt is, csókot is,
Megcsókolt a kis hamis,
Megcsókolt és aztán hamar elfeledt.

Majd lemossa még az eső a sarat –

Édes rózsám, ez annyiban nem marad,
Azt az egyet fogadom,
55. Hogy eszedbe juttatom,
Hogy eszedbe juttatom még magamat.

[1902. augusztus?]

28

A búbánathoz

Szivemben új búbánat támad;
Az öröm olyan csapodár –
Isten hozott, kedves búbánat,
Jó testvérek vagyunk mi már.
5. Az öröm hűtelen barátom,
Nehéz időben elrepűl,
S ha a felhőket gyűlni látom,
Veled hagy engem egyedűl.

Mily hű vagy! és én mílyen hűtlen,
10. Mily háladatlan is vagyok!
Amint kissé derűl körültem,
Minden bút rögtön elhagyok,
Elhagylak, kedves hű barátom
Az örömért, mely elrepűl,
15. S amint borúl a láthatáron,
Veled hagy engem egyedűl!

S féltékeny mégse vagy te; tűrni
Tudsz; sőt (örömre bú tanít) – :
Magad tanítasz megbecsűlni
20. Vágytársad adományait,
A csalfát gyakran vissza nékem
Magad hivod, ha tovaszállt:
Valóban már e dallal régen
Tartoztam néked, jóbarát!

[1902. augusztus?]

29

Az élet sakkjátékában…

Az élet sakkjátékában
Király lenni nem kivánok.
Óh de könnyen, óh de hányan
Mattba jutnak a királyok!

5. Az élet sakkjátékában
Nem kivánok király lenni:
Fehér legyek, ne sötétszin,
Összes vágyam csupán ennyi.

Az élet sakkjátékában,
10. Ha az Isten s ördög játsza,
Én csupán csak azt kivánom,
Legyek Isten katonája.

[1902. augusztus?]

30

Az erdők panasza

1902

Olvasva Beksics Gusztáv dolgozatát az erdélyi kérdésről, amelyben kiemeli, hogy nem szabad engednünk az ország határszélein levő erdőségeket román kezekbe jutni.

Mint sötétzöld bástyát, béke őrizőjét,
Keritett az Isten szép hazánk köré;
Általunk volt széltől megvédve mező, rét,
Friss harmatunk őket gyakran öntözé.
5. Friss harmatot adtunk, zivatart elűztünk,
Vad fejszecsapást is gyakran eltűrtünk,
Nyujtva tüzelőfát, amennyi elég;
S meg se látszott rajtunk.–
Megáldott az ég.

10. Lombjainkban verte fészkét a madárka,
Gyakran a dalától szívünk remegett,
Árnyas utainkat szép leányka járta
Keresve szamócát, lelt is eleget;
Hol koronánk felnyúlt, felhő is megállt ott,
15. Sok jótettünkért az egész vidék áldott,
S aki jött, hogy bennünk vadászva mulat,
Mi szívessen láttunk minden jó urat.

Egyszer csak azonban vad férfiak jöttek,
Sötétszemü-fürtü, kistermetü nép.
20. Vénhedt derekunkba szekercét ütöttek:
– Meg sem ismer az, ki ma közénkbe lép, –
S miért tették mindezt? Tán építőfáért?
Tán tüzelőfáért? Dehogy! Bitófáért:
Bitófát csináltak, meg fejszenyelet.
25. Békés fánk öldöklés vad eszköze lett.

Eszköz azok ellen, kiket előbb védtünk,
Kik úraink voltak… Hejh már nem azok!
Tudtuk volna csak, hogy milyen nagyot vétünk,
Mikor beengedtük ezt a csapatot!
30. Régi jó urunknak lettünk ellenségi,
Pedig milyen kedves volt nekünk e régi,
Mi voltunk a szobron – rajta – koszoru:
Leszakítva lombunk szárad, szomoru.

A mi marad törzsünk, arravaló már csak,
35. Hogy ha a magyarra támadni akar,
Legyen jó erődje a szomjas oláhnak –
Pusztulás avarja, másként az takar.
Zörgő utainkat lány már be nem járja,
Száraz ágainknak nincs dalos madárja,
40. De mégis – ugy tetszik – egyet valahol
Hallok, amint búsan, búsan igy dalol:

”Erdő, erdő, hűvös-árnyas erdő,

Mért vagy te oly sok panaszt elrejtő?
Mért vagy te oly sok panaszt elrejtő?
Panaszt rejtő, s egy zokszót sem ejtő?

”Te szenvedsz és uradat sajnálod,
Pedig hisz ő okozta halálod,
Ezerszer is megvédhetett volna,
Ha erében vér és nem viz folyna.

”Válik ez a maga szégyenére,
S szégyenében mégsem ég el vére,
Veszélyével szintén nem törődik:
Boldog, hogyha hajolhat a földig.

”Erdő, erdő, hűvös-árnyas erdő,
Légy lombodban oláh gyilkost rejtő!
Minden ágod fejszenyéllé váljon,
Mindenik egy korcs magyart találjon!

”Erdő, erdő, hű-türelmes erdő,
Nem vagy te egy zokszavat sem ejtő,
Egymagában zokog csak madárkád,
Legutolsó dalnokod és árvád.”

[1902. augusztus]

31

Phaëton

... tum nymphae passis fontesque lacusque
Deflevere comis...
Ovidius

A száradt forrás medre szélén,
Panaszra víg dalát cserélvén
Egy nímfa sírva ül;
Cserepes a medernek földje,
A nimfa könyve ráömölve
A szomjas porral elvegyűl.

S kiszáradt habját igy siratva,
Kibomlott fürte is miatta,
S a szélbe messze szállt,
És csendűlt bús danája bongva:
„Eddig dicsértem, átkozom ma
A gyilkos, forró napsugárt.

„Phaëton, ég kontár kocsissa,
A zablát megragadtad s bizva
Lovaid közé vetéd,
S balgán a fényre vágyakozva,
Az égi tűzet földre hozva,
Kiperzseléd a vízek erét.

„Gondoltad, mint fog majd a nimfa
Csodálni téged látva, ringva

Az égi tűzkocsin; –
S nem lesz már éjjel: fénysugárod
Az egész földön át elárad
És annak minden lakosin.

„De jaj, ki fenn jár, az lebukhat,
A napba néző megvakúlhat,
A láng szárít s apaszt.
A haladásnak van határa;
Bár éltet ád a nap sugára,
De sok belőle öli azt.

„Dicsérje más a fényt, világot,
Én síratom a kis virágot,
Mely hervadt, elkonyúlt;
Siratom a regélő csermelyt,
Mely liljomot már védve nem rejt,
Mint tegnap, mikor alkonyúlt.

„A napfény árt a képzeletnek,
Mesék már többé nem születnek,
Nincs már több énekem:
Óh istenek, kik a regéket
Testvéritekként kedvelétek,
Árnyékot adjatok nekem!”

[1902. nyár]

32

Nyári éj

1.

Boldog szivem, ha sír magán,
Bübájos nyári éj ölén –
Bübájos nyári éjszakám,
Borúlj fölém, borúlj fölém!

Szivem sötétebb éjjelén
Átfénylenek csillagjaid,
S ugy érzem, eggyikük belém
Szállt – s ez a hit, az égi hit.

A nappal fénye oly sivár. –
Ugy érzem forró napokon,
Hogy nem is tudok hinni már.
De jő az éj és megvigasztal,
Betölti lelkem új malaszttal:
Velem csupán az éj rokon.

2.

Hegedűl a tücskök ezre,
Édes béke száll szivembe.
Édes béke szelid álma,
Bárha tőlem el se válna.

Jegenyefa hosszu árnya,
Mintha föl az égbe vágyna;
Nyujtózkodik, égbe vágyik,
Mégsem érhet föl odáig.

Jegenyéénél, ugy érzem,
Boldogabb lesz az én részem:
Mintha lelkem égbe szállna…
Édes béke szelid álma!

3.

Vagy tán mégsem az lesz sorsom,
S a jegenyefáét osztom,
Mely az égbe sohsem ér fel,
Földbe kötve gyökerével.

[1902. nyár]

33

Alku a sorssal

Mi tagadás van benne?
Meghalni rosz sor lenne,
Szeretnék élni még.
De hogyha élet árán
Csak megalázás vár rám,
Hát jobb a sírfenék.

Nagyoknak könyörögni,
Hogy hagyjanak még nyögni:
Az nékem nem való.
Ne ússzon a hullámmal,
Inkább sűlyedjen bátran
Ez az élethajó.

S ha az egész világon
Előttem igy bevágom
Az élet ajtait,
Van még, hálisten, egy ut,
Melyen az ember eljut
Jobb helyre, mint ez itt.

[1902. nyár]

34

Gyászének

Szükűlnek folyton-folyton
A szálak a fejem fölött,
Vergődöm és kinlódom:
A szörnyü háló megkötött.
Ez ám az Isten malma,
A lassan őrölő kerék,
S az elcsent édes alma
Meg lesz bizony boszúlva még.

Fonjátok csak, fonjátok
Csak azt a hurkot énnekem:
Már megfogott az átok,
Hiába gyászos énekem,
Hiába sírok, tépek
Hajat és tördelek kezet:
Reményem gyáva s méreg
Lett bennem az emlékezet.

Elszórtam gyermekessen
Ifjú koromnak kincseit,
Csupán, hogy elnyerhessem
Az almát, mely nevetve hítt:
Most látom, ilyen alma
Nem a paradicsomba' nőtt –
Jaj jár az Isten malma,
Sötétedik pályám előtt.

De mit sirsz, gyáva lelkem,
Hiszen magad kovácsolád
Meg őrült vágygyal telten
Szorító láncodat reád?
Akármi veszteség ért,
Cserén magad kivántad így,
S az elnyert édességért
Sok ember volt reád irígy.

Hiába már, hiába,
Mert engem nem vigasztal az;
A télnek mondd, te kába,
Hogy vígasztalja tűnt tavasz!
Ha gyáva a reményünk,
Méreg lesz az emlékezet; –
Ilyenkor sírunk, tépünk
Hajat és tördelünk kezet…

[1902. nyár]

35

Genezis

Ég s víz: nem volt más semmisem,
Chaos tátonga rémesen,
Chaos fölött sürű homály, –
Ki gondolná hogy fényre vár? –
5. – De a sötét vizek felett
Az Isten lelke lebegett.

S halk szellő furja a chaost
És földet, vízet széllyeloszt,
S fenn halkan zendül szféraének,
10. S lenn fodra kél a víz szinének, –
– Mert a sötét vizek felett
Az Isten lelke lebegett.

S az ének egyre messzebb szárnyal,
S egy csillag kűzd már fenn az árnnyal,
15. S a víz lenn jőttön jő előre,
S egy kis puhány kivál belőle –
– Mert a sötét vizek felett
Az Isten lelke lebegett.

[1901. nyár]

36

Nem tetszik az nékem…

Nem tetszik az nékem emberek,
Hogy olyan szürkékké lettetek,
Szürke az urnép öltözete,
És az ünneplője – fekete.

5. Pedig az Isten virágait
Szép tarkán ruházza mindmaig,
Sőt az éjszakának bús egét
Kipitykézi, ne legyen setét.

S ha mégis felhőkkel takarja,
10. Jele, hogy majd eljő viharja –
Nem tetszik az nékem emberek,
Hogy olyan szürkékké lettetek.

[1902. szeptember?]

37

Ősz

1.

A világban járva-kelve
Sok emberrel jövök össze,
Akik járnak-kelnek szintén –
Hejh, de egy sem olyan, mint én.

Ha rám néznek, mosolyognak,
S szánakoznak, amint szoknak,
És igy szólnak: „Hejh nem érted
Barátom, hogy mi az élet.

„De megengedd, én sem értem,
Hogy mért nem vagy boldog. Mért nem?
Mindenkinek napi gondja –
Többel magát minek rontja?

„Boldogsághoz nem kell itt más,
Néhány bankó, meg egy kis ház,
Néhány termő szőllőtőke,
Meg egy csínos, ifju szőke…”

2.

„Menj, távozz innen, sötét ember,
Ez itt a boldogság helye –
Nem látod: ott a tilalomfa!
Tiéd a bánat birodalma:
Elég nagy az, beérheted vele.

„Menj, távozz innen, sötét ember,
Belépni ide nincs jogod:
Itt tiszta gyermekszívek laknak,
Nem vagy való közé azoknak –
Arcodról látjuk, rosz a szándokod.

„Menj, távozz innen, sötét ember,
Dult arcod minket úgy zavar:
Belépődíj hit és remény itt.
Ha másban látod, csak elrémít:
Neked is jobb lesz, távozz, fuss hamar.”

[1902. szeptember-október körül]

38

Szüret idején

1.

Ahol nincs, ott ne keress,
Szivtelen lányt ne szeress,
Mert a szívtelen leány
Néked mindig fittyet hány.

Csak keress, szeress szivet,
Mely dobog, mint a tied,
Ha kopogatsz, bebocsát,
Csókot ha kérsz, csókot ád.

Csak az a baj, hogy az ily
Sziv másoknak is kinyil:
Olcsó húsnak leve híg,
Drága csók is jobb' esik.

2.

Gólya ül a templomtornyon –
Jaj de magas a galambom,
Magasan áll pici szája,
Mégis, mégis,
Mégis fölérek hozzája.

Akárhogy csavarod, tűröd,
Csókomat el nem kerűlöd,
S meglátod még, azt mondod rá:
Jaj de jó volt!
Jaj de jó volt, adj még hozzá!

3.

Esik eső, nő a szőllőszem, –
Szivemben is nő a szerelem,
Gyarapodik, napra nap
Új erőre, tűzre kap,
Folyton érezem.

Nemsokára meglesz a szüret –
Meg nem élek, rózsám, nélküled,
Eső nekem mosolyod,
S ha magad' rágondolod,
Csókod lesz szüret.

4.

(Recept)

Jaj, ez a betegség
Szerelem-betegség:
Az kell a betegnek:
Gyengén melengessék.

Gyengén melengessék,
Forrón ápolgassák,
Necsak ápolgassák:
Meg is apolgassák.

Mi bántja a szívét,
Szeméből olvassák:
Ez az ilyen bajra
Egyetlen orvosság.

5.

Ha én az Istennek lettem volna,
A virágot jól eldugtam volna,
Patakágyba, fű közé, fa mögé:
Ne mondhassa senki, hogy az övé.

Nem lettem én, hálisten, Uristen,
A virágot tehát fölkerestem,
Patakágyban, fa mögött, fű között.
A virág a szivembe rejtözött.

Irigykedik rám a méhe szörnyen,
Mert őnála mézebb mézet szödtem
Ne irigykedj, méhecském, sokáig
Az ilyen méz méreggé is válik.

6.

Ilyen őrült vigalomból
El a bűn sem is marad,
Ifjuságunk mostan tombol
Ki egynéhány éj alatt.

Jaj, a józanságtól félek,
Csak tovább, itassatok!
És te csókolj, drága lélek –
Ej de jó igy… meghalok…

7.

Az élet gondja, láza,
Bünbánatomnak gyásza,
Ködös jövőm, halálom:
Az álom.

Bübájos karcsu voltod,
S ajkad fölött a boldog
Csókokra gyúló rózsák:
Valóság.

8.

Ha csak álmaimban látom,
Azért is az Istent áldom,
S minden róla dalolt nóta
Búbánatom altatója.

Az is jó, ha gondolok rá:
Gondolatom elszáll hozzá.
Az is jó, ha nézek rája,
80. S rámmosolyog égő szája.

Az is jó, ha hangját hallom
– Fülemüle dala vajjon? –
Az is jó, ha kezét adja,
Lágyan megszorítni hagyja.

85. Van a rózsán mindig méz is –
De hiába, mégis, mégis
Úgy igazi a szerelem,
Ha galambom ölelhetem.

9.

Nem tudok aludni
90. Temiattad,
Mert az álmot tőlem
Elragadtad,
Ágyamon hánykódom,
De hiába:
95. Rosz ott az embernek
Egymagába.

Mintha ez az ágy is
Oly szük lenne,
Magam alig férek
100. Szinte benne –
Hejh csak a rózsám is
Benn nyugodna:
Kettőnknek is elég
Tágas volna!

10.

105. Óh hogy minden édes perc úgy illan,
Alig vesszük észre, s elszalad! –
Egy hónapja még mi ketten vígan
Jártunk künn a szabad ég alatt.

A sötétzöld szőllőhegye messze
110. Kéjes-gömbölyün nyujtózkodott..
S szemeink az égre révedezve
Hullni láttak egy-két csillagot.

De csilaghullásra nem figyeltem,
Csak szemedbe néztem, édesem,
115. S azt álmodtam, hogy e két csillagszem
Egemről nem húll le sohasem.

Fujdogált fölöttünk őszi szellő,
Keszkenő volt tündérválladon,
S kérdeztél: „Nem fázol? Nagy a kendő,
120. Felét, ha kell, néked adhatom.”

Nem fáztam, mert a szerelem égett
S tartott bennem édes meleget –
Mégis kértem. (Ilyen melegséget
Sohse kap az ember eleget.)

Igy a kendőt szépen elfeleztük,
Ép átérte kettőnket körül –
És hogy le ne csússzon, átkötöztük
Szűk csomóra két végét elül.

S igy bolyongtunk, pajkoskodva, vígan
Ketten künn a szabad ég alatt –
Óh hogy minden édes perc ugy illan,
Alig vesszük észre – s elmarad!

[1902. október]

39

Lelkemből

Olajszin arc, finom vonások,
Magas termet, büvös modor,
Komolyságában olyan vásott,
S vásottságában is komoly;

Érzéki test, ártatlan lélek,
Tüzes, de álmodó szemek,
Tekintet, melynek lángja, félek,
Lelkem mélyét perzselte meg;

Leányos vágy, vágyó szemérem,
Hideg hang és kacér mosoly,
Bár tűzpirosan – hófehéren
Pajzánkodol – s imádkozol;

Kacér hang és hideg mosolygás,
Te lelkem égető talány!
Éltem keserves körbeforgás,
S a középpontja vagy, te lány.

S amint a középpont felé tör
A körvonal, de nem lehet
Beszöknie gyülölt köréből: –
Ugy vagyok én is teveled!

[1902. október]

40

Levél

Egynéhány verset küldök, szerkesztő ur,
Bár félek, hogy majd olvasatlanúl
– Szokás szerint – papirkosár mögé húll,
S lázongó röpte békét ott tanúl.
Hiában izzad benne szenvedélyem
S tör át a rímek kacér öltönyén,
S a gondolatnak szent ekéjét mélyen
Felszínes soraim közé

Hiába szántom én.

De mért is írok? Dicsőségre vágyom
Talán (hisz pénzt, azt úgyse' nyerhetek)?
Nem. Megvan szép virágom, kis világom,
Árnyékban élni jobban szeretek.
Szinészkedésre, zajra nem születtem,
Ha látnak, rosszul érezem magam;
Különben versekért ma ismeretlen
Embernek itt elismerést
Kivánni hasztalan.

Azért a múzsát mindig is kerűltem,
Varázsszavával mégis megfogott,
S dalától uj világ derűlt körültem,
– Nem láttam még ily kedves zsarnokot.
De zsarnok. Többet nem bocsát el engem,
Mert kínos vágyra gyujtá lelkemet,
Hiú minden kisérlet elfelednem,
Csak annál jobban látom: őt
Feledni nem lehet.

Ő tette azt, hogy a gunyos világba
Dobom ki eddig megbecsűlt nevem.
A szerényt ő tüzelte bűnös lázra,
Ő nem hagy békén árnyas tűzhelyen.
Ő hiteget, hogy engem ért a csókja,
De félek, csalfán által ujra csak,
És mint kacér hölgy koldus udvarlókra,
Ha látja, lelkem míly szegény,
Gunyossan rám kacag.

[l902. november?]

41

Mikor majd eljön a nagy rengés, a föld urai igy kiáltanak:

Jaj, a föld megrendül –
Hogyan lehet ez?
Azt híttük már szentűl,
Uralmunk meg nem dűl,
Embertül, Istentül
Mindig óva lesz.

Illet az alázat
Tőle, mint urát,
S e helyett fellázad
Im a föld és házat
Dönt nyakunkra százat
S gabonát sem ád.

Teneked is szolgád:
Istenem, tehát
Fékezd meg e szolgát,
Ki elhagyja dolgát,
S urának nem bort ád,
Hanem rút halált.

Hadd tapodjuk újra,
20. Ugy mint azelőtt,
Rajt ekével túrva
Kincsért bélefúrva –
Jogunkhoz, Jog úra
Add meg az Erőt!

[l902. november vége?]

42

Apotheózis

Kivillog a csipkék közül
A művésznőnek lába –;
Az operettenél szebb dolog
Nincsen bizony, hiába.

5. Beszélhet bár sok krítikus,
Hogy „romlott a közönség” –,
Hazudnak ők, őszinte az:
Ez köztük a különbség.

Azért én nem is gáncsolom
10. Az ílyen édes lábat,
S im ístenítem nyíltan is
A benne rejlő csábot.

Abban hogy van ma publikum,
S telt házak fényben úsznak,
l5. Egy ílyen lábnak érdeme
Több, mint száz krítikusnak.

S az ilyen láb láttára száll
Belénk legforróbb érzet –,
S hazánkban ílyen lábon áll
20. Ma erkölcs és müvészet.

[1902. november–december]

43

Egy lánynak

Már férfiakra gondolsz,
Te csíntalan leány,
Hiszen le még alig folyt
Tavaszod egynehány,
5. Gyors lepkeként még el se tűnt
Vidám gyermekkorod, –
S te máris a szerelmi bűnt
Élvezni akarod?

Óh ne hagyd elrepűlni
10. Szent gyermekálmaid,
Mert vélük száll reményed,
Mert vélük száll a hit.

Vesztére vágyik esztelen
Az álom, amig él,
De hogyha el van vesztve, nem
Pótolja semmi kéj.

Ne cseréld forró fénnyel
A rózsaszín ködöt,
Mely nyájasan dereng még
Hajnalkorod fölött:
Tudod, mily durván részegít
A bírás színbora?
S ha pillét érnek kezeid,
Lezüllik hímpora.

Tán szűz akarsz maradni
Testedben – az mit ér?
Őrangyalod elrebben
Az első csók neszén,
Kioltja egy vad lehelet
Az égi szent tüzet –
S én rímát jobban szívelek,
Mint ílyen félszüzet.

De félek én, a testnek
Bajos a dolga már,
Hol még a gyermek Psyché
Is kerítőnek áll –
Óh félek én, hogy kincsedet,
Mit Isten rádbizott,
Hamar megéri szived
Beszennyező piszok.

S egy bál után, ha benned
A kéjnek vágya kel,
Terólad is lehúll még
Az őriző lepel,
Vadúl hevít szived körűl
Az izgató thea, –
S egy szárnycsapással elröpűl
A szűzi Astrea.

[1902. november–december]

44

Némúljatok, ti bomló idegszálak

Némúljatok, ti bomló idegszálak,
ne játsz ma, kacér képzelet, velem
Omoljatok szét, tornyos kártyavárak:
a színarany valót hadd verselem.
Mit eddig nyertem és mit eztán várok,
hadd mondom el ma szenvedélytelen –
a rongy majomnép hallja majd és bámul,
hogy ílyen hithagyó került sorábul.

Halljátok, majmok! hithagyó leszek már,
leráztam ezt a csent majomhitet.

No lázad úgye, vakhűségetek már,
amellyel majmolástok véditek?
Hiába, nem bánthattok, nyelvetek bár
felém szur, s mafla átkokat sziszeg:
egész világot hordok én magamban,
s mint én, világom szintén halhatatlan.

De a tiétek rosz világ, veszendő,
a mint kivánom, tőlem elszalad.
Megrontja néhány rálehelt esztendő:
az enyim mindig ugyanaz marad.
Sápadj, silány mult! Enyim a jövendő,
mert lényem örök s ez az akarat.
S tudom, hogy egy magamban annyit érek,
mint összevéve mind a többi féreg.

Ha a világot, únva, elbocsátom,
tán alkotok helyette másikat:
hisz isten volnék! nincsen semmi gátom,
teremtek újat! igazat! vigat !
bár, mit tagadjam? én szivessen látom
ezt is, mely hol mulattat, hol rikat,
a szenvedésben örömét találja
s azt hiszi, él és küzd – pedig csak pára.

Pár év előtt még én is, gyermekésszel,
azt híttem, élek s hozzátartozom,
és látva, minden mílyen könnyen vész el,
sok könnyet kárba hullaték azon.
Majd tépni kezdtem, telhetetlen kézzel,
ha nyíl virág e földi araszon:
a virág szirmát mindjárt elhullatta, –
nem érdemes busúlni sem miatta.

Csupasz virágszál, omlott kártyavárak
tudatták istenségemet velem,
s hogy mért nézek le megvetéssel rájok,
előttük im, verselni is merem:
Szólnék prózában, majd rám támadnának:
„Szentségtörő! Elbízott! Szemtelen!” –
De versben szólok – s ők mosolygva mondják:
„Szegény bolond! hadd járja a bolondját!”

[l902. november–december]

45

Ars poëtica

Az, az! Tudom már! Nagy költő leszek.
Magamban égi szikrát érezek.
Ágaskodik szivemnek pegazussa –
Hejh, kedvesemmé lett a szűzi múzsa
S a lelkem üstökénél égbe húzza.
S elszáll hirem – nem sok hiányzik –:
Kárpátoktól az Adriáig,
S nagyfejü esztétikus majmok
Buzgalma műveimmel bajmog
És addig kommentálják, nyúzzák,
Mig megutálja az ifjúság,
Akár Homérost, vagy Horácot,

Ki hajdan szebb időt is látott,
Midőn a peristilium árnyán,
15. Hol karcsu oszlopfőn és pálmán
Szürődék át a nap sugára,
Szép római hölgy szemepára
Követte zengő énekének
Minden sorát; – s kigördülének
20. Puha kacsói közt a versek
Bársony tokábul a tekercsnek,
Jó gyorsan ott, hol óda zendül
„Ad Maecenatem” – győzelemrül; –
Szép lassan ott, hol nóta csendül
25. „Ad Lydiam” – a szerelemrül.
De a jó Flaccust félretéve
Más könyvet vőn a hölgy kezébe:
Ovidiust, az „Ars amandit”.
(Ma gimnazista félve sandít
30. Reá; tudná, mi van csak benne,
Olvasni rögtön vágya kelne!) –
S mig lassan fogynak versek, percek,
A homokóra gyorsan perceg,
S árny száll a könyvre, olvasóra:
35. „Laelius, térjünk nyúgovóra,
S élvezzük azt az édes titkot,
Mire a költő megtanított.” – –

Ma nagy, Horácom, dicsőséged,
Égig dicsér mindenki téged.
40. Tán jobban is, mint érdemelnéd,
Dicsérik bölcsességed, elméd, –
Igaz, hogy senki nem olvasna,
Ha nem muszájna. – De mi haszna,
Mikor muszáj? – S a gimnazista
45. Még azt az órát is kiszídja,
Amikor jöttél a világra –
De bezzeg földicsér tanára!
Száz filológus műbiráló,
Kinek más költő csak szamár, ló,
50. Egekig fölmagasztal téged –
Horácom, nagy ma dicsőséged!
De tudom, száz ilyen vershóhért
Nem adnál egy szép olvasóért!

Szép hölgyek, jőjjetek körém,
55. Szépet mesélek nektek én,
S annyit előre fogadok:
Kritikus-szóra nem adok.
Modern lesz íze a versemnek,
Csupán az únalmat vetem meg.
60. Fog benne lenni vicc és tréfa,
Érdekes lesz – s pikáns is néha.
Szentimentális tárgya nem lesz,
S főkép egy sem lesz terjedelmes,
De mind szerelmes: –
65. Ilyen lesz, és ha néktek tetszik,
Ha ti azt mondjátok rá: „hercig”,
Ha csak egy szép ajak dicséri,
Száz műbirálat föl nem éri,
Mert a birálat, az elaltat,
70. De versem csókra bír ily ajkat,
S ez lesz a legnagyobb dicséret –

S most, krítikus uram, beszélhet!

[1902. november–december]

46

Jégvirágok

1.

A lejtőn alúl
Szürke köd lapúl
S bár a lejtőt hó tarkázza,
Kisötétlik sziklaváza
Vigasztalanúl.

Úszik lefele
A Duna jege,
Egymást tolja, váltogatja
– Mint az ember gondolatja –
Minden cserepe.

Égre nézek én,
Földi bús legény,
Bús az élet itt a földön,
Mint az árnyék, mint a börtön –
Égre nézek én.

Egy csapat madár
Ott fönn körbe száll,
Körbe messze, s újra vissza; –
A szabadság legét issza
A szabad madár.

2.

Viszsza-viszsza nézett,
Mig mögötte mentem –
Jaj, megigézett
Engem a szentem.

És egy kávéházba ment be –
Te utánad, kincsem
Én is mennék szívesen – de
Annyi pénzem nincsen.

3.

Kis hugocskám, ringatgatva
Tartom az ölembe'
S gyermekkorom ezer édes
Álma jut eszembe,
S mintha folyton még fülembe
Csengene a nóta:
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Ispilángi rózsa…

Öreg dadámtól tanúltam,

Vele sokszor fúttam!
Be ártatlan voltam akkor,
Semmiről se tudtam.
Hejh, azóta bűnös lettem,
Nem tehetek róla –
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Ispilángi rózsa…

Fehér rózsa, piros rózsa,
Szőke leány, barna:
Ez volt az én ifjuságom
Megrontó hatalma.
S oly szomorun cseng fülembe
Az az örök nóta:
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Ispilángi rózsa…

Kis hugocskám, álmodj szépet,
S simúlj az ölembe,
Gyermekkorom eltűnt álma
Hadd jusson eszembe.
Bár ne kéne emlékeznem
Másra, csupán róla –
Rózsa, rózsa, piros rózsa,
Ispilángi rózsa…

4.

Esik a hó, azt mondjátok,
Pedig azt nem jól tudjátok.
Nem hó húll ma, nem hó villog,
Csak hófehér virágszirmok.

Csodálatos virágpelyhek!
És a menyországból esnek,
Onnan szórják, onnan dobják
A szerelmes angyalocskák.

Angyaltépte virágkelyhek! –
S bennem édes vágyak kelnek:
Olyan tiszta, fehér vágyak,
Mint azok a hóvirágok.

Pajkos angyalkák a menynyben,
Mit csábítgattok ti engem
Hószirommal, virágrongygyal? –
Hisz a földön is van angyal…

5.

Ez aztán a napsugára,
Tavaszt hoz a télbe,
Jókedv árad a szobára,
Akárhova tér be.

Mosolyog – s a komoly fal is
Visszanevet rája.
De egy helytt ő – olyan hamis –
Soká kinem állja.

Beszaladja pillanatja
A szoba négy sarkát,

Csíntalanul cirógatja
Az emberek arcát.

Végigragyog minden arcon,
90. Férfiak arcán is –
Édes Napsugár kisasszony,
Süssön már reám is!

[1902. december – 1903. február?]

47

Egyházpolitika

Becsűlök én minden hitet,
De legjobban találna
Szivemhez mégis, úgy hiszem,
Saját vallásom álma.

5. Ott küldi a szelíd Atya
Fiát a földre, hol dús
Gazemberek közt szenved Ő,
A Tiszta, mint egy koldús.

Ott Krisztus áldón tárja ki
10. A bűnösökre karját,
Habár a fárizéusok
Kitiltani akarják.

Ott Mária, az égi nő
Érettünk könyörögve,
15. Ott a szeretetünkön áll
Lelkünknek égi üdve.

De meg nem bírok szokni én
Még eddig ott két dolgot:
A pápát a fejem fölött,
20. S lábam alatt a poklot. –

[1903. január?]

48

Könyvtárban

Nagy befőttes üvegekként
Sok bepácolt gondolat
Gyűlt itt össze, sorba rakva
Pár száz esztendő alatt.

5. Sok ecetté vált idővel,
Beleőrölt rozsda, szú: –
Az élvezhetné csupán, ki
Maga is már savanyú.

Sok ecet lett, más kiszáradt,
10. Más meg izzadt és avadt; –
Csak az állt el tán, amelybe
Raktak egy kevés savat.

Hajh de a sav vajmi ritka –
És a könyv mégis kapós!
15. Honnan ez? Tán sok tudatlan
Van köztünk – vagy sok tudós.

Ott is űl egy. Fejet lógat,
Majd' az asztalba harap.
Mi nyomja le? – Talán épen
20. Az a híres vaskalap.

[1903. január–február]

49

A költészet katekízmusa

I.

Céltalan minden e világon,
Azaz: magának célja csak.
Éltem, szerelmem, boldogságom
Elfolynak, csakhogy folyjanak.

5. Ne szóljatok hát versem ellen
Se semmit, bárha céltalan:
Éneklem, csak hogy énekeljem –
Evvel is elég célja van.

II.

Múzsámért kínos énekekkel
10. Magamat – kérdik – mit töröm?
Dallal vivódom este-reggel,
Pedig dalomban nincs öröm.
Hisz költő úgyse lesz belőlem,
Fejemre csak a gúnyt hivom –
15. Bolondság tékozolni tőlem
Időm, erőm és papirom.

Hagyjatok engem, jó barátok,
Bölcs lenni már én nem tudok.
Mert kényszerít valami átok
20. Dalolnom, míg dalhoz jutok.
S hogy énekemre gúnyt ne hívjak,
Legfellebb elbuvok vele.
Némúlni?! Lelkem sokkal ifjabb,
Hogy állna daltalan tele.

25. Dalaim olyan könnyen folynak
Szivemből, mint a kis patak,
Tavasszal, árnyán zöld bokornak

Ha föld szivéből fölfakad.
A föld a forrás édesatyja –
Dalaim atyja én vagyok.
A forrás képemet mutatja –
Lelkem tükrödzik a dalok.

S dalaim hangja olyan tiszta,
Mint kristálycsermely habjai;
Rá nem tapadt ámítás piszka:
Csak igazat tud vallani.
S nyoma sincs rajta külerőnek,
Önkénytelen rohan, buzog,
S regévé maguktól verőnnek
A rímek és a jambusok.

A rege tündérországából
Egy egész város birtokom,
Habár a kritikai tábor
Még el nem ismeré jogom.
Bár nem csodálja emberöltő,
És nem ir róla Beöthy Zsolt:
Óh tudom én, mindenki költő,
Aki szive szerint dalolt.

III.

A dalnak titkos műhelyét
Ne kívánd megtekinteni:
A kép, mely ott tárúl eléd,
Pokoli lesz, nem mennyei.
Szemednek sötét üreg nyíl föl,
Rajt át csak szikrafény ragyog:
Az üllőn kalapácsolt szívről
Leizzó véres csillagok.

A szívet kovácsolja ott
A sors, e mord, kemény kovács.
Üllőül használ bánatot,
S a szenvedély a kalapács.
És zeng az üllő, peng a pőröly –
Hurráh! A műhely oly setét…
Szegény szív! Mért is nincsen kőből?
– És száll a szikra szerteszét..

Nem menny biz ez, előbb pokol,
A költőszivnek pokla ez,
Amelyen szenvedély dobol,
S mely attól vad lángokba vesz.
Kivált ha egy-egy angyal hozzá
A mennyből néha letekint:
Ilyenkor szikra több s nagyobb száll
Belőle, s fényt messzebbre hint.

S a szikra száll… Nem alszik el…
Nem lesz belőle holt korom:
Neki csak égni, szállni kell…
Ily szikra mindeník dalom.
Nézd, hogy röpűl! Hogy ég! Hogy tűzell!
Míly fürge, fényes! Mint nevet! –
Ki hínné, míly sötét a műhely,
Hol kínok közt nyer színt, hevet?!

IV.

Mikért ma verseng minden újság,
Nem azok a legszebb dalok.
Miket bevág a lángifjúság,
A legszebb dalok nem azok.
A legszebb dalnak nincsen díja,
Sem híre, országot betöltő:
A legszebb dalt magának írja
A senkitől sem ismert költő.

Ibolyaként a legszebb nóta
Árnyékban nyíl ki valahol,
Szerzője vadmadárkamódra
Ilyent önkénytelen dalol.
S nem mondja a világnak: Itt van!
Szivében őrzi, féltve rejtőn –
A legszebb dal nem a kalitban
Zendűl, de lomb alatt az erdőn.

Gyárthattok verset milliónyi
Számmal, vásári dalnokok:
Ilyent csak akkor tud dalolni
A szív, ha érzőn földobog.
Mit ér a cserje, életosztón
Ha nem süt rá a napsugára?
Virágfakasztó szép tavasztól
Virúl csupán ki púszta szára.

Mit ér vajúdni örökössen
Robotba mindig új dalon?
Koszorum télen miből kössem?
Halott galyból nem akarom.
A művirág sem kedvemtöltő,
Inkább némúljak telelőre –
De jó, hogy még nem lettem „költő”:
Nem kell verselnem nyakra főre!

V.

És mégis egyre bánt a dalszomj,
És mégis egyre verselek.
Gyakran még éjjel is, ha alszom,
Velem a múzsa incseleg.
Csak ámít! Tél van bennem – és telet
Tudom, a múzsa seholsem szeret.

Bár nyomda nem, tatár se kerget,
Nem hajszol a szedőinas,
Valami mégis dalra sürget –
Tudom: a nyughatatlan sziv az.
Várj még, szivem szedőinassa,
Várj még az új, az új tavaszra!

[1903. január–február]

50

Erdős Renée

Izzó szivű poéta-lány,
Minden dala szívemet érte –
Izzó szivű poéta-lány,
Fogadd el ez eggyemet érte!

Nem oly égő, mint a tiéid,
Nem szőtte biborszinü szállal,
Kire lantját és a kedélyit
Örökíté Lesbica által.

A lantom, oly ifju, naiv lant,
Teveled hogy' szállna ki még ő?!
Tereád csak félve ha pislant,
Te örök, te asszonyi, égő!

Zendítni szived zenehúrját,
Míg víg gyönyör újjai késnek,
Vérszínü virágkoszorúját
Kötözöd sóvár epedésnek.

Olvastam e lángkoszorúból,
Szivemben az illata most is,
Égetve, akárcsak az új bor,
Édessen, akárcsak a must-íz.

Izzó szivű poéta-lány,
Minden dala szívemet érte –
Izzó szivű poéta-lány,
Fogadd el ez eggyemet érte!

[1903. február?]

51

Büszkén mondom mindenkinek

Büszkén mondom mindenkinek:
megyek a magam útján,
futok az éjszakába,
amerre még senki se járt,
felfedezem Amerikát,
találok uj világot.

Nem félek a sötétségtől:
a fejem gyufaskatulya,
valamerre járok, abból
uj napot gyujtok oda.
Fuss én előlem, éjszaka,
mert én a fényt szeretem,
és mint egy fontaine illumineuse
ugy ég a képzeletem.

Uj csillag uj menyboltokon
merész utam vezére,
a gyúlandó fát hordozom
a jövendő tüzére.
Igen! szénégetők vagyunk,
tüzeket rakunk mi mind,
s gyujtunk sok templomot, uj kor
Herosztrátusszaikint.
Bátorságot szomjunk adott
és éhségünk erőt,
mivel a mult éhen hagyott,
éhezzük a jövőt,
s toljuk a jövő szekerét,
mely kátyuban ragadt ma:
ne legyen ami a jelen
a multnak gyáva majma.

***

Mint napraforgó, forg az én
lelkem a nap felé,
várva a virradást szegény
csak úgy eped elé.
A föld sötét; az ég üres;
az ember lusta, dőre –
Csak rajta, rakjuk a tüzet
legyen uj nap belőle!

[1903. január–február]

52

A zengő szobor dala

A hajnal fénye rezzenésén
a puszta szobra hangot ad:
a hajnalt elaludni, *ember!*
nem resteled rest álmodat?
Ha későn ébredsz, fönn a nap már
és erős fénye szúr, vakít
s te meghökkenve dörzsölöd majd
sötéthez szokott szemeid.

„A gyáva faj, a törpe lelkek...”
Aludni úgy-e jól esik?
Ha alszanak, nem kell mozogni
s hogy élnek, észre sem veszik.
Kelniök kell! Szavamra őket
felrázni akarom s *tudom!*
A hajnal harci trombitása
a lelki ébresztőt fuvom.

Kelniök kell, ébredniök kell!
mert mi, mert mi ébren vagyunk.
Haljon meg, ki aludni kiván:
a sírban majd békét hagyunk.
Ki lelkes állat, ne legyen kő,
Ki él, az éljen igazán,

Kin embertest az uniformis,
ember legyen ma uj csatán.

A gyáva faj, a törpe lelkek…
Nem tudják amit mi tudunk.
Míg ők a tegnapot alusszák,
mi a holnap felé futunk.
Új hajnal ví a régi éjjel
s a *ma* küzdelmükből terem
és bármilyen sötét az éjjel,
a hajnalé a győzelem!

Tornyomból hirdetem a hajnalt,
mert én is müezzim vagyok.
Magas a torony, messze látok
és lenn sok piszkot láthatok.
Készüljetek a nagymosásra!
ébredjetek rá szaporán!
Mert sok a szennyes, hí a munka
s az igazság sohsincs korán.

Tornyomból hirdetem a hajnalt
s látom fölbukni a napot
és hangosabban trombitálok
s azt hiszem, gyujtok, ragadok!
Nem nézem, jönnek-e utánam,
mert hátra nem nézek soha:
előre nézek és előttem
falakat bont a harsona.

[l903 eleje]

53

Zola

Közös polgári végzet sírba dönté
Az igazságnak tollas bajnokát.
– Szava lehelletével lángra többé
Nem szítja fojtott tűz zsarátnokát.
A rendületlen szív utolsót dobbant
S a fáradt munkás pihenésre dől:
Pihenhet már. A szikra lángra lobbant,
És lángja nemsokára éget, öl.

Ez volt a férfi! aki ilyen tűzet
Akart és mert és bírt éleszteni!
Egükből egy szavára leszédültek
A régi kor kifáradt isteni.
De hát a földi istenek! Királyok,
Kéjhölgyek, pénzeszacskók és papok:
Ő kezdte a trónt gyujtogatni rájok,
S már minden deszka lángol, ing, ropog.

A kéjelgő nő testéről letépte
Merész keze a bűnfedő bibort,
S látók, a szépet mint mocskolja vétke,
Ki bájoló lábával ránktiport.
A kéj edénye mélyén rejlő mérget,

Mely megrontá a tegnapot s a mát,
A fényes trónon rágó undok férget,
Ő megmutatta minekünk: Nanát.

S föltárta rajtunk mind az izzó szennyet,
Mit eltitkoltunk önmagunk előtt,
Sebünket, mely oly rég idűlve gennyedt,
S a balgán bűnre tékozolt erőt.
Kimondta, hogy ma minden eszmény porban,
S bár az igazság fejét törje be,
Ő volt ez eggyik legromlottabb korban
Az emberiség lelkismérete.

Ha Páris a modern világ Rómája,
Ő e Rómának Tacitussa volt.
Az igazat mindég kimondta szája,
S tölgyként, a szélnek sohasem hajolt
S midőn egy ország vétkeért egy embert
Itéltek nála bűnösebb birák:
Az igazságért ő fogott csak fegyvert,
Mit látni sem mert a hideg világ.

Egész világgal szállt ki egymagában,
S szaván a korhadt állam reszketett.
S a toll a kardot – megtámadta bátran
Az ősi átkot, a hadsereget.
Egész világgal egymagában szállt ki,
S egy országnak kiáltá: ”Vádolom…” –
És győzött – bármily sok csapást, gunyt állt ki –
Ez volt a harc! Ez a diadalom!

Óh drága volt ez igazság; és büszke,
Merész szerzője sokat szenvedett,
Kővel dobá a nép, amelyért küzde,
Börtönt izlelt, s száműzött életet.
De béle a martírjog erőt öntött:
Most irt uj evangéljomot nekünk.
Bálványt emelt, ki annyi bálványt döntött,
Mert bálvány nélkül meg nem élhetünk.

Termékenység és Munka és Igazság!
Titeket jelölt meg szövétnekül.
S bár a hatalmasok dühvel hallgassák,
Ez evangéljom mégis teljesűl.
Vagy Isten –, vagy magunkcsinálta sors van,
De mindenképpen *fölfelé* törő:
Ki megmutatta, mílyen rossz a „mostan”,
Mondá meg, mílyen légyen a jövő.

S egész világ megrendűlt ilyen jóstól,
Kinek szájában tett lőn az ige.
A költő most is *vates*: pap s apostol.
S ő volt a legnagyobbak egyike.
Álszent átkozza: ám ha Krisztus élne,
Ő volna most legfőbb apostola.
Hiába fedte el a halál éje:
Az élet napját gyujtá meg Zola.

[1903. március]

54

Magamhoz

Nem jut-e eszedbe,
Hogy mi lesz a vége?
A sok harc után hogy
Milyen lesz a béke?
Nem jut-e eszedbe? –
Ma hamvazó-szerda…
Tudod: A halálnak
Ez a nevenapja.

A halál kaszával
Sétál a világon,
Előtte a rendek
Nem is épen tágan,
Előtte a rendek
Mind sorra ledőlnek:
Te se tudhatsz ellent
Állani e szörnynek.

De nem illet téged
A halál keserve:
Liba hal meg ríva;
Hattyu énekelve.
Hattyunak születtél,
Halj is hattyumódra,
Még sírod alól is
Zegjen ki a nóta:

„Beteg se voltam én,
Mégis megholtam én,
Szomorufüz alján
Földbe nyugodtam én.
Galambomat várja
Siromon a rózsa –
Jer oda galambom
Szakassz egyet róla!”

[1903. március]

55

Templomban

Uram, tudom, nem kedves néked
Tömjénfüst drága gomolya:
Tetszőbb illat, mit rejtve küld föl
Bokor tövéből a kis ibolya.

S tudom, hogy nem kedves tenéked
A cifra, fényes szentegyház:
Szentebb a kunyhó, hol párjával
Egyűgyü, jámbor földmüves tanyáz.

S tudom, hogy nem tetsző a mindég
Imádkozásra hajlott térd:
Tetszőbb, amely dologban görnyed
Egy asszonyért, és néhány magzatért.

Imával, áldozattal téged
Megvesztegetni nem lehet:
A munka a legszebb imádság,
S a köny a legszebb áldozat neked.

[1903. március]

56

Tavasz nyílik…

Tavasz nyílik; és szívemben
Bizseregnek a dalok:
Óh csak egyet, csak egypárat
Onnan tán ki is csalok!

Olyan jó idő van ott künn:
Nyilj, szivem kalitja, ki!
Kis dalocskák, víg madárkák,
Szálljatok a napra ti!

Egy csicsergés-repülőre,
Szálljatok a levegőbe,
Mely most olyan üde, friss; –
Hanem szárnyatok alatt ám
Dugva lopjatok el aztán
Egy kis napfényt nekem is!

[1903. március]

57

Egy könyv

Egy könyvet olvasék – nem költő műve volt
csak száraz adatok, csak kőszülötte számok,
mégis szememből folyt minden lapjára folt.

Egy könyvet olvasék – de benne nem valának
szellemes ötletek, sem érdekes mesék:
mégis oly lázasan vártam végét szavának.

Unalmas gyárokról, munkásokról beszélt:
kit ez is érdekel – azt mondták rám a lányok –
tisztára elveszté az ollyan az eszét.

[1903 tavasza]

58

Ábrándok

Ha valaki kérdi tőlem,
Hogy e hosszu életen
Mire vágyom, mit remélek? –
Én csak ezt felelhetem:
Nem másért, egy kis virágért
űz a vágy, csal a remény:
A szerelem illatozó
Ibolyáját szedjem én.

Dicsőség szivárványhidján
Ég felé nem indulok,
S hogyha sárból kell kimosnom,
Az aranyhoz nem nyulok.
A gyémántot sem kivánom:
Nagyon hideg és kemény –
A szerelem illatozó
Ibolyáját szedjem én.

Vad gyönyör vörös pipaccsa
El nem csalhat messzire:
Mert a pipacs égő szirmát
Egy fuvásra ejti le.
Rózsa nagysám nagyon gőgös
S tüske szúr a levelén –
A szerelem illatozó
Ibolyáját szedjem én.

Sokan csatatérnek nézik
Az életnek mezejét,
Még többen gyémántmezőnek –
Pedig ez virágos rét.
Ezen a virágos réten
Egy kis méhe legyek én:
A szerelem virágából
Édes mézet szedjek én.

– – Mit beszélek? Fulánkom van,
S tűrjem mézet gyüjtve még,
Hogy más munkás méhek mézét
Mind elszedik a herék?
Nem! A dolgosok s herék közt
A nagy csata ha eljő,
– Kerüljön bár életembe –
Szúrjak én! És hadd teremne
Vérvirágot a mező!

[1903. március]

59

Viharjelek

Valami van a levegőben,
Már érzem mindenütt lebegni,
Valami van a levegőben.
Valami jő közel jövőben –
De hogy mi, még nem tudja senki.

Az ég piros a láthatáron.
Mi pirosítja? Hajnal? Alkony?
Tán vulkán tört ki messze tájon,
Vagy szélvihar jön a határon –
Ezt legvalószinűbbnek tartom.

Vihar lesz. Már a gyáva férgek
A föld mélyébe lehuzódtak.
A fecskék alant keringélnek.
Kigyók barlangjaikba térnek –
Vihar lesz nemsokára… holnap.

A lég oly fülledt, forró, fojtott,
Hogy szinte a tüdőmet marja,
Az ember alig tud zihálni –
Csak törne már ki, törne már ki
Az új idők nagy zivatarja!

Óh de szeretnék villám lenni
Lesujtani a poshadt földre.
Óh de szeretnék szélvész lenni,
A légben szabadon kerengni,
Koronás fákat tépve, törve.

Ti lusta fák, haszontalan fák!
Évszázak óta tétlen álltok,
Sziván a földnek nedvét, vérét,
Fenntartván a munkás ekéjét,
S élősdieknek adva árnyot.

Ha vihar jő, madárszokásként
Én nem bujom meg lombotokban:
Eddig sem raktam rátok fészket.
És nem daloltam soha néktek:
A lég szabad madára voltam!

Csak törne már ki, törne már ki
Az új idők nagy zivatarja!
Szeretnék villám lenni, gyujtó,
Vagy szélvész, szabadon száguldó,
Mely törzsötöket kicsavarja!

[1903. március]

60

Test és lélek

A lélek, e nyughatatlan útas
Egy perc alatt száz évet repül –
Hanem a test, gyönge paripája
Mindúntalan ellene szegül.

Sarkantyuznám, nyargalnék időn át,
S téren át, ezer világnyira –
Csakhogy félek, hogy mire célt érnék,
Összerogy a fáradt paripa.

[1903. március]

61

Az írástudókhoz

A megváltás után huszszázadszor forogja
ragyogó zsarnokát körül
szemünknek börtöne:
íme, ott vagyunk – romlott irástudók – ma
megint, hol azelőtt valánk. –
Uj Krisztus kellene.
Hencegve, vakmerőn a régit megtagadtuk
leloptuk Isten mennykövét
és gőz a paripánk;
repűlni is fogunk; de mindebből mi hasznunk?
Testvérek lenni nem birunk,
Mint akkor sem biránk.
Nem tudunk hínni, sem remélni, sem szeretni,
sőt rosszak lenni sem tudunk, –
jók lenni sem tudunk:
Óh balga húszadik évszázi emberek mi,
ha így folytatjuk ezt tovább,
hová, hová jutunk?
Időnk olyan kevés, és mégis tékozoljuk,
Álmok ködébe tévedünk
s nem látjuk a jövőt –
Miként anyjuk nyakán delente lusta borjuk,
csüggünk a multakon s utat
vesztünk magunk előtt.
Félemberek vagyunk, rossz szolgák, rosszabb úrak,
életünk csúfos töredék
s a lángunk szalmaláng,
és gyávák, mint akik akarni sohse tudnak,
rakjuk a pokol köveit
kövezetül alánk.
Idegjeinket is magunkra szabadítók,
így lett jobb részünk zsarnoka
e romlott gépezet. –
Óh lélektagadók, kéjért testnyomorítók,
ha így folytatjuk ezt tovább,
hová, hová vezet?

Munkára, tunya nép! Hisz rothad világod.
Sötét mélységeid alól
büdös gőz száll elő.
Agyad penészles és szemedet űli hálog,
hogy föl nem éred, mint alá-
ás egy fojtott erő?
Hiába fojtod azt. El nem fojtódik, hidd el!
Nyomás a gőznek is nagyobb
feszítő erőt ad.
Olyan vagy, nyomorúlt, megúnt gyönyöreiddel,
mint aki vulkán tetején
böngész virágokat.

Reszkessetek bizony! Utban van az igazság,
mit Krisztus mindíg a szegény
tudatlanoknak ád,
hogy országát vele e földön megalkossák.
Csecsemőké a jövendő,
koldusoké a világ!
Reszkessetek bizony! Mert palotát rakhattok,
repűlhettek felhők felett,
irhattok könyveket:
mind nem válthatja meg világtok, mely elaggott,
csak egy – mi nincsen bennetek –
csupán a szeretet!

[1903. április]

62

Óda a lányokhoz

Nem vagyok már, ki voltam régen,
a felhőt is szoknyának látó
szerelmes hajlamú fiú:
Leányok! Mik vagytok ma nékem?
Csak remek ékkövek, kiáltó
szinekkel. Mind hideg s hiú.

Mint ötvös ékkövét aranyba,
foglallak én regébe, dalba.
Vizsgállak, mint ásványbuvár,
Bámúllak gyönyörködő szemmel,
mint ékszervásárt szegény ember
s irigylem, kit jó alku vár.

Ha vágyom rátok, testem vágyik,
– mint buta érc delej sarkáig –
rosz testetekre mász csupán.
De felszabadult íme lelkem!
S ha lányra néztem, lányt öleltem,
nyugodtan alszom azután.

Mert lelketek nem méltó társa
az én lelkemnek. Egy varázsa
a gyermekiség volna csak.
De bennetek ezt nem találok:
Mit nem kén' tudnotok, tudjátok –

más tudást ajkatok kacag.

Volt ugyan *egy* közöttetek, ki…
Volt mégis *egy*... talán… talán…
Megfejthetetlen e talány…
Mit ér regényben elemezni
lelket?! Lecáfol a való:
hogy minden lélektan csaló!

Tudós vagyok, ki a tengernek
árát, apályát mind kiméri
s – az elbizott – hajóra száll!
De jaj! … deszkái vízzel telnek …
s már a kigúnyolt istent kéri,
hogy el ne temesse az ár!

[1903. április]

63

Napszálltakor

Alig volt dél – és ime este már,
az ablakot ködfátyol keni be,
áttetszik rajt' sok vonalatlan árny
sötét és mégis halavány szine.

Benn ágy alól, sarokból a sötétség
kimászik, mintha tolvaj volna csak,
ki nappal még a házban elrejtőzék,
s előbuj lopni, mikor alszanak.

Tévedsz, tolvaj sötétség, én nem alszom,
s te kincseimből semmit el nem lophatsz,
amelyek lelkem mélyiben ragyognak.

Lelkem ragyog, mint gyémántkő ragyog.
S te félsz a fénytől. Én a fény vagyok.
És én nem alszom, mert én sohsem alszom!

[1903. nyár]

64

Olvasás közben

Szobámban űlök. Könyv előttem. Apró
hangyák mászkálnak feketén a könyvben.
Jaj… nézd… lecsúsznak a világos lapról!
s fejembe bizsegnek… hosszu sor… tömötten…

S mindegyik egy-egy darabkát elrabló
sulyos velőm'… vékony csáp… viszi könnyen…
s agyam, e mindig szikra-éhes tapló,
elfogy!... hál'isten… s megindúl a könnyem…

A könny, a szelid, meleg, enyhitő…
10. és attól oly érzékeny lesz a kedvem,
amilyen nem volt száz esztendő óta.

Megáll… elég vén: meghal az idő;
a fülem zúg; s lenn, mélyen a szivemben
örök búgássá szélesűl egy nóta.

[1903. nyár]

Ima

A legészrombolóbb, vadabb kéjt add ma nékem,
s a legfájóbb, ölőbb kínt add melléje még,
amely csak földeden halandó szívben ég; –
legyen legtöbb enyém, a dicsőség, a szégyen;

5. és adj, mi izgatót találhatsz földön, égen,
s mit angyalid kara ki tud gondolni még:
sohasem, sohasem mondom reá: elég!
örökké, újra más és több kell újra nékem.

Szegény vagy, Isten, bár tiéd a mennynek boltja
10. és százezer világ lesi szemöldököd:
addig játszol velük, míg egyszer eltöröd –

de az én szomjamat tengered el nem oltja –
szegény vagy, Isten! mert mivel szívem betelnék
meg nem teremtheti erőd és örök elméd.

[1903. június]

66

– Dolorosa –

Gőthe szájába

Beszélni kezdtél – s én alig figyeltem
tovább beszéltél – csendesen tovább –
s szemem egyszerre arcodon feledtem,
mely föltükrözte szíved bánatát.

5. S im felfedeztem szomorú szivedben
a rejtett érzés ritka aranyát –
s lelkem’ váratlan öröm járta át:
hisz évek óta mindig ezt kerestem,

Mit tesz, hogy nem vágyik reád a testem,
10. mert ért korodnak hamvát törte vész?
Én nyögöm már a büszke szépeket.

S midőn megkínoz bimbózó keresztem,
hozzád jövök, te újabb szent Teréz,
s bánatod láttán sebem elheged.

[1903. június]

67

Privata

Balgán mi az idő lenézett kincsét
megunt játékkal éjjelig lopók
a társaságban feledkeztünk ismét,
bár azt magunkban annyit korholók.
A fesz kibomlott. Pajzán lett a játék,
habár a régi volt az únalom:
a szeretet s a megértés hiányzék,
mint mindenütt e sárgömboldalon
(Virág a parkett szőnyeglepte útján,
kővel börtönzött földből nem fakad.)

Te voltál köztünk a legszomorúbb tán, –
te tetted legvidámabbnak magad.

Fürtöd kibomlott. – Ajkad félig nyitva. –
Gyöngyöző orcád égett, mint a tűz,
de kezed jég volt. S egész tested inga,
mint szélborzásra naptól tikkadt fűz.
S szeles, pogány játékodtól lihegve,
mint Aphrodíte pásztoréj után,
ugy álltál, részegségig ingeredve,
te éjszemű, tüzes cigányleány.

S eszembe jutott régi merevséged,
a fagyos napok s forró éjjelek,
s mi úgy gyötört, először látva téged,
most újra érzem.
Hogy nem értelek!

[1903. június]

68

Egyszer, például, alkonyattal, járok

A vérvörös nap ködbe sűlyed messze
szél borzogatja az útpart gyepét
csodásan súg-búg a kalászok ezre
s hirtelen összébbveri telt fejét.

Szántó barnítja távolabb a zöldet,
pilledt jószága már alig kocog:
a fény elhagyja lassankint a földet
s az üres égbe visszapárolog.

Az égen vérrelöntött felhő nyúlik
és rajta űl a vihar angyala,
hangolja rozsdás kürtjét…

[1903. június]

69

Elvonult

Ki ez a sárguló s örökké
könyveken molykodó legényke,
ki nemhogy a rózsákat törné,
szobában szárad el, szegényke?

Tán tudva, éltünk mennyi bút ad,
maga kárán okúlni átall,
és jobbnak lát töviskes útat
csak képzeletben járni által?

Vagy talán már az ifjuságtól
előlegezte életrészét
s most gyüjti sápadt mákvirágból
az álom elzsongító mézét?

Nem, még nem érte át napjának
utját s nem fogja átalérni,
más útat választott magának,
habár ettől sem gyáva, félni.

Más útat választott magának,
a büszke lelkek rögös útját,
akiket a világ balgáknak,
s kik magukat bölcseknek tudják.

Más útat választott magának,
a büszke lelkek rögös útját,
akiket a világ balgáknak,
s kik magukat bölcseknek tudják.

A szúró tüskéktől s a polyvadt
avartól alig lehet menni –
ó kínos út ez! hosszu s oly vad! –
de legalább *sár* nincs rajt semmi.

[1903. július]

70

Estefelé

Lelátni innen porlepett utcánkig,
a meleg csillapúlt, a fény kihalt:
a tücskök, kertünk zöldfrakkos cigányi
zendítnek nékünk páros esti dalt.

Kün, porban apró fehér házak úsznak:
városunk itt még szerény, mint falú:
ó tengericső, hazatérő fecskék

eresz alatt, alább meg zöld zsalú.

A páros kapuk kisebbike nyitva,
az *öreg* is néhol, jószág elé…
Kün, porszitán át, színszegény csoportok
néznek a megtérő gazdák felé.

Az eb csahol, a kilegelt tehén bőg –
kün fülledt port ver egy sötét sereg:
munkától és szerszámtól görbe hátu
fáradt meg éhes állatemberek.

Nyitott terrászon, nyalánkságok mellett,
tréfán unatkozunk mi – boldogok.
A Gizikének kéne udvarolnom
s én – egész ostobául – hallgatok.

[1903. július]

71

[Tápláló, enyhe levegőben…]

Tápláló, enyhe levegőben,
vidító égben, kellemes
szinekben miért versenyez
oly sokszor ősz a tavasszal?
S mért csak különböző időben
egy tőröl, két testvéri ág
fején nyilott piros virág
az alkonyat és a hajnal?

[1903. augusztus]

BETŰRENDES CÍMMUTATÓ

A búbánathoz
A dunaparti kis leány…
A költészet katekízmusa
Alkony
Alku a sorssal
A nagy kerék
Apotheózis
Ars poëtica
Az élet sakkjátékában
A zengő szobor dala
Az erdők panasza
Az írástudókhoz

Ábrándok

Büszkén mondom mindenkinek

Diák-nóta
Dolgozzatok…
Dolorosa

Egyházpolitika
Egy könyv
Egy lánynak
Egy politikushoz
Egyszer például…
Egy tél Budapesten
Első szerelem
Elvonult
Emlék
Epizódok
Erdős Renée
Erzsike
Estefelé
Etelka
Ez az élet…

Genezis

Gyászének

Harcban megálltál…
Hazajáró lélek
Heine

Ima

Induló l. *A zengő szobor dala*
Intés

Játékok
Jégvirágok

Könyvtárban

Lelkemből
Levél

Magamhoz
Mai világ
Magyarország
Mi az élet, mi a cél?
Mikor majd eljön a nagy rengés…

Napszálltakor
Nem tetszik az nékem…
Némuljatok, ti…

Nyári éj

Óda a lányokhoz
[Olvasás közben]

Ősz

Phaëton
Pókháló
Privata

Reggeli séta
Rómeó és Júlia

Szégyen, gyalázat!
Szél őfelsége
Szüret idején

[Tápláló, enyhe levegőben…]
Tavasz nyílik
Templomban
Test és lélek

Viharjelek
Világ folyása

Zola

Zsófi néni pápaszeme